

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 10853

DER YIDISHER OYFSHTAND,
VARSHE 1943

Rachel Auerbach

•

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

רחל אויערנאך

דער יידישער אויפשטאנד

ווארשע 1943

ווארשע — 1948

צענטראל-קאמיטעט פון די יידן אין פוילן

RACHELA AUERBACH

P O W S T A N I E Ż Y D O W S K I E
W A R S Z A W A 1 9 4 3

B-44582

Nakładem Centralnego Komitetu Żydów w Polsce, Warszawa, 1948

Składano i tłoczono w drukarni „OGNIWO”, Warszawa, Targowa 33

I.

עס איז געווען מאָנטיק, דעם 19טן אַפּריל 1943, ערב פסח תש"ג.
נאָך מיט יאָרן צוריק האָבן דייטשע פּראָפּעסאָרן אָפּגעמערקט די
דאָטן, כדי צו פאַרשטערן יעדן יום-טוב. כדי צו פאַרוואַנדלען טעג פון
יידישער פּייערלעכקייט, אין טעג פון בהלה און פּיין.
אַבער דאָס מאָל האָבן זיי, נישט ווילנדיק, בייגעטראָגן צום פאַרטיפּן
אַן אור-אַלטן סימבאָל. גורם געווען, אַז פסח זאָל איבעראַגייס ווערן אַ גע-
דענק-טאָג פון יידישער באַפּרייונג.
יידן צום טויט פאַרמשפטע, אין אַן אַרומגעמויערטן געטאָ פאַרשלאָסענע,
פון אַלע רעכט באַרויבטע און דערנידעריקטע, פאַראיינזאַמטע און אינאָ-
לירטע — האָבן אין אַנבליק פון זייער אומפאַרמיידלעכער פאַרטיליקונג
אַרויסגעבראַכט פון זיך די גבוּדה אויפצוהויבן אַ באַוואַפנטן קאַמף קעגן
אַ הונדערט-פאַכיק שטאַרקערן שונא. אין מאַמענט פון זייער אייגענעם
אומקום צו מאַניפעסטירן די העכסטע מענטשלעכע און נאַציאָנאַלע רעכט
פון די יידישע מאַסן צום לעבן, זייער גלויבן אין קיום האומה, זייער אמונה
און קומענדיקן נצחון פון יושר און פון פרייהייט.
ערב פסח 1943 — די דאָטע פון דריטן און לעצטן מאָרד-איבערפאַל
אויף דעם וואַרשעווער יידנטום. גלייכצייטיק די דאָטע פון יידישן ווידער-
שטאַנד — פון יידישן אויפשטייג.
דאָס לעמעלע פון הרבן פסח איז דאָס מאָל פאַרברענט געוואָרן לעבע-
דיקערהייט...

ט אַ לאַמיר זי נאַכאמאָל דערציילן פון אָנהויב — די מעשה פון יענע
גרויסע און שרעקלעכע וואַכן.
לאַמיר אויפציילן די פּאַקטן נאַכאנאַנד. לאַמיר זיי איבערגעבן בקי-
צור, ווי אַ כראַניק פון אונזער האַרץ, ווי אַ מגילה, וואָס ווערט יעדעס
יאָר געלייענט אויפּסניי.
לאַמיר גיין כּסדר.

II.

ה יטלערס מלחמה קעגן יידן איז שוין געווען כמעט אן אויסגעשפילטע. אויף די בית-עלמינס זענען שוין אין ברידער-קברים געלעגן צע- נער טויזנטער אויסגעשטארבענע פון הונגער און מגיפה. אויף דעם גרויסן מתיס-פעלד, פון איין עק פוילן ביז צום אנדערן, זענען שוין גע- בליבן ליגן מיליאנען.

אינציקווייז און גרופנווייז געהרגעטע, דורך הינט צעריסענע, מיט שטעקענעס געממיתעטע, פארפייניקטע אין לאגערן מכל המינים. אויסגע- שאסענע אין עקזעקוציעס און די פארווונדעטע אינאיינעם מיט די מתיס באגראבענע. דערשטיקטע אין טויטן-אויטאס, אין גאז-קאמערן אויסגעדו- שטעט און אויסגעסמטע, אין ריזיקע מאסן-גריבער לעבעדיקערהייט פאר- ברענטע.

מיליאנען...

די ירושה פון דעם רויב-מאָרד איז שוין געוועזן דורכסארטירט און איינגעפאקט, אין טויזנטער וואגאנען אוועקגעשיקט קיין דייטשלאַנד. צוזאמען מיט די האָר פון קאָפּ, אָפּגעשניטענע ביי פרויען פארן טויט און מיט די ציין, אַרויסגעריסענע פון טויטע מיילער. די מערדער האָבן שוין געהאַלטן ביים אויסגראַבן און פאַרברענען די מתיס.

היטלערס נצחונות אויף די פראַנטן האָבן זיך געהאַט געענדיקט.

עס איז צייט געוואָרן אָפּצוווישן די שפורן.

נאָך סטאַלינגראַד האָט הימלער אַרויסגעגעבן אַ באַפעל: דעם מאַסן-

מאָרד פאַרענדיקן!

אַרויספירן אין לאַגערן די רעשטן יידן, געלאָזענע ביים לעבן. אויס-

נוצן אַ שטיק צייט נאָך די אומזיסטע אַרבעט זייערע .

און דערנאָך פאַרטיליקן.

מאָסן דעם שטח "יודענרייך".

די געטאָס פאַרברענען, אַדער פאַנאַדערנעמען די בנינים.

עס זאָל נישט בלייבן קיין שריד ופליט.

קיין שריד ופליט...

III.

ד ער ערשטער איבערפאל אויפן ווארשעווער יידנטום האָט זיך איינ-
געגעבן כמעט אינגאנצן.

די גרויסע גירוש-אַקציע פון 22טן יולי ביז דעם 13טן סעפטעמבער
1942.

דעם שונאס אויסגעפרוועטע טאַקטיק האָט צעקלאַפט אין ווארשע אַלע
צוגרייטונגען.

דעם אָנהויב פון פאַראייניקן צום קאַמף די יידישע פאַרטייען.
איבער דריי מאָל הונדערט טויזנט ווארשעווער יידן — פון מוטיקסטן,
ענערגישסטן, פון לעבנספעיקסטן מענטשן-מין — זענען געוואָרן אַרויס-
געפירט און אויסגעהרגעט, כמעט ווי אַן אַ פרוו פון קאַלעקטיוון ווידער-
שטאַנד.

בלויז דער קאַמענדאַנט פון דער יידישער מיליץ איז געוואָרן פאַר-
וונדעט, בלויז אַ פאַר פאַקטן פון אונטערצינדן זענען פאַרגעקומען. עטלעכע
אַקטן פון סאַבאַטאַזש.

הגם אַזוי פיל צער און צאַרן, הגם אַזוי פיל קראַפט איז נאָך אָנגע-
קנוילט געוועזן אין דער מאַסע.

הגם אַ קליינער ברוך-טייל פון דער מאַסע, אין פיל שווערערע באַדינ-
גונגען, האָט גאָר אַנדערע מעשים באַוויזן, סך הכל מיט אַ האַלב יאָר
שפעטער.

הגם... הגם...

ר עגן טרעבלינקע האָט מען אָנגעהויבן ברייט צו רעדן ערשט נאָכן
פאַרענדיקן די ערשטע אַקציע. ווען עס האָט זיך אויסגעוועכט אַ ביסל
די בייזע בלינדעניש, די אינעווייניקסטע באַטויבונג.

דער חורבן איז שוין דעמאָלט געוועזן אין פיר פינפטל אַ פאַרענ-
דיקטער.

די ליקווידאַציע פון די לעצטע אַן ערד זיבעציק טויזנט יידן, לעגאַל
און אומלעגאַל פאַרבליבענע אין געטאָ, וועט שוין אַזוי לייכט און פשוט
נישט אַדורכגיין.

IV.

דאָס, וואָס האָט געשפּראַצט, געוועבט זיך ביז דער קאָטאָסטראַפּע — די פּאַרייניקונג פּון די יידישע פּאַרטייען — איז איצט צושטאַנד געקומען ממש איבער נאַכט. אין אַ פּאַר וואָכן אַרום נאָכן פּאַרענדיקן די ערשטע אַקציע, העלפט אַקטאַבער 1942. מיט בשותפותדיקע כוחות ווערט געבויט די קאַמפּס-אַרגאַניזאַציע.

די קאַמפּס-אַרגאַניזאַציע — הגם גייהיים — ווערט דער אַרגאַניז-זירטער אויסדרוק פּון אַ פּאַלקס-ווילן, דער קערן פּון אַן אלגעמיינער פּאַלקס-באַוועגונג. באַוואַפענען און פּאַרטיידיקן זיך — ווידערשטאַנד — ווערט איצט דער תּוכן פּון אַלע טואונגען אין געטאָ.

די טראַגישע דערשיטערונג „טרעבלינקע“ האָט באַפּרייט אין געטאָ מעכטיקע ענערגיעס. דער בלינד צעקנוילטער ווייטיק פּון אַיעדן יידן — זיין בענקשאַפט נאָך די אומגעקומענע, זיין גרויל צוליב דעם מאַרד, זיין שטאַה צו די מערדער — באַקומט אַ תּיקון און אַ ציל. אויף די חורבות פּון אַ לעבן, אויפן ראַנד פּון אומקום, מאַכט דורך דער קליינער רעשט פּון גרויסן קיבוץ אַ ממש ווונדערלעכע רעוואָלוציע און באַנייאונג.

דער דראַמאַטישער פינאַל איז צוגעפּאַסט צו דער רייכער און שטור-מישער געשיכטע פּון יידיש-פּאַליטישן און יידיש-נאַציאָנאַלן לעבן אין פּוילן — ביז אַהער.

דער עלעמענט אין געטאָ איז איצט געווען אַ יונגערער אין דורכשניט אין אַ מער אַנטשלאַסענער, ווי פּריער.

פּונקט אַזוי קרעפּטיק און איינגעעקשנט, ווי ס'איז געוועזן ביזן גירוש דער יידישער געראַנגל מיטן הונגער און פּאַרצווייפלונג, אַזוי האַרט-בעיק און סטיכיש איז איצט געוואָרן דער יידישער געראַנגל מיט דער פּאַרטיליקונג בפּועל ממש.

נאָך דינאַמישער, עלעמענטאַרער.

יידן זענען שוין נישט געזעסן איצטער און געוואַרט. מען זאָל זיי קומען בעמען צו דער „אויסזידלונג אויף מזרח“. נישט געיאַגט זיך אין פּאַרצווייפ-

לונג נאך דער סגולה פון די דייטשע סטעמפלען און פאפירלעך. נישט גע-
שפרונגען, ווי טעקלעך געבענדיקע אויף די שטריק פון דייטשע ליגנס.

די יידן האבן שוין געוואסט דעם א מ ת .

דער מאַסן־אויפברויז לאַדט זיך קודם אויס אין ברען פון אַרבעט.

דאָס צעשטיקלטע — אויף באַזונדערע געביטן צעטיילטע, ביי הענט
און פיס געבונדענע און אַ יעדע רגע אויף אַ נייעם איבערפאל אויסגע-
שטעלטע — געטאָ, ווערט אין משך פון געציילטע פאַר חדשים פאַרוואַנדלט
ממש אין אַ פעסטונג.

הונדערטער און הונדערטער, מיט געניאלע יידישע המצאות אויפ-
געבויעט, אויפן יסוד פון שכנים — אָדער משפחה־שותפותן אַרגאַניזירטע
אונטערערדישע דירות און באַהעלטענישן
פאַר דער יידישער באַפעלקערונג!

וואַסערלייטונגען און ברונעמער, קאַנאַליזאַציע, עלעקטרישע אינסטאַ-
לאַציע, ווענטילאַציע, ערטערווייז אַפילו ראַדיאָ־אַפאַראַטן... אומעטום מע-
דיקאַמענטן, אויף וואַכן אָדער חדשים צוגעגרייטע שפייט, באַלויכטונג, קודם
כל — וואַפן... גרויסע געלטער, פאַרמעגנס אַנגעקליבענע אין די פאַר-
לאַזטע דירות...

אַ סיסטעם פון אונטערערדישע טונעלן, קאַרידאָרן, אויסגאַנגן צו דער
קאַנאַליזאַציע־נעץ, צו וועגן, וואַס פירן אַרויס מחוץ דעם געטאָ אויף דער
פוילישער זייט...

די פאַרמאַסקירונג... די איינפאַלן פון פאַרמאַסקירונג...

פון אויבן זענען די הייזער פאַרבונדן מיטאַנאַנד דורך אויסגעזעצטע
לעכער אין די ווענט, דורך בוידעם־דורכגאַנגן.

אין אַ טייל־הייזער שיס־נעסטן, אַבסערוואַציע־פונקטן, פאַבריקלעך
פון גראַנאַטן און פון אויפרייס־מאַטעריאַלן, דאָס זענען באַזעס פון דער
קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע. אַחוץ דער באַוואַפּונגס־אַקציע פון דער קאַמפּס־אַר-
גאַניזאַציע, גייט אַ ברייטע אַקציע פון באַזאָרגן מיט וואַפן די בונקערס
אויפן יסוד פון אַ פּריוואַט־איניציאַטיוו. יידן פון אַ גאַנץ יאָר האַנדלען זיך
איין „שפייערס“, חלומען וועגן געווער פון גרעבערן קאַליבער. דער רוב
בונקערס פאַרמאַגט אַ וואַך, אַ געוויילטן קאַמענדאַנט, אַן איינגעשטעלטע
דיסציפּלין, בשעת דער אַקציע וועלן ווערן אַרויסגעשטעלט אַבסערוואַציע-
פאַסטנס, איינגעשטעלט דיזשורן, די פּריוואַטע „ווילדע“ פאַרטיידיקונגס-
אַקציע שטייט אונטער דער השפּעה פון דער קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע.

אלע נויטיקע מאטעריאלן ווערן אריינגעבראכט אין געטא דורך
ש מ ו ג ל. דער שמוגל איבערשטייגט נאך איצט אלץ אויסטערלישע און
מוטיקע, וואס איז געטון געווארן ביי דער געטא-גרעניץ אין דער פריער-
דיקער תקופה. א ר ו י ס ווערן געשמוגלט סחורות און מלבושים, טיילן
פון מאשינען — אלץ, וואס האט א ווערט פאר דעם טאג-טעגלעכן לעבן
פון פאליאקן. א ר י י נ — נאר דאס, וואס האט א ווערט פאר דער פאר-
טיידיקונג.

רעוואלווערן און גראנאטן, אמוניציע און מאשין-פיסטוילן, זענען די
סחורה. דינאמיט און פאטאזש-מישונגען, בענזין און ניטראגליצערין... אין
גלוקאזע און וויטאמין-פילן ליגן יידן אריין געלט. אין מעל און קאשע, אין
צוקער און פאסאליעס. אין פלעשער מייערן-זאפט און אין פלעשער מאלא-
טאור-קאקטייל. (1)

יידישע באוואפנונג, יידישע פארטיידיקונג.

מקור פון קראפט:

א די וואפן-ברידערשאפט צווישן די יידישע פארטייען, דאס אויפ-
ריכטיקע אויפגעבן אויף א שטיק צייט די קנאה שנאה. שלום אינע-
ווייניקסטער און נאציאנאלער אחדות.
א קוואל פון מוט און פאטאס. א סוד און א יסוד פון דעם כוח הציבור.

V.

ד י יידישע קאמפס־ארגאניזאציע האָט שוין הינטער זיך דעם ערשטן אויפטריט. דעם באַוואָפנטן ווידערשטאַנד, בשעת דער פירטאָגיקער גירוש־אַקציע אין הודש יאַנואַר. די ערשטע עטלעכע צענדליק דייטשן געהרגעטע און פאַרווונדעטע אין געטאָ. דאָס חשיבות פון דער אַרגאניזאציע ביים עולם שטייגט וואָס אַמאָל אַלץ מער.

די מיטגלידער זענען אַלע שוין מאַביליזירט און קאַשאַרירט אין קאַ־ לעקטיווע דירות. איינגעטיילט אין קאמפס־גרופן פאַרטייאישע. די בלאַק־ איינהייטן — פאַרטייאיש־געמישטע, מיט אַ בשותפותדיקן קאַמענדאַנט. די אַנפירונג אין דעם צענטראַלן געטאָ. (2) אין דער אַנפירונג זענען פאַרטראַטן אַלע.

אַמווייניקסטן זענען אין דער אַרגאניזאציע פאַראַנען מיליטער־לייט. דער עיקר איז דער ג י י ס ט און ווילן. דאָס אַנדערע טוט מען זיך מיט גרויס התמדה לערנען: זיך באַנצן מיט געווער, זיך איינלעבן מיט די באַדינגונג־ גען פון קאַמף אין געטאָ. די הויכע קונסט פון גובר זיין דעם פחד... אַן אַקציע אַפצורייניקן דאָס געטאָ פון אַגענטן און פאַרעטער. סאָ־ באַטאַזש־אַקטן קעגן די דייטשע פירמעס. עקספּראַפּריאַציעס לטובת דער באַוואָפנונג.

אַנדערע יידן באַשטייערן זיך אַליין מיט אַ ברייטער האַנט לטובת דער „פאַרטיי“ (3) זי איז די שרעק פון אַלע מנווולים. די ליבשאַפט און דער שטאַלץ פון אַלע אַנדערע יידן. די אַרגאניזאציע באַוואַכט דאָס געטאָ. זי שטייט אין כסדרדיקער גרייט־ קייט.

ד י דייטשן וויסן, וואָס אין געטאָ טוט זיך. מיט געוויינלעכע מיטלען זענען זיי שוין אַבער די לאַגע צו באַהערשן נישט אומשטאַנד. זייערע זשאַנדאַרן ביי די וואַכן זענען איבערגעקויפט. די פּאָליציי־ אַפטיילן האָבן זייער פּחדנות באַוויון בשעת דער אַקציע אין יאַנואַר. אַר. אויף די טעראַריזירטע יידישע מיטהעלפער איז נישטאָ וואָס מער

זיך צו פארלאזן. מען וויל „מיט גוטן“ פאנדערלאדענען די נעסט פון ווי-
דערשפעניקייט, עס זאלן קיין אייגענע קרבנות דערביי נישט זיין. מען פרוווט
מיט צביותדיקער מילדקייט ארויסנארן די יידן אין די ארבעטס־לאגערן
קיין פאניאטאוו און טראווניק. (4)

אבער יידן האָרן זיך נישט צו מער צו קיין דייטשע הבטחות. יידן
פאלגן די אַנווייזונגען, וואָס ווערן זיי געגעבן אין די אויפרופן פון דער אַר-
גאַניזאַציע. זיי בלייבן זיצן אויפן אָרט, זיי בויען ווייטער זייער פעסטונג.
„אַ ווירואַר נישט צום באַשרייבן האָט געהערשט אין געטאַ“ — וועט
שפעטער שרייבן וועגן אַט דער תקופה אַ דייטשער גענעראַל — „אַפילו אין
די דייטשע מיליטערישע בעטריבן זענען געוועזן יידישע בונקערס און
אַמוניציע־פאַבריקן.“

אַ נישט קיין ווירואַר איז דאָס געוועזן, דאָס, וואָס ער האָט געמיינט.
אַ הויך אַנטוויקלטע, אַ קלוג אַרגאַניזירטע אַרבעט.
די דייטשן האָבן נישט געהאַט זיך וואָס צו מאַכן קיין אילוזיעס. און
אויך די יידן האָבן זיך מער קיין אילוזיעס נישט געמאַכט.
די דייטשן האָבן צוגעגרייט אַ נייע אַקציע.
די יידן האָבן זיך געגרייט צום קאַמף.

VI.

אויף די באזעצטע מזרח־שטחים האָט זיך נאָך סטאַלינגראָד אַ הויב געטון די ווידערשטאַנדס־באַוועגונג. דער טעראָר האָט זיך פאַר־שטאַרקט און עס האָט זיך אויך פאַרשטאַרקט דער קעגן־דרוק.

דער געראַנגל פון די אַנדערע אַקופירטע פעלקער האָט געהאַט אַ ברייטן אַטעם. די ווייסרוסישע, אוקראַינישע, פּוילישע, פאַרטיזאַנער, די אונטערערדישע אַרמיען, האָבן זיך געגרייט צו זייער לעצטן אויפטרײט, ערשט ווען עס וועט רייף ווערן די לאַגע, ווען עס וועט זיך דערנענטערן דער פּראָנט.

די יידישע אָרגאַניזאַציע האָט געמוזט אַרויסטרעטן שוין איצט. מיט איר לעצטן, מיט איר העכסטן,

נישט האַבנדיק כמעט קיין שאַנסן אויף דערפאַלג.

אויב נישט, וואָלט זי דעם קאַמף אינגאַנצן נישט דערלעבט.

די יוגנט נעמט אויף זיך דעם עול פון נאַציאָנאַלער טאַט, פון נאַציאָנאַלער פּאַליטיק. די יינגסטע זענען צו מעשים רייף די ערשטע.

און עס זענען אַ טייל יונגע מענטשן יידישע פון דער פּוילישער זייט און פון דעם וואָלד צוריקגעקומען — כדי צו קעמפן און אומקומען אין געטאָ. די אונטערערדישע יידישע אַרמיי, אַן אַפגעשניטענע פון יעדן הינ־טערלאַנד — די כולו איזאַלירטע, די מיליטעריש סאַמע שוואַכסטע — האָט געזאָלט אַרויסטרעטן אין אַ שטאַט צום קאַמף — די סאַמע ערשטע.

פון איר מוט און ביישפּיל, פון די דערפאַרונגען און די המצאות אירע, האָבן דערנאָך געלערנט אַנדערע (5) אַ פאַרמשפטע שוין אין יסוד אויף פיזי־שער מַפּלָה, האָט זי געזאָלט אַפּהאַלטן אַ מאַראַלישן נצחון פון סאַמע העכסטן מין.

„מיר מוזן קעמפן שוין איצט, מיר זענען גרייט צו שטאַרבן פאַר דער ווירדע פון פּאַלק און מענטש...“

אזא איז געווען דער פּראָגראַם, אַ פאַרמולירטער אין אַן אַפיציעלן

דאקומענט. אין א ווענדונג נאך געווער צום פויליש-אונטערערדישן רעגיר-
רונגס-פארשטייער. (6)

„לאמיר שטארבן מיט כבוד“ — איז געווען די לעצטע לאזונג אויף
דעם אויפרוף, וואס איז געווארן אויסגעקלעפט אין געטא אין דער לעצ-
טער נאכט.

אין דער נאכט פון ערב פסח, ערב אויפשטאנד.

VII.

- 7 ונטיק, דעם 18טן אפריל יאר 1943.
דאס מיליטער איז שוין פאראן אין ווארשע:
אן אפטייל ס"ס וואפן פאנצער-גרענאדירן — 400 מאן — 6 אפיצירן.
אן ערזאץ-אפטייל ס"ס-קאוואלעריע — 450 מאן — 10 אפיצירן.
אן אפטייל פאליציי — 166 מאן — 6 אפיצירן.
אן אפטייל זאנדערדינסט — 48 מאן — 2 אפיצירן.
אוקראינישער הילפסדינסט — 151 מאן.
זיכערהייטס-פאליציי — 55 מאן.
פוילישע פאליציי — 471 מאן — מיט אפיצירן.
פון ווערמאכט זענען געווארן צוגעטיילט מכשירים און ספעציעלע אייג-
הייטן:
4 קאנאנען מיט דער מאנשאפט.
1 פלאמענווארפער.
אן אפטייל פיאנערן — 16 מאן, 2 אפיצירן.
1 סאניטארע אפטיילונג מיט אמבולאנס.
1 פראנצויזישער שווערער פאנצער-וואגן, מיט דער מאנשאפט.
2 דייטשע טאנקן — שיצן-פאנצער-וועגענער, מיט זייער מאנשאפט.
שפעטער וועלן צוקומען:
פוילישע פייערלעשער — 166 מאן מיט די מכשירים.
1 באטעריע ארטילעריע מיט מאנשאפט.
אינזשניעריש-סאפערישע ספעציעלע אפטיילן צום דורכפירן מיני-
רונגען און אויפרייסן.
די מאנשאפט פון די אנדערע אפטיילן וועט פארגרעסערט ווערן.
דער סך-הכל:
אן ארמיי — סאלדאטן, אפיצירן, אונטער-אפיצירן, מיט פולער אויס-
בילדונג און פולער אויסריסטונג — אן ארמיי שטייט גרייט צו שטורעמען
די געטא-פעסטונג.

אויך דער קאָמענדאָנט איז שוין פאַראַן אין וואַרשע. אַ גדול פון זיין
מין, אַ דעלעגירטער פון הימלערן אליין: יירגען סטראַפּ — ס"ס בריגאָדע־
פירער און גענעראַל־מאַיאָר פון פּאָליציי.
11 אַזיגער אינדערפרי — אַ קאָנפּערענץ ביים ס"ס און פּאָליציי־פיר־
רער פון וואַרשעווער דיסטריקט. אַ שטאַבסבאַראַטונג פאַר אַן אָפּענסיווע.
מען רעדט אַרום די פרטים.

א ין אַוונט קומען פון דער פּוילישער זייט ידיעות אַן אין געטאַ.
דער אַלאָרם פאַרשפּרייט זיך איבערן געטאַ און די שאַפּ־געביטן.
דער אַלאָרם וואַקסט.
אויך די קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע האַלט אָפּ אַ שטאַבסבאַראַטונג אַפּעלן
יעדע גרופּע. אויך דאָ זענען די לעצטע באַפּעלן שוין אַרויסגעגעבן.
דאָס גאַנצע געטאַ איז אויף די פּיס.
די נאַכט פון ערב פּסח.

אין דער נאַכט פּלעגן אַמאָל די מאַמעס אונדזערע און באַבעס אויפּזיין
שפּעט. נישט באַוויזן פאַרטיק ווערן מיט אויפּזיען דאָס בעטגעוואַנט. מיט
שייערן און כּשרן. די טאַטעס זענען אַרומגעאַנגען מיט ליכט און פּלע־
דערווישן אין די הענט. ברויט־פּעניצלעך צונויפּגעשאַרט אין הילצערנע
לעפל — כדי יוצא צו זיין אַרויסרוימען דעם חמץ...
געטאַ איז אויף.

משפּחות טראַגן פּעק, קלייבן זיך אַריין אין בונקערס. מענער דרייען זיך
אַרום פאַרקלעמטע איבערן הויף. די פּענצטער זענען שוואַרץ, פאַרטונקלט.
אַבער ס'רוישט אַ לעבן נאָך — אַ שווער געטראַפּנס — אין הייזער און
אין קעלערס. מענטשן שעפּטשען...
12 אַזיגער ביי דער נאַכט — די קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע איז אַרויס פון
אונטערערד.

עס גילט נישט מער קיין פּאָליציי־שעה. מיט געווער אין האַנט, אין די־
טשע העלמען און מונדירן, גייען אַרויס אַ פאַר פאַטראַלן אויפן געטאַ.
זיי שפּרייזן איבער גאַסן, קלאַפּן, מעשה זעלנער, אין די טויערן. מען
עפנט זיי מיט שרעק, מען דערקענט זיי מיט אַ שאַרפּן ווייטיק און התפּלות.
אַ קינדער יידישע! אַ יינגלעך אייגענע! אַ קעמפּער!
דאָס שפּאַנט איבער די געטאַ־גאַסן, געטאַ־הויף, אַ פרשה יידישע גע־
שיכטע. אויך פּוילישע, אויך וואַרשעווער...

א. אינזורעקציע יידישע!
 זיי וועקן, וואָרענען. זיי רופן אַ ווידערשטאַנד צו שטעלן. אויף די ווענט
 פון געטאָ הענגט שוין דער מאַניפעסט פון אויפשטאַנד. (7)
 דער לעצטער אויפרוף, צו דעם לעצטן קאַמף, פאַרענדיקט מיט אַ לאַזונג:
 קעמפן... שטאַרבן... פאַרן כבוד פונם פּאָלק!

צ וויי אַזיגער ביי דער נאַכט. געטאָ ווערט אַרומגעשטעלט. צום דריטן
 און צום לעצטן מאל — אַרומגעשטעלט.

קילאַמעטער לאַנגע מויערן, 3 מעטער די הויך. אַלע 25 מעטער אַ
 זשאַנדאַרם, אַדער אַ פּאָליציאַנט אַ גראַנאַטענער, באַוואָפנטע מיט ביקסן.
 דער רינג איז שוין געשלאָסן.

2 אַזיגער מיט מינוטן פאַרנעמען זייערע פּאָזיציעס די גרופן פון דער
 קאַמפּס-אַרגאַניזאַציע.

4 אַזיגער פּאַרטאַג הויבן אָן אַריינמאַרשירן דורך די דרויסנדיקע
 טויערן די דייטשע אַפטיילן. מאַטאַריזירטע און צופוס. נאָך זיי די וועגענער,
 מכשירים, אַמבולאַנסן.

אין קליינע גרופן דרינגען זיי אַריין אין קיינעמסלאַנד, דעם אומבאַ-
 ווינטן — צווישן געטאָ און די שאַפּ-געביטן. ערשט דאַרטן נעמען זיי
 פאַרמירן זיך אין איינהייטן.

זיי האָבן אַ באַפעל זיך שטיל פאַרהאַלטן. די מאַטאַרן ברומען אויף אַ
 האַלבן גאַז, געדעמפט.

אומזיסט די פּאַרויכט: געטאָ שלאַפט נישט! געטאָ האַרנט די טריט
 פון די, וואָס שלייכן ווי גנבים זיך אַרום די מויערן. ווי גזלנים.
 ווי ווילדע שבטים להוטע אויף רויב און מאַרד. ווי רייסנדיקע חיות,
 וואָס ציען איין די נעגל.

ד ער טויער צום צענטראַלן געטאָ — גענשע-זאַמענהאַף — 6 אַזיגער
 פרי: זיי הויבן אָן אַריינמאַרשירן אינעווייניק...

VIII.

ה ארט ביים טויער לינקס — א קליינער סקווער. פארן בנין פונם יודענ־ראַט, אויף זאמענהאַף־גאַס נ' 19.

דאָס אַרײַנמאַרשירטע מיליטער צעטיילט זיך אין צוויי קאלומ־נעס. איינע שפּאַנט פאַר זיך, דורך זאַמענהאַף אַרױף, די צווייטע אויף רעכטס. לענגאױס דער מויער, וואָס טיילט אָפּ די גראַדע גענשע פון דער אומגראַדער. אין אַ פאַר מינוט אַרום באַקומען ביידע זייער ערשטע גאַב. אויפּ ראַג פון גענשע־נאַלעווקעס, פון אַלע ראַגן מילע־זאַמענהאַף. אין די הייזער נאַלעווקי 29, 31, 33 זענען פאַרמאַסירט צוויי קאַמפּס־גרופּן. זיי לאַזן צו דעם שונא נאָענט — און מיטאַמאַל — זיי שיסן אויס פון אַלע עפענונגען, שליידערן אַראָפּ גראַנאַטן, צינדפּלעשער. דער שונא וואַרפט זיך מיטן פנים אויפן ברוק. עס הויבט זיך אויף אַ העלפט, עס בלייבן ליגן טויטע און פאַרווונדעטע. די לעבעדיקע נעמען ענטפּערן, פאַרשיטן די דריי הייזער מיט אַ האַגל קוילן פון מאַשינגעווער. צוויי שעה אויפן זייגער האַלט אָן די שיסעריי. דערנאָך — טרעטן אָפּ — די דייטשן...

דער ערשטער קאַמף, דער ערשטער יידישער נצחון. ערשט מיט צוויי שעה שפּעטער קומען זיי צוריק. אויפן ראַג נאַלעווקעס און פראַנטשישקאַנער שטעלן זיי אַ באַריקאַדע אויף. זיי צינדן אונטער די דריי הייזער. יידן צינדן אונטער אין פאַרטער אַ מאַגאַזין פון ״ווערט־ערפּאַסונג״ (8) געטראַפּן דורך אַ צינהפּלאַש צינדט זיך אָן די באַריקאַדע. די שלאַכט גייט ווייטער. גאַנצע 6 שעה צייט האַלטן יידן די פּאַזיציע. זיי טרעטן אָפּ ערשט פאַר די פּלאַמען — אָן אַן איינאַיינציקן געפּאַלענעם...

ד ער צווייטער פונקט — אויפן ראַג פון זאַמענהאַף און מילע — נאָך אַ גרעסערע מפּלה פון די דייטשן. אַ קאַנצענטריש יידיש פייער פון פיר זייטן מיט אַמאַל. פון אַלע הויכע שטאַקן, פון די ביידעמער... די דייטשן באַווייזן נישט צומאַל צו ענטפּערן אויף דער באַשיסונג. יידן אַבסערוירן.

זוי שונאים וואָלגערן זיך אין קאלוזשעס בלוט. אַ דייטש, ביי וועלכן ס'האָבן זיך אָנגעצונדן די מלבושים פון דעם „מאַלאַטאָר-קאַקטייל“.

דער רעשט צעלויפט זיך אין די טויערן, אין געוועלבי-טירן פון שכנות-דיקע הייזער, האָט מורא פון דאָרט דעם קאַפּ אַרויסצושטעלן.

אַכט אַזייגער — אויפן אַפּעראַציע-פּלאַץ ביים יודנראַט דערשיינט גע-נעראַל סטראָפּ. ער נעמט איבער די קאַמענדע.

די פעולה איז דערווייל אַ קנאַפע.

קעגן דער ווידערשטאַנדס-נעסט פון מילע-זאַמענהאַף לאָזט ער קודם אַרויס אַ פּאַנצער-אַפטייל. פּאַרויס דעם שווערן פּאַנצער-וואָגן, נאָך אים צוויי לייכטערע טאַנקיעטן.

און זע — די יינגלעך, וואָס האָבן ביז היינט, נישט בלויז מיט שווערע וואָפּן נישט געהאַט צו טון, נאָר באַנוצן זיך ס'רוב צום ערשטן מאַל אין לעבן מיט געווער בכלל — זיי ווערן נישט נתפעל.

זיי פאַרמאָגן גענוג קאַלטבלוטטיקייט, כדי אויך דעם טאַנק צו לאָזן אונ-טערקומען ביז צום אָרט, וווּ זיי זאָלן אים קאַנען דערלאַנגען מיט דעם וואָרף פון צינדפּלעשער. זיי צילן גוט — דער וואָגן צינדט זיך אָן, אויפרייסן, טויטע און אָפּגעברייטע דייטשן. דער שונא באַווייזט קוים אַפּצוציען מיט די אַנדערע צוויי וועגענער, וואָס פאַרן נאָך פון היינטן, צווישן די וועגענער — די זעלנער, וואָס האָבן זיך ביז איצט באַהאַלטן אין די טויערן.

זיי זענען אַנטלאָפּן.

די נייע וואָרשעווער טאַנדייט, די מלחמה-גאַלאַנטעריע פון נאַלעווקעס און שוויענטאַיערסקע, די קריגס-אינדוסטריע פון יידישע כאַלופּניקעס אין געטאָ — זי האָט באַוויזן, אַז זי טויג צו עפעס, די קוואַליטעט איז שוין געוואָרן אויסגעפרוווט...

פון ראָג גענשע-נאַלעווקעס טראָגט מען נאַכאַנאַנד אַראָפּ הרוגים און פאַרווונדעטע.

די איינע „סאַניטאַרע שטאַפּל“ קאָן זיך נישט קיינ עצה געבן. מען אַליאַרמירט אין שטאַט נאָך סאַניטאַרע וועגענער. זיי טרומייטערן אַרום איר בער די גאַסן.

דער דייטשער בראַך איז גרויס, די בושה נאָך גרעסער. מען וועט פרווון איינרעדן די העכערע אינסטאַנצן, דער פּוילישער באַפעלקערונג,

אז דאָס שיסן „פּוילישע באַנדיטן“, באַהאַלטענע אין געטאָ. דייטשע דע-
זערטערן, וואָס האָבן זיך מיט זיי פאַראייניקט. אַבי נאָר נישט קיין יידן...
פאַר יידן — אַ מאַמענט — דערקוויקן זיך מיט נחת פון נצחון אויף
אַ קורצער אייביקייט...

א ין צוויי שעה אַרום — סטראָפּ וויל מאַכן נאָך אַ פּרוּוו. ער שיקט אַרויס
אַ נייעם אַפטייל, באַפעלט פאַרסירן דעם אַדורכנאַנג. אָבער אויך דאָס
מאָל — פון בוידעם זאַמענהאַף-גאַס 29 — אַ נייער פייער-איבערפאַל.
אזוי לאַנג ווי דער שונא וועט גיין דירעקט און אָפּ, וועט דער וועג נישט
ווערן פּריי, וואָס ווערט געהיט דורך יידישע בחורים.
און צי עס פאַסט אים, צי עס פאַסט נישט — מוז ער אויפגעבן דערווייל
דעם שטורעם, דער דייטשער גענעראַל.

„אין פּראַנטאַלן אַטאַק איז געטאָ נישט געווען צו נעמען“ — וועט
שפעטער שרייבן אַ פּרעמדער קאַמענטאַטאָר. דער דייטש מוז אויסנוצן זיין
טעכנישע איבערוואַג, די שווערע וואָפּן.

אַט קרייזט שוין אַן אַעראַפּלאַן איבערן געטאָ. ער אָבסערווירט און
פּרעציוזירט גענוי די ערטער. מען שטעלט אָן זעניט-קאַנאָנען אויפן שטח
מחוץ דעם געטאָ. ער הויבט זיך אָן אַ באַשיסונג פון די הייזער, פון וועלכע
עס איז געגאַנגען וואָס פייער פון די יידן.

דערצו איז נישטאָ קיין עצה. אין אַרדנונג נעמען אַפטרעטן אַלע פינף
גרופּן פון פאַרשידענע פאַרטייען, וואָס האָבן דאָ געקעמפט.

דער „אָפּווער דערפאַלג“ דער יידישער — לויטן נוסח פון די דייטשע
קריגס-קאָמוניקאַטן — איז אַן אומספּקדיקער. די „אַבזעץ-באַוועגונגען“
דורך ביידעמער אויף „באַצייטנס צוגעגרייטע נייע באַזעס“ גייט אַדורך אַן
שאַדנס. איין קעמפּער בסך-הכל האָבן די יידן פאַרלוירן אין דער שלאַכט
אויפן ראַג פון מילע-זאַמענהאַף.

ק אמפּן קומען פאַר ביז מיטאַג אויך אויף מוראַנאָוסקי-פּלאַץ. אויך דאָ
פאַראַן — אַ סברה — אַ צעקלאַפּטער טאַנק, דייטשן טויטע און
פאַרווונדעטע. אויך דאָ איז דער ווידערשטאַנד דעם טאַג געבליבן
נישט געבראַכן. אויך דאָ מוז סטראָפּ דעם המשך אַפלייגן אויף מאַרגן.

ה אלב 6 פארוואכט נאך איין „אומגעריכטער שטארקער ווידערשטאנד“ — דאָס מאָל אויף פראַנטשישקאַנער גאַס.

דער אָפהילף פון דער שלאַכט טראַגט זיך אויפסניי איבער דער גאַנצער שטאָט, איבער פוילישע גאַסן. מענטשן, וואָס האָבן זיך נאָך פאַר- מיטאַג נישט צוגעהערט צו דעטאַנאַציעס, צום שטעפן פון מאַשינגעווערן — ווערן איצטער ערשט געוואָר דעם אמת. פאַראַן געהיימע יידן צווישן אַט די מענטשן.

אַ זעץ אין האַרצן מיט אַ האַמער. אַ טויט־שרעק, אַ ווייטיק, אַן אַנט- ציקונג:

ע ס א י ז ג ע ש ע ן !

ג עכאַפט דעם טאַג כמה וכמה יידן, דערפון געהרגעט, אַרויסגעשיקט אין לאַגערן — אַזויפיל און אַזויפיל. „צוליב דער צופאַלנדער טונ- קלקייט די אַפעראַציעס פון דעם טאַג איבערגעריסן...“
אַזאַ איז דער נוסח פון דעם ערשטן דייטשן באַריכט פון געטאַ-פראַנט.
„פאַרשטאַרקט די וואַכן אַרום די מויערן, אַרויס פון געטאַ...“

א ון מען האָט סדרים נאָך געפראַוועט אין געטאַ יענעם מאַנטיק אין דער נאַכט — די ערשטע נאַכט פון אויפשטאַנד.
טיף אין בונקערס, אין דירות וויסטע, אין וועלכע מען באַווייזט זיך נאָר אין די הספקות... צום לעצטן מאָל זענען געזעסן יידן ביי געדעקטע טישן.

די הגדה געזאַגט...

און ס'האַבן די מעשים תענועים פון פרעהן אין מצרים, זיך אויסגע- מישט מיט דעם, וואָס עס האָט געטון דער רשע היטלער.
משה ברבי אליעזר, ורבי יהושע, ורבי אליעזר בן עזריה, ורבי עקיבא... ווי יענע חכמים פון בני ברק האָבן יידן וואַרשעווער דערמאַנט די נאַכט די ניסים פון יציאת־מצרים און גערעדט וועגן אַן אויפשטאַנד. גע- לויבט די מעשים פון די יונגע קעמפער — פון מילע און פון זאַמנעהאַף, פון נאַלעווקעס און סמאַטשע.

דער רשע מוז פאַרלענדט ווערן, ווי פרעה מיט זיין חיל...

די בענקשאפט זייערע צו גאולה איז געווען אין לשער.
אלטער ניגון, ווערטער אלטע.
זיי האבן געוואסט, אז זייער גורל איז אומצוקומען ביי דער שוועל פון
אויסלייונג.

און זיי האבן געזונגען און געוויינט.
און ס'האבן אלט און יונג פאראייניקט זיך אין דמיון מיט דעם באַר-
פרייאונגס-קאמף פון די קדמונים. א טייל פון זיי מיט יידישער באַפרייאונג
און דעם קאמף וועגן אן אייגן לאַנד. אַנדערע מיט מענטשלעכע דערלייונג.
וואָס דאַרף קומען פאַר אַ ל ע .

א ין אַ דירה אויף קורושע-גאַס — אַמאַל קופיעצקע, שפעטער מיזעל-
סאַ — האָט דעמלט געוויינט אַ רב.

אויף דער גאַס פון וואַרשעווער רב און פריינט פון פוילישן אויפ-
שטאַנד אין יאָר 1863 — אַ נייער למדן מיטן זעלבן נאַמען: מיזילש.
און ער האָט אַ גרוס פון ליבשאַפט צוגעשיקט פאַר די קעמפער.
ברכות הייסע און אויך פעקלעך מצות...

ווי די תלמידים פון רבי עקיבא, האָט מען זיי איינעם נאָכן אַנדערן גע-
דאַרפט אַנצוהויבן צו באַקלאַגן אויף צומאַרגנס, פון דעם צווייטן טאַג פסח
ביז צו שבועות מזכיר זיין מיט טרויעריקן ניגון די, וואָס האָבן טאַג פאַר
טאַג דאָס יונגע לעבן אַנגעהויבן ברענגען פאַר אַ קרבן.
אַ, „זיס און שייין איז שטאַרבן פאַרן פאַלק...“

א ון עס זענען טראַמוואַיען נאָך געגאַנגען דעם ערשטן טאַג, איבער באַר-
ניפראַטערסקיע אויף זשאַליבאָזש, לעגאָויס דער געטאַ-מויער. אויך
פון הייזער, ביידעמער, אַנטקעגנאיבער געטאַ. האָבן מענטשן מוטיקע
געקוקט אַ ה י ן .

און זיי האָבן דערציילט — זיי זעען — פ ע נ ע ר .
אַ בלאַ-ווייסע און ווייס-רויטע, וואָס הענגען בייאַנאַנד...
אַ קאַמף-רוף צו די יידן און אַ גרוס פון קאַמף צו די פאַליאַקן.
וואָר צי אויסגעטראַכט, איז אַט די מעשה — שייין.
אין מויל פון פאַלקס-מענטשן האָט אַ לעגענדע זיך גענומען וועבן.
אַ פאַלקס-לעגענדע וועגן אויפשטאַנד פון די יידן...

IX.

אויפן ערשטן פלאן פון די ווייטערע צוויי אויפשטאנד־טעג, רוקן זיך ארויס די שאַפן.

אין צענטראלן געטאָ ווערן בלויז קלענערע גרופן אַרויסגעשיקט. עטלעכע הונדערט דייטשן, וואָס נישטערן גאַנץ פאַרזיכטיק אין שוין צע־קלאַפטע, אויסגעברענטע הימער. דעקן אויף עטלעכע בונקערס, שלעפן דאָ און דאָרט אַרויס עטלעכע צענדליק יידן.

פאַרן צוטרעטן צו גרויס־פאַרניכטונג, וויל סטראָפּ וואָס שנעלער פטור ווערן פון כלערליי „ריסטונגס־בעטריבן“, וואָס לאָזן אים די הענט זיך נישט צופירן. פאַרלאַנגען פון אים לעשן שרפות, מאַגאַזינען און מאַשינען שווינען פאַר פייער און באַשיסונג.

— תיכף אַלץ אַרויספירן! — איז סטראָפּס באַפעל.

די דייטשע פירמע־אייגנטימער וואַלטן וועלן פאַלגן. זיי האָבן אַלץ נאָך דעם פריוו נישט אויפגעגעבן, ביים געטאָ־פייער אַפבראַטן אַ פעטן ביסן, זייערע פראָפיטן ראַטעווען. זיי פרווון איינרעדן די יידן, אַז „די אַקציע“ איז אויסן „אַפרייניקן“ בלויז דאָס צענטראַלע געטאָ, דאָס אַרומשטעלן די „בלאָק“, — נישט אַריינצולאָזן „יענע“.

די „באַנדיטן און פאַרברעכער“ — די יידן פון דער קאַמפּס־אַרגאַני־זאַציע.

אַבער מען דאַרף דאָ גאַרנישט פון ערגעץ אַנדערש אַריינצולאָזן קיין „באַנדיטן“. פאַראַן אויך דאָ — אין יעדן שאַפּ. זיי ווילן אַפילו נישט וואַרטן, ביז ס'וועט קומען זייער ריי זיך צו פאַרטיידיקן. ביז וואַגען מ'וועט זיך צו זיי נעמען — זענען זיי די אַנפאַלער.

ביי טעבענסן, ביי ביידע שולצן, ביי פירמע רעריך, פירמע האלמאַן, פירמע שילינג, אויף לעשנאָ, נאָוואַליפיע, אויף סמאַטשע און נאָוואַליפּקי — אומעטום שטייען זיי גרייט שוין פון דעם ניינצנטן ביינאַכט. זיי לוייערן, זיי וואַרטן — אויף זייער צייכן, זייער שעה.

דעם 20 אַפריל איז דער געבוירנטאָג פון „פירער“. פריש אויס־ראַזירטע, אויסגעפּוצטע, מאַרשירן זעלנער היינט צום יידן־הרגענען און יידן־פייניקן אין געטאָ. דער אַפעל היינט פרי איז פייערלעך געווען.

אין געטאָ גופא שפּאַנען איז אַ מורא, דערווייל איז מען נאָך אַבער אויף דער צווייטער זייט פון מויער און מען פילט זיך זיכער. ביי לעשנאָ, ראָג זשעלאָנע, קרייצן זיך די וועגן, אויף רעכטס און לינקס שפּאַנען אַוועק צוויי מיליטערישע קאַלומנעס. און צום צווייטן מאָל געלינגט די יינגלעך אונדזערע דעם שונא צו איי-בערראַשן.

לעשנאָ 76 און 74, לעשנאָ 36, אין דער געדיכטעניש ווערן געשלידערט גראַנאַטן, באַמבעס, פּלעשער „מאַלאַטאַוו-קאַקטייל“ פון בוידעם-לעכער, הויכע שטאַקן, ווי נעכטן דאָרט. טויטע און פאַרווונדעטע, באַגאַסענע מיט פּייער פון פּלעשער צע-קלאַפטע אויף די העלמען.

נעכטן האָט מען זיי אויף זאַמענהאַף געזען אין זעלבן מעמד. ווי זיי לויפן ברענענדיקע, ווי זיי שפּרינגען, ווי זיי מאַכן מיט די הענט, איבערן קאַפּ, ווי מטרפּים...

— אַ גוטע זאָך דער מאַלאַטאַוו-קאַקטייל — טראַכטן יידישע בחורים, וואָס האָבן נאָך מסתמא ביי זייער לעבן נישט קיין עוף און נישט קיין שום באַשעפעניש געטויט. זיי דורשטן נאָך נקמה...

פון די פענצטער סמאַטשע 8 און 10 ווערט מיט גוט געציילטע פּלעשער אַפּגעשטעלט אַ טאַנק. ער איז צום שלאַכט-פעלד נישט דערפאַרן.

אין איינעם פון די נאַענטסטע טעג וועט אין דעם ראַיאָן אַ צוויי-קילאָ-דיקע באַמבע אַריינגעשלידערט ווערן אין אַ פּאַנצער-אויטאָ פול מיט מילי-טער.

און ווידער גרויס וועט זיין די פּרייד, — כמעט אַ קינדישע — פון יונגע קעמפּער און פון קעמפּערינס.

דער ווייטיק און באַדויערן פון די גרופן אין דעם בלאַק: אונטערן בנין פון „בעפעלשטעלע“ זשעלאָנע 103 און אונטער דעם ברוק פאַר נאַוואַליפּיע 67 — פאַר זייערער אַ באַזע — האָבן זיי מיט שווע-רער מי פאַרלייגט צוויי מינעס. איצט האָבן די מינעס זייערע נישט אויפ-געריסן.

אַ שיסעריי ברעכט אויס. די דייטשן, די אוקראַינישע משוררים פּייערן, פאַראַן טויטע און פאַרווונדעטע פון ביידע זייטן. אין אַ אמתער באַלאַגערונג פון דעם געביט לאָזן זיי זיך אַבער נישט אַריין. די „רייניקונג“ פון דעם געביט, לאַזט סטראַפּ דערווייל אויף שפּעטער. די זיגער זענען — אויך דאָ — געבליבן, אויף אַ קורצער צייט, די יידן.

ד' י שלאכט אויף שווינטאָיערסקע-וואַלאָווע האָט זיך אָנגעהויבן דינ-
סטיק נאָכמיטאָג.

דער בערשטער-שאַפּ, דער לעצטער מקום מקלט פאַר אַ טייל פון
אַפּגעראַטעוועטן געזעלשאַפטלעך-פּאָליטישן אַקטיוון. אַ רעזערוואַר אַ גייס-
טיקער און מאַטעריעלער פון דער קאַמפּס-באַוועגונג.
דאָ זענען קאַנצענטרירט עטלעכע פון די בעסטע קאַמף-גרופּן פון די
פּאַרשידענע פּאַרטייען. אויך זיי שטייען שוין גרייט זינט יענער ערשטער
נאַכט. דער שונא באַוואַכט דאָס דאָזיקע געביט ענערגישער פון אַנדערע.
די פּראָנט-הייזער ווערן באַלויכטן אין די נעכט מיט רעפּלעקטאָרן, די
פּראָנטפּענצטער ווערן די גאַנצע צייט באַשאַסן.
אונטערהאַנדלונגען אַרויסצופאַרן אין די אַרבעטסלאַגערן דערפירן
נישט צו גאַרנישט.

„די יידן זענען בשום אופן נישט גענויגט דאָס אַרט צו פּאַרלאָזן“ —
נאַטירט דער דייטש אין זיין באַריכט. צווישן 2 און 3 נאַכמיטאָג באַפעלט
ער אַנווענדן געוואַלד.

אַ קאַלומנע מיליטער דערנענטערט זיך צום טויער אויף ראַג וואַלאָווע און
פּראָנטשישקאַנער, וואָס פירט צום בערשטער שאַפּ. דער דייטשער וועכטער
באַווייזט נישט עפענען דעם טויער. אַ הילף אַ מעכטיקער שרעקט אויף די
גאַנצע געגנט. אַרום די הייזער טוען זיך אַ טרייסל. אין סאַמע מיט פון
דער קאַלומנע עפנט זיך די ערד אונטער די פיס פון דייטשע זעלנער.
אַ מינע האָט דאָ געוואַרט פון לאַנג אויף זיי און זי האָט נישט פאַר-
פירט.

אין הויז וואַלאָווע 2 אויף איינעם פון די שטאַקן — איז פאַראַן אַן
אַבסערוואַציע-פּונקט. דאָ האָט זיך אויך געפונען דער עלעקטרישער שאַל-
טער צו דער מינע. די יינגלעך אַבסערווירן איצט דעם רושם. קערפּער —
פליען אין דער לופטן, שטיקער אַברים. אויף דער ערד דערהרגעטע, באַ-
טויבטע און פאַרווונדעטע. אַ נעבעכדיקער רעשט בלויז הויבט זיך אויף
און גייט אַ הינקענדיקער, איינגעבויענער אַוועק — צוריק...

זעטיקט אַן אייך מיט דעם אַנבליק, יונגע קעמפּער! דערקוויקט די
הערצער אייערע, ווי לאַנג עס לאַזט זיך, מיט נקמה!
דער אַלאָרם דערגייט צו סטראַפּן. ער פאַרלאַנגט פון זיינע זעלנער
דורכאויס דאָס דורכפירן די אויפגאַבע. (ווי גוט איז פאַר די יידן, ווען זיי
קענען זען דעם שונא און קעמפּן מיט אים פון דער נאַענט).
פול שרעק און פאַרויכטיקייט, איינציקווייז, לאַזן זיך די זעלנער איצט

לענטאויס דער מויער וואלאווע און שוויענטאיערסקע. איינגעהויקערטע,
די אויטאמאטן אין די הענט, די קעפ אראפגעבויגן...

א האגל קוילן און גראנאטן, צינדפלעשער. אן אויסגעדינטער זעלנער
צילט און שיסט פון אויבן פון א ביקס.

און פונקט, ווי נעכטן אין צענטראלן געטא: די צאל פון אנגרייפער
געפאלענע און פארווונדעטע איז גרויס, די צאל קרבנות צווישן די פאר-
טידיקער א קליינע. דערוויל גייען די דייטשן נישט אדורך...

פון עטלעכע צענטליק זעלנער, וואס האבן זיך אין בלאק אריינבאקו-
מען, בלייבט קיין העלפט נישט. זיי ציען ווידער זיך צוריק.

די צייט פארגייט. עס דערנענטערט זיך דער אונט. פלוצים טוט אין
לופט א דונער. דער הילך פון א קאנאן. דאס איז די 10-צענטימעטערדיקע
הויביצע. פונקט, ווי נעכטן, מוז סטראפ אנקומען צו שווערע וואפן. אויך
דריי קלענערע קאנאן הויבן אן צו באשיסן דאס שאפ-געביט. א מאשיין-
געווער ווערט אויפגעשטעלט אויף ראג פון נאוינארסקע-פראנטישקא-
נער. (9) פון אלע זייטן א באלאגערונג. נאך דער ארטילערישער צוגרייטונג
הויבט זיך אן אינגיכן אויך א נייער שטורם פון צוויי זייטן מיטאמאל.

א שטארקע שטורמגרופע רייסט זיך אריין פון פראנטישקאנער גאס.
זיי זענען שוין אריינגעדורנגען אין די הייזער.

און זיי — די יינגלעך יידישע און מיידלעך — זיי זענען ווידער נישט
נתפעל געווארן — פון די קאנאנען, פון דעם געפעכט — זיי זעלנער וואלט
געקעמפט אקעגן זעלנער. זיי ברעכן זיך נישט איין, הגם קרבנות פאלן איצט
שוין איינער נאכן אנדערן.

אויף טרעפ, אויף בוידעמער, ביי קוימענס — ווערט געפירט דער קאמף.
אויף רעכטס און לינקס פאלן אוועק פארטיידיקער. זיי האבן דעם באפעל
זיך נישט צו לאזן נעמען אין צוויי פייערן. און דער באפעל ווערט אויסגע-
פירט. די דייטשן פון די בוידעמער פארטריבן.

פאר די פראנטהייזער דערוויל — אן אויסטערלישער חידוש: דייטשע
פארלאמענטאריער!

דער דייטשער ווערקפירער מיט אפיצירן פון עס-עס. זיי קומען פאר-
לייגן די יידן "וואפנשטילשטאנד", כדי אראפצוטראגן די טויטע און פאר-
ווונדעטע, כדי אויפסניי צו אגיטירן די יידן ארויסצופארן קיין פאניאטאוו.
אומזיסט די טרחה. די יידן גלויבן נישט און ווילן מער נישט רעדן
מיט די דייטשן. זיי שמעלן נישט אפ דאס שיסן אויף קיין איין מינוט.

מען שיטט פון אלע היזער, אלע פענצטער, אלע שטאקן. עס שיסן מענער און עס שיסן — פרויען. די דייטשן באמערקן עס צום ערשטן מאל איצט. זיי ווערן אויך נשתומם.
ניין, די דאזיקע יידן וועלן דאס נעבעכדיקע געווער זייערס גוטויליק נישט לייגן.

ד עם צווייטן טאג גאנץ פרי באשטעלט סטראפ א ספעציעלע אפטיילונג סאפערן און פיאנערן. נישטא קיין ברירה. מען קען נישט ראטעווען קיין דייטשע מאגאזינען.
זיי ברענגען נויטיקע מכשירים, זיי שלעפן פעסער מיט בענזין. זיי פירן פאכמעניש אדורך די אויפגאבע. דאס א ו י פ ר י י ס ן און א ו נ - ט ע ר צ י נ ד ן ...

פ ון דריי זייטן מיטאמאל הויבט אן דער בלאק צו ברענען.
די ערשטע גרויסע שרפה אין געטא.
עס הויבט זיך אן דאס גהינזם.
...מחנות מענטשן פון באהעלטענישן ארויסגעיאגטע, אין לעצטער רגע אנטלאפענע פון פלאמען. מענטשן, וואס ווייסן זיך נישט ווי צו ראטעווען, און אויך נישט וואסער טויט זיי זאלן אויסקלייבן. משפחות גאנצע, שפרינ-גענדע פון הויכע שטאקן. פרווון זיך צו ראטעווען, אויסגעמישט מיט זעלבסטמארדן...
דאס בילד איז בולט.

צעשמאלצענער אספאלט, אפילו ס'גלאז פון די שויבן ארויסגעפאלענע פון דעטאנאציעס: אלץ הילצערנע צעפלאקערט, אלץ שטיינערנע, אלץ אייזערנע צעגליט. נישטא קיין לופט צום אטעמען, די בלויוע היץ הרגעט פון דער ווייטן. די גופים ווערן פארקוילט. א גערוד פון פלייש פארשרפעטן טראגט זיך מיטן ווינט.
דאס בילד איז פארטיק, אזוי וועט אויסזען אינגיכן אין געטא אומע-טום.

ד י קאמף-איינהייט פון בערשטער-בלאק האט נישט בדעה לעבעדיק פארברענט צו ווערן. אין אונט מאכן זיי א פרווון ארויסצובאקומען זיך פון דעם געביט.

די גרופן קלויבן זיך צונויף. געוואַגט און מוזיק, גוט אַרגאַניזירט —
רייסן זיי זיך אַדורך דורך דעם פּלאַם פון ברענענדיקע הייזער. זיי רייסן
זיך אַדורך דורך דעם רינג פון דער אַרומשטעלונג.
איין אַ שעה אַרום באַזעצן זיי אַ נייע קאַמפּסבאַזע אויף פּראַנטשיסקאַנער
נאַס.

הינטער זיך האָבן זיי געלאָזט אַן אַרט פון פייער און פון מוראדיקן
אומגליק. די לעצטע נאַענטע מענטשן... פאַר זיי האָט זיך געשפּרייט אַ שטח
פון נייע שרעקלעכע נסיונות, פון פיין און גרויל.
זיי זענען אַנטשלאָסן צו טון דאָס זייעריקע ביז צום סוף.

אויב איר זענט דאָס פּראָבלעם
אויב איר זענט דאָס פּראָבלעם
אויב איר זענט דאָס פּראָבלעם
אויב איר זענט דאָס פּראָבלעם
אויב איר זענט דאָס פּראָבלעם
אויב איר זענט דאָס פּראָבלעם

X.

די ערשטע טעג פון קאמף — שיר נישט טעג פון יידישע נצחונות!
„די ערשטע וואך פון אויפשטאנד, טראַגט בולט דעם כאַראַקטער פון
מיליטערישע אַפּעראַציעס“ — שרייבט ווער אין אַ פּוילישן באַריכט.
אין נעסטן פאַרבאַהאַלטענע אויף הויכע שטאַקן, — אין פענצטער-ניי-
שעס, בוידעם-לעכער, אויף באַפעסטיקטע באַלקאַנען...

דאַרטן זיצן און פון דאַרטן שיסן יידן.

שטריכן פון אַן אַטאַקירטער שטאַט:

דער פאַרטיידיקער איז זיכערער אין אַנהויב, ווי דער אַנגרייפער.
דער אַנגרייפער מוז אויף דער אַפענער גאַס אַרויסטרעטן, אַפטמאַל אַן
אַ דעקונג. די טאַנקן זיינע זענען אויסגעשטעלט אויף אויפרייסן און אונ-
טערצינדונג, דער פאַרטיידיקער קאַן אויך געוויינלעך בעסער דאַס געביט.
דאַס זעלבע איז אין געטאַ. מאַדנע איז נאַר, וואָס אונדזערע קעמפער —
יחגע, אומדערפאַרענע, אַן אַן אייגנטלעכער מיליטערישער אויסבילדונג —
האַבן אַט די ביידע מעלות אין דער פולער מאַס באַוויון אויסצונוצן. אַטאַ-
קירט — פון אויבן — און פאַרטיידיקט די פּאַזיציעס, ווי לאַנג ס'איז נאַר
געוועזן מעגלעך. געהאַלטן יעדן פונקט ביזן לעצטן מאַמענט און שטענדיק
כמעט באַוויון דורכפירן דעם ריקצוג צו דער צייט. מיט נישטיקע פאַרלוסטן
אַפטרעטן דורך וועגן, וואָס נאַר זיי, די קינדער פון דער געגנט, האַבן אַזוי
גוט געקענט.

בין אהער איז אַלץ „נאַטירלעך“.

דערנאָך קומט אַ מאַמענט, ווען אַלץ ווערט קשה — אַנדערש, ווי ביי
אַנדערע.

עס קומט אַזאַ מין מצב, ווען אַנדערע — קאַפיטולירן.

די יידן נישט.

ווי איינציק אין איר מין עס איז די לאַגע פון די יידן, אַזוי איינציק-
אַרטיק, ווונדערלעך, ווערט איצט זייער האַלטונג.

ווידערשטאַנד פאַסיווער און אַקטיווער ביז צום סוף. אַפילו — נאָכן סוף.

נאך די ערשטע צוויי, דריי טעג, נאך די פארלוסטן אין מענטשן און מכשירים, האָט דער דייטש כמעט זיך אָפגעזאָגט פון שטורעמען די רעקט באַפעסטטיקטע פּאַזיציעס.

קאַנאַנען, אַעראַפּלאַנען, שווערע וואַפן, דינאַמיט... דער שונא לאָזט אויפשפּילן זיין גאַנצע איבערוואַג — די טעכנישע — ער נעמט צו הילף די עלעמענטן: פייער, וואַסער, ער פאַרסט די לופט אין די קאַנאַלן.

וועלכן ייד איז עס איינגעפאַלן צוערשט: באַהאַלטן זיך אין די קאַנאַלן?...

און עס האָבן זיך אָנגעהויבן די טעג פון שריפות און פון שווערע וואַפן.

די דייטשן שפּאַנען שוין נישט איבערן געטאָ אין קאַלומנעס, אין גע- דיכטע רייען — אַ צוגענגלעכער ציל פאַר יידישע אַטאַקן. אין קלענערע „דורכקעמונגס-שטויסטרופן“... היינט דאָ און מאַרגן דאָרט. אין געוויסע טעג — אויף אַלע געביטן מיטאַמאַל... אַמאַל גאַנץ פרי, אַמאַל ערשט 9, 10 אַפּילו 11 אַזיגער... כדי די יידן זאָלן מיינען, אַז די אַקציע איז שוין גע- ענדיקט, אפשר כאַטש איבערגעריסן.

מען פאַרשפּרייט ידיעות פאַלשע, „פאַרטלען“ ווערן אָנגעווענדעט, כדי די יידן צו צעחושן.

זיי „קעמען“ ס'געטאָ מיט אַן אייזערנעם קאַם.

כדי אַרויסצושלעפּן די מענטשן, די איינגעשטשעמעטע אין דער ערד, די לעבעדיקערהייט אין ערד אַריינגעגראָבענע...

פון צייט צו צייט אַ גרויסער איבערפאַל אויף אַ געביט. „אַן איינזאַץ פון די הויפטקרעפטן“.

זיי צייכענען זיך אויס דערביי מיט „איינזאַץ-פריידיקייט“ — לויבט סטראַפּ דעם גייסט פון זיינע זעלנער.

מיט פריידיקייט... אַ גאַט...

קאַנאַנען, אויסשפּירונג און באַמבעס פון דער לופט. אַן אַקציע אין די קאַנאַלן — גאַז און דינאַמיט פון אונטן. דער עיקר אָבער דאָס אוראַלטע און פשוטע, דאָס סאַמע ווירקזאַמסטע און — ביליקסטע — דאָס מיטל: פ י י ע ר ...

די גרויסע מיטל קאַמבינירט מיט קליינע, קלענסטע: אַפּאַראַטן צום אונ- טערהערן, שפּיר-הינט...

— ווו קאנאנען שטייען, קאנען יידן נישט קיין צוגאנג האבן. לעשן פייערן
 נישטאָ מיט וואָס. אַעראָפּלאַנען אָפּטרייבן — אוודאי נישט.
 פאַר דייטשן קעמפט דער גולם: טעכניק.
 ערשט ווען אַ הויז ברענט, אָדער אַ הויז איז אויפגעריסן, קומען דיי-
 טשע זעלנער נענטער צו.
 די יידן מוזן בייטן זייער טאַקטיק.
 די מעגלעכקייט פון קאַמף פאַר יידן, הערט צייטנווייז אינגאַנצן אויף.
 אינגיכן וועט אויך אָנהויבן צו פעלן אַמוניציע.
 דער קאַמף האַלט אָן פונדעסטוועגן. דער ווידערשטאַנד איז נישט גע-
 בראַכן.

כ מאַרעס רויך און פלאַמען-וואַלקנס האַבן אַרומגעקווילט דאָס געטאָ
 מיט אַ שלייער.
 אַ שוואַרץ-גראַען, אַ געל-רויטן, אַ זשאַווער-פאַרבנענעם.
 פאַרהילט אויף טעג דעם האַריזאָנט, פאַרשטעלט — די קעמפער.
 דעם בליק געבלענדט — דעם אויפגעריסענעם, פאַרשטאַרצטן.
 צי שרייט נאָך ווער פון דעם געוויי אַרויס? דער שריפה-ישטורעם
 הודושעט. צי לעבט דאָרט ווער נאָך? צי קען דאָרט ווער נאָך — קעמפן?
 ס'טיילט זיך אויס פון פלאַמען-ברויז אַ סלופ אַ רויטערער, אַ העכער-
 רער פון אַלע.
 אַ נייע פייער-זייל פון אַ ניי געצונדן הויז.
 אַ פייער-זייל...
 דאָס זענען זיי.
 צווישן דעטאַנאַציעס — אַ העכערע.
 דאָס זענען גרוסן בלוטיקע און ברעניקע פון דאָרט.
 ידיעות אָפגעריסענע פון מוראדיקסטן שלאַכטפעלד.
 מיט וואַכן, מיט חדשים שפעטער דערגייען זיי צו אונדז. אַמאָל מיט
 יאָרן.
 מיר מוזן אויפקלויבן זיי אַלע, מיט אַלע פרטים.
 קיין איינער זאָל נישט פאַרלוירן גיין פאַר פאַלקס זכרון.

רי עס האָט געברענט רוים און ווי עס האָט געברענט ירושלים...
 אזוי האָט געברענט דאָס געטאָ, אָן אַרומגענומענס פון אַלע זייטן
 מיט אַ פייער און מיט אַ דרייפאַכיקן רינג פון שונאים...
 ווי טיטוסן מעכטיקע, ווי נעראָנען הערלעכע, האָבן זיי געמוזט זיך
 פאַרקומען — די האָרן פון אזוי פיל אומגליק און פאַרניכטונג.
 די רעזשיסערן און די מיטשפילער פון דעם ספעקטאַקל. דער גענעראַל
 סטראָפּ, די אַדיטאָנטן זיינע. און ס'האָט אָפילו נישט פאַרפעלט ביי זיי גע-
 שמאַק צו דעם באַוונדערן דערשיינונגען. באַשרייבן זיי. פאַטאַגראַפירן.
 נישט געווען דאָ קיין יאָזעפּוס פּלאַוויוס אין דער קוואַטיר פון שונא.
 נישט געווען, ווער עס זאָל דעם נייעם יידישן קריג אָנהויבן באַשרייבן טאָג
 פאַר טאָג.

און ס'איז דער שונא אַליין געוואָרן דער בעל פּנקס, אין די ראַפּאָרטן
 און באַריכטן זיינע — סטראָפּ.10

פאַראַנען מעשים, פון וועלכע קיין יידישע עדות זענען נישט פאַר-
 בליבן מער. פאַראַנען פאַקטן, וואָס יידן האָבן שוין נישט געקאַנט דערציילן.
 זיי זענען אומגעקומען, זייער רעפּאָרטער און פאַטאַרעפּאָרטער איז סטראָפּ.
 דאָרט, וווּ יידן ווייסן שוין נישט איבערצוגעבן גאַרנישט וועגן קאַמף,
 נעמט ער אַ וואָרט — דער תּליון — און ער גיט אָפּ אַ צייגנשאַפט פון
 יידישער גבורה.

„נישט ווילנדיק האָט דער דייטשער גענעראַל געשאַפן אַן עפּאָס פון
 יידישער העלדישקייט.“ — האָט געזאָגט וואָגן סטראָפּס ראַפּאָרט אויפן פּראָ-
 צעס אין נירנבערג דער אַמעריקאַנער פּראָקוראַר.
 ער איז געווען גערעכט.

און אויך אַ דאָקומענט פון פיין און אומקום יידישן, אַ דאָקומענט פון
 דייטשער ירידה און אכזריות — אין לשערה.

עס איז דאָס אומגעשריבענע געזעץ פון דעם פאַרברעכן — לאָזן שפורן.
 עס איז דאָס רעכט דאָס אומגעשריבענע פון דער געשיכטע, צו קלייבן
 זיך איר ווערקצייג, וווּ זי קאָן.

XI.

א ק א ל ע נ ד א ר י ו ם פון דעם אויפשטאנד קאן מען אויפשטעלן פון די ידיעות — די דעמליטיקע און שפעטערע. די יידישע, די פוילישע, די — דייטשע.

אט איז א שורה דאטן, עפיואדן.
יעדע דאטע — א דאטע פון א מאסן-דראמע. יעדער טאג א יאר, יעדע נאכט אן אפאקאליפסע פון רוטע פלאמען אויפן הימל.
דעם און דעם אנטפלעקט אזויפיל און אזויפיל בונקערס, דעם און דעם אזויפיל און אזויפיל...

איעדער בונקער — א געשיכטע — א מענטשלעכע, א טראגישע.
איעדע משפחה, איעדער מענטש — א טראגעדיע א באזונדערע און געשלאסענע פאר זיך. ווער וועט זיי אויפשרייבן, ווער וועט זיי איבער-לייענען — די דאזיקע געשיכטן, די טראגעדיעס, די דראמעס?
איעדעס קאפיטל, איעדער אקט זענען צו זיך אזוי ענלעך — אזוי אנדערש...

ד ע ם 22 ט ן א פ ר י ל ביי סטראפן:
"פון כלומרשט פרייע הייזער... א גאנצע נאכט צו אונדז גע-שאסן... 15 בונקערס אויפגעריסן... יידן פארשאטן אונטער חורבות... ארויסגערויכערט... אונטערגעצונדן הייזער (שוויצענטאיערסקע, פראנטיש-קאנער, מוראנאו)..." אין מאסן און משפחה-ווייז, זענען זיי געשפרונגען פון די פענצטער, פון פייער שוין ארומגעכאפטע. אויף ליילעכער צונויפגע-קניפטע, זיך געפרוויט אראפלאזן, פון שריפה צו אנטרינען. עס איז גע-זארגט געווארן, אז די דאזיקע יידן, ווי אויך אנדערע, זאלן ווערן ליקווי-דירט... ווידער א ידיעה, אז יידן האלטן זיך אויף אונטערן געטא אין די קאנאל-רערן. מען קאן דאס ליידער נישט פארהינדערן. דאס פארגיסן די קאנאלן, האט זיך נישט איינגעגעבן. די שטאט-פארוואלטונג האט צום בא-דוערן קיין עצה נישט דערצו. אויך דאס אריינגיסן אין וואסער קרעאזאט,

דאס אריינלאָזן פון „נעבעלקערצען“ (11) אין די קאנאלן — איז דערווייל נאָך ווינציק ווירקזאַם — ליידער...”

מען מוז נאָך מעלדן, אַז מען איז פון דער אַרשער זייט געוואָרן באַ-שאַסן. מען האָט געכאַפט און ליקווידירט פּאָליאַקן — 35 מאַן. פאַרן טויט האָבן די פּאָליאַקן אויסרופן געמאַכט.

יידן געכאַפט... אַרויסגעפירט... געשאַסן — אַזויפיל און אַזויפיל. גענומען זאַקרויב...

„פאַרבינדונג מיט דער ווערמאַכט — טאַדעללאָס“.

ד ע ר 23 ט ע ר א פ ר י ל, ביי טראַפן:

„3.500 יידן צוגענומען, געשאַסן 200, בונקערס אויפגעריסן 48.

באַשיסונג פון דער מויער-וואַך. עס זענען געוואָרן אונטערגעצונדן

הייזער, פון די הייזער און באַלקאָנגען האָבן געשאַסן די יידן ביז צום סוף... ביקסן... בונקערס ראַפּינירטע... געווער און אַמוניציע... אין איין פאַל גאַר מאַסקעס געפונען...”

די יידיש-פּוילישע מקורים:

דעם 23טן, אַן אויפרוה צו דער פּוילישער באַפעלקערונג:

„פּאָליאַקן, בירגער, זעלנער פון דער פּרייהייט... עס גייט אַ קאַמף... אַ יעדע שוועל אַ פעסטונג... מיר מעגן אומקומען — מיר וועלן זיך נישט אונטערגעבן... פאַר אוישוויץ און טרעבלינקע, פאַר בעלזשעץ און מאַידאַ-נעק... נקמה...”

דעם 23טן איז פון געטאָ אַ בריוו געקומען פונם קאַמענדאַנט. ער

שרייבט צו זיין פאַרטרעטער: (12)

„וואָס מיר האָבן אַדורכגעלעבט קאַן מען מיט קיין ווערטער נישט אַרויסזאָגן... דער חלום איז געוואָרן וואָר... די זעלבסטפאַרטיידיקונג... ווי מענטשן לעבן איצט אין געטאָ, דאָס לאַזט זיך נישט באַשרייבן... יחידים בלויז וועלן פאַרבלייבן... זיי געזונט... מיר וועלן זיך נאָך טרעפן... אפשר...”

ער קינדיקט אַן דעם איבערגאַנג צו פאַרטיזאַנען-טאַקטיק. דאָס ווערט אַדורכגעפירט. די זעלבע נאַכט איבערגרופּירונג... דער אַקטיוו איז קאַנ-צענטרירט אין עטלעכע בונקערס — אויף מילע, אויף פּראַנטשישקאַנער. צו אַנדערע בונקערס ווערן קעמפּער-גרופּן צוגעטיילט. צום האַלטן אַרדנונג, צום פאַרהיטן פּאַניק, צו פאַרטיידיקן. זיי וועלן אויפקומען אין די מאַ-מענטן, ווען די דייטשן וועלן זיך דערקלייבן צו די הייזער.

אויסשפיר־גרופן אין די נעכט. פארבינדונגס־מענטשן צווישן גרופן. וואך־פאסטנס, וואס לוייערן צווישן די חורבות. וואס וואכן פון אויבן, וואס ווארענען, וואס גיבן צייכנס — ווען צו אטאקירן...

מחנות מענטשן אין בהלה. אנטלויפן פון די דייטשן, פון די פלאמען. און זיי — די קעמפער — צווישן אט דער שרעק און אומגליק — זיי האבן מוט און כוח אדורכצופירן אויפגאבעס, באפעלן, אויסצופירן פלענער...

ד ע ם 24 ט ן. אנטפלעקט א גרופע יידישע קעמפער אויף פראגע. זיי האבן זיך פארטיידיקט מיט צינדפלעשער, גראנאטן, א דייטשן מאַטראַוואַגן אונטערגעצונדן, פארווונדעט דייטשן, געפאלן... אין גע־טאָווינבלאָקן א פאָרביסענער ווידערשטאַנד דעם טאַג. שריפות, 274 יידן אין קאַמף דערשאַסענע.

ד ע ם 25 ט ן א באפעל צו עוואקואירן ביז 12 אַזיגער די יידן פונם טעבענס־בלאָק אויף לעשא. אן אולטימאַטום. דערנאָך ביז 6 פאָר־נאַכט... עס מעלדן זיך געציילטע. דער רעשט באַהאַלט זיך אין די בונקערס. די קעמפער פון דעם געביט שליידערן גראַנאַטן. סטראַפ שרייבט — ״ווידער־שטאַנד מיט וואַפֿן״. ער שרייבט: ״אויב נעכטן ביינאַכט איז דער הימל איבערן געטאָ געווען איבערגעצויגן מיט אַ פייער־אַפֿשיין, איז היינט אי־בערן געטאָ אַ ריזיקער פלאַמען־ים צו זען...״

ד ע ם 26 ט ן: ״30 בונקערס אויפגעריסענע, 362 געפאלענע אין ווידערשטאַנד... ווידערשטאַנד אויף יעדן טריט... בעת דער שריפה פון אַ הויז — אַ געהיימע אַמוניציע־פאַבריק — אין לופט אַרויסגעפלוּיגן...״

ד ע ם 27 ט ן — די ניוקע־גאַס אונטערגעצונדן. סטראַפ שרייבט: ״זיי האַבן געשאַסן ביזן לעצטן אויגנבליק און זענען דערנאָך געשפרונגען פון די הויכע שטאַקן, נאָכן אַרויסוואַרפן פון קישנס און מאַטעראַצן, אָבער ערשט דעמאָלט, ווען זיי האַבן שוין, צוליב דעם פייער, קיין שום אויסוועג נישט געהאַט... 115 יידן דערהרגעטע אין קאַמף...״

דעם זעלבן טאַג אַ קאַמף אויף מוראַנאָוסקע ״אַרישע״, אויף נומער 2, 120 מאַן גלענצנד באַוואַפנטע, וואָס זענען אַנגעקומען אַהער דורך אַ טור־נעל פון מוראַנאָוסקע 5 — סטראַפ שרייבט: ״מונדירן פון עס־עס לייט, העלמען דייטשע, אויך אַ מאַשינ־געווער. אונטערגעצונדן דאָס הויז, 24 יידן אינם קאַמף דערלעדיקט. מיט קללות קעגן דייטשלאַנד און בזיונות אויפן פירער זענען זיי געשפרונגען פון די ברענענדיקע פענצטער און באַלאַק־

נען...” אויך 17 פאלאקן האט מען דערביי געהרגעט פאר איבערהאלטן יידן, צוויי פוילישע פאליציאנטן פאר נישט מסרן... דאס פארענדיקן די שלאכט געמוזט אפלייגן אויף מארגן...

דעם 29טן אן אקציע אויף די גאסן נאָוואַליפּיע און נאָוואַ-ליפּקי, די בלאַקן פון די פּירמעס שילינג, האַלמאַן שולץ... טיפּע בונקערס שטאַרק באַפעסטיקטע און גוט באַוואַכטע. צו איינעם צוגעקומען ערשט דורך איינוואַרפן אַ הויז, „שטאַרקער ווידערשטאַנד. ביים אויפרייס זענען אומגעציילטע יידן אומגעקומען. אַן אַמוניציע-מאַגאַזין איז אַרויסגעפּלויגן אין דער לופט. געפונען אין די בונקערס אַ סך געווער און אַמוניציע, אַ גרעסערע צאַל דייטשע העלמען און מונדירן.”

דעם זעלבן טאָג איז אַ גרופּע קעמפּער אַרויס פון טעבענס-בלאַק דורכן קאַנאַל אויף אַגראַדאָווע גאַס. נאָר טיילווייז זיך געראַטעוועט. אַ טייל איז געבליבן נאָך אויף לעשנאָ. סטראַפּ קאַן נישט רוען, וואָס יידן באַנוצן זיך מיט דער קאַנאַל-נעץ. ער באַפעלט דעם טאָג אַ צאַל אויסגאַנגן פון די קאַנאַלן אויף דער פוילישער זייט אויפצורייסן, אָדער צו פאַרמויערן.

דעם 30טן אַ פּריל — דער המשך פון דעם קאַמף אויף נאָוואַ-ליפּיע-נאָוואַליפּקי. סטראַפּ שרייבט: „ביים באַקעמפן פון אַ בלאַק — גע-מוזט באַנוצן אַ קאַנאַל.” ער ווערט געוואָר — ס’אינטערעסירט אים — אַז באַוואַפנטע יידן האָבן די באַפעלקערונג געהיט פאַר אויפדעקונג. געהיט די מענטשן זיי זאָלן נישט אַרויסגיין פון די בונקערס אַפילו אין די נעכט, כדי זיי זאָלן נישט לאָזן קיין שפורן. פאַרמאַסקירט די אַרויסגאַנגן פון דרויסן, געדראַט מיטן דערשיסן, צו דיסציפלין געצווונגען...

ד ע ר 1 ט ע ר מ א י

אַ גרענעץ-סלופ, אַ פייער-זייל אין דער געשיכטע פון דעם אויפ-שטאַנד. דאָס גהינום אין געטאָ דערגרייכט דעם העכסטן שטאַפל. פון אַן אוידיציע פון דער פוילישער געהיימער ראַדיאָ-סטאַציע „שוויט” — דערמאַנען זיך די קאַמף-גרופּן וועגן דעם יום-טובֿ-אַלע קאַמף-גרופּן, באַפאַרבטע אַזוי צי אַנדערש, זענען סאַציאַליסטישע.

1טע מאַי-אַפעלן אין בונקערס, אָדער אויף די חורבות פון אויפגע-ריסענע און אויסגעברענטע הייזער. ביי אומשטענדן אַזעלכע, ווי נאָך אין ערגעץ קיינמאַל. נישט בלויז מיט דרשות פון חברים פייערט מען דעם יום-

טוב. מיט האַרכן די ערשטע מאַי־אוידיציע פון מאַסקווע. מען פייערט אים מיט אַקציעס ספעציעלע קעגן שונא.

א גרופע פון מילע איז אַרויס אינמיטן טאָג אויף נאַלעווקעס 47. דער־וואַרט זיך אויף אַ גרופע דייטשן. אַפּגעהאַלטן אַ געפּעכט צווישן די חורבות. צו פאַרלוסטן איז זיך מודה סטראַפּ. די יידן האָבן זיך אומגעקערט אין אַוונט צו דער באַזע.

אויך די גרופן פון די בערשטער, אויף פראַנטשישקאַנער, אויך די גרופן אין דעם טעבענס־שולץ־בלאַק, אויפן אַפּשניט לעשנאָ 76 — נאַוואַ־ליפּיע 69.

און סטראַפּ פאַרשרייבט דעם טאָג:

„245 יידן פאַרניכטעטע אין קאַמף אַדער ביי ווידערשטאַנד. אַנגעטראַפּן אויף אויסגעשפּראַכענע באַנדיטן און אויף רעדלפירער. אין איין פאַל האָט אַ ייד, וועלכער איז געשטאַנען אַ צוגעטיילטער צו אַ טראַנספּאָרט, וואָס האָט געזאַלט ווערן אַפּגעשיקט אין אַ לאַגער — אַרויסגעכאַפט אַ באַהאַל־טענעם רעוואָלווער און אַפּגעגעבן עטלעכע שאַסן צו אַ פּאַליציי־לייטענאַנט... די היינט געכאַפטע יידן האָט מען, אָן אויסנאַם, מיט געוואַלט געמוזט אַרויס־שלעפּן פון די בונקערס. קיין פאַלן פון פּרייוויליק זיך אונטערהעבן האָט מען דעם טאָג נישט פאַרנאַטירט... אַ גרויסע צאָל יידן האָט מען פון דעם קאַנאַל אַרויסגעצויגן. דערביי איז פאַרגעקומען אַ פאַל. דייטשע פּיאָנערן האָבן אונטערגעלייגט אַ פּאַקונג, כדי אויפצורייסן אַ קאַנאַל־עפּנונג. ווי נאָר זיי האָבן זיך אַוועקגעדרייט, האָט זיך אַרויסגערוקט אַ ייד, אַרויסגע־שלעפט דעם צינדקנויל פון דער אויפרייס־פּאַקונג. די פּאַקונג צוגענומען און צוריק פאַרשוונדן אין קאַנאַל...“

אָט אַזוי האָט יידיש וואַרשע צום לעצטן מאָל דעם ערשטן מאַי גע־פּראַוועט אויף די אַלטע גאַסן.

עטאָ גוססט.

היזער שטאַרצן.

אויסגעברענטע, אויפגעריסענע, צעהאַקטע.

די פענצטער אַרויסגעפּאַלענע פון אויפרייסן, אינאיינעם מיט די ראַמען. די גאַס צעגראַבן און צעאַקערט פון באַמבעס, פון קאַנאַנען־קוילן, פון גראַ־נאַטן... לעכער, גריבער, אויפגעשיטע הויפּנס ציגל... לאַמטערנס, טעלעפּאָן־

סלופעס איבערגעקערטע, צעהאקטע מעבלעך, שמאטעס — בראַכוואַרג וואָל-
גערט זיך אויף שריט און טריט...

נאָר אונטער דער ערד איז נאָך געווען אַ לעבן, אַ שווער דערדריקטע.
...אַ לעבן...

שטום געקוקט האָבן די חורבות דורך די אויסגעזעצטע פענצטער.
ווי עס שפּרינגען, שלייכן זיך געשטאַלטן נאָך אַרום איבער דעם שטח.
שאַרן זיך צווישן די שטיינער, צווישן בערג מיט ציגל.
צוגן יידישע האָבן אַמאָל געשפּאַנט דאָ, מיט פענער מיט אַרקעסטערס...
צוגן ריזיקע... מיט לידער יידישע... דעם 1טן מאַי.
און זיי שפּאַנען איצט נאָך. זיי זענען דאָ... די סאַמע לעצטע אויף
גוסטיקע גאַסן... אַ לעצטער גילגול פון יידיש וואַרשע... דעם ערשטן מאַי.

אין קאַמף טרעט איין אַ נייע תקופה.
די פאַרלעצטע.

XII.

דאס גהינום איז געווען טאטאל.
די סטיכיע האט געבושעוועט.
די שריפות, די רציחה.

פון אומעטום האט דער טויט געלויערט.
פון דער ערד, פון הימל, פון אונטער דער ערד.
סטראפס סטראטעגיע איז קלאר.

קודם כל פאָרניכטן אַלע ערטער אויף דער אויבערפלאַך פון דער ערד, וווּ יידן קאָנען זיך אויפהאַלטן און אויסבאַהאַלטן, געפינען דעקונג. סייזוי זיען שוין אָבער די יידן ס'רוב נישט מער פון אויבן. זיי האָבן זיך באַלד פון ערשטן טאָג צום גרעסטן טייל באַהאַלטן אין די אונטערער־דישע, באַצייטנס אויסגעבויטע, שוין־ערטער. פון די בוידעמער און דירות, פון אַלע ערטער, וואָס געפינען זיך איבער דער ערד, ווערט איצט דער רעשט אַראָפּגעשטויסן אין דער נידער. דורך די באַמבעס, דורך דער באַשיסונג פון קאָנאָנען. אַלע בונקערס, וואָס געפינען זיך איבער דער ערד, ווערן בטל ומבטל. אין די אונטערער־דישע בונקערס קאָנען איצטער אַלע נישט אַריין. בונקערס ווערן „קאַליע“, עס מערט זיך וואָס אַ טאָג די צאָל פון מענטשן היימלאָזע, פון „בונקערלאָזע“.

יידן ווענדן זיך אַצינד אין די קאָנאַלן.

דער דריטער רינג פון יידישער פאַרטיידיקונג — די אונטערער־דישע קאָנאַל־נעץ. דאָס טויג נישט סטראָפּן. ער מוז אַרויסטרייבן די יידן צוריק אַרױף, פון אויבן.

און באַלד פון ערשטן טאָג הויבט זיך אָן די מלחמה אונטער דער ערד. קודם כל דער פרוווי די יידן, וואָס האָבן זיך אונטער דער ערד צוריק־געצויגן אין וואַסער צו דערטרינקען. ער גיט אַרויס אַ באַפעל אָפּצושליסן דעם וואַסער־אָפּפלוס פון אַלע קאָנאַלן, וואָס ציען זיך אונטער דעם יידישן געביט. דאָס וואַסער הויבט זיך אין די רערן. סטראָפּ רעכנט, אָז אים וועט זיך איינגעבן אויף דעם אופן אויך אַלע קעלערס און די בונקערס מיט וואַסער צו פאַרגיסן. פון איין טאָג אויפן אַנדערן — קלערט ער — וועט ער איצט זיין ציל קאָנען דערגרייכן.

די נבלה גיט זיך אים נישט איין.

די וואָך איז שווער אַדורכצופירן — טעכניש. זי ווערט טיילווייז סאָ-
באָטירט דורך די שטאַטישע — די פּוילישע קאַנאַליזאַציע-אַרבעטער. די
„וואַסער-שפּערע“ — ווערט אויפגעריסן דורך די יידן — שרייבט סטראָפּ
שוין דעם צווייטן טאָג אין זיין באַריכט. דעם אָפּלוס האָט ער נישט
פאַרהאַמעוועט פון דער קאַנאַל-נעץ.

סטראָפּ איז זיך מיטש וואָס צו טאָן. ער הייסט אַריינגיסן אין די קאַ-
נאַלן פעסער קרעאַזאַט. ער וויל פאַרוואַנדלען אויף דעם אופן דאָס קאַנאַל-
וואַסער אין אַ בייסנדיקער פּליסיקייט. אויך דאָס מאָל גיט זיך אים אַבער
נישט איין די נבלה.

ער זוכט ווידער אַ מיטל קעגן די יידן אין די קאַנאַלן. דאָס צווייטע
מיטל פון „כעמישן קריג“ האָט אַ גרעסערע פעולה. סטראָפּ רופט עס „נע-
בעלקערצן“ — יידן רופן עס אָן מער פשוט און מער ריכטיק מיטן נאָמען
„גאַז“. עס פאַרשפּרייט אַ שטיקנדיקן, בייסנדיקן, סמנדיקן רויך. עס פאַר-
שפּרייט אַ — פּאַניק. מיט דער צייט ווערט עס איינס פון די הויפטמיטלען
קעגן די יידן.

אַלע פאַר טעג ספעציעלע אַקציעס אין די קאַנאַלן. עס ווערן אויך
באַנוצט גראַנאַטן, דינאַמיט. ספעציעלע אויסשפּיר-גרופן „מענער פון עס-
עס. מיט אָפּפּערוויליקייט, מיט מוט, מיט „ח ש ק“ שטייגן זיי אַראָפּ אין די
קאַנאַל-רערן. זיי פירן געיעגן דאָרט אַדורך... זיי רייסן אויף די אויס-
גאַנגן אויף דער אַרישער זייט. אויף אַנדערע ערטער הייסן זיי די אויס-
גאַנגן פאַרמויערן. זיי פאַרשטאַפּן אין קאַנאַל די דורכגאַנגן מיט קלעצער
אַרומגעוויקלטע מיט שטעכיקן דראָט...

„שוין אין דער ערשטער וואָך איז דאָס אויפהאַלטן זיך אין די קאַנאַלן
געוועזן ווייט נישט אַנגענעם“ — דריקט זיך אויס אין זיין באַריכט גענעראַל
סטראָפּ.

און דאָך — די יידן גייען פון די קאַנאַלן נישט אַרויס.

בעסער קאַנאַלן, איידער דייטשן.

פונקט ווי אויבן, צווישן פּלאַמען, אַזוי וואַנדערן אויך דאָ אום מענטשן.
אין מחנות ריזיקע, משפחות גאַנצע, מיט פעק, מיט קינדער אויף די הענט...
אַ כוואַלע מענטשן, וואָס שפאַרט אין איין ריכטונג, קלאַפט זיך אָן אין אַ
צווייטער כוואַליע, וואָס שפאַרט אַנטקעגנאַיבער, פון דער צווייטער זייט.
פון וועלכער זייט איז זיכערער? וווּ איז די סכנה? וווּ איז אַ פירער.

וואס זאל אַרויספירן די מענטשן פון אַט דער נויט? ס'איז פינסטער —
 צי וועלן זיי נאָך זען אַמאָל דאָס ליכט פון טאָג?
 מענטשן קאָנען זיך נישט אויסגלייכן — די רערן זענען נידעריק.
 זיי קענען נישט האַלטן גלייך דעם קאָפּ, די אַקסלען. דאָס קלאַקן-וואַסער
 הויבט זיך אויף שוין נישט צוליב דער וואַסער-שפּערונג. עס שטייגט צו-
 ליב דער מענטשן-מאַסע, עס דערגרייכט צום מויל.
 ווער עס פּאַלט, דער ווערט דערטרונקען, ווערט צעטרעטן. ווער ס'פּאַר-
 לירט זיך, דער וועט זיך שוין מסתמא נישט געפונען מער.
 עס איז די תוכחה.

ט עג און נעכט, מעת לעתן בראַדזען מענטשן אין חשכות און אין שמוץ.
 מענטשן פאַלן פון אַפּשוואַכונג, פון הונגער, פון דייטשע מיטל. טוט
 ווער אַ האַנט אַרײַן אין וואַסער, קאָן ער אַרויסשלעפּן פון דאָרט —
 ווי שטיינדלעך פון אַ טייך — זייגערלעך, קידושין-רינגלעך, דורכן שטראָם
 אַראַפּגעטראָגענע פון טויטע הענט... מען שטויסט זיך אָן אויף שווימענ-
 דיקע מתים... דאָס געדיכטע וואַסער בולקעט — עס גייט פון ערגעצווו
 צוריק...

„איך האָב געהאַט אַ מעלדונג — שרייבט אין איינעם פון די טעג גע-
 נעראַל סטראָפּ — אַז אין הויפט-קאָנאַל אונטערן געטאָ, שווימט אַ גרויסע
 צאַל מתים, וואָס ווערן דורכן שטראָם געטראָגן...“
 צי האָט דער שטראָם זיי כאַטש פאַרטראָגן ביז דער ווייסל? צי זענען
 זיי כאַטש נאָכן טויט אַרויס?

ס טראָפּ ווייסט, אַז יידן דאַרפן זיך נאָך געפונען אין געטאָ אין די צע-
 נער טויזנטער. ער זעט זיי נישט. אינגליכן קומט ער צו דעם אויס-
 פיר — ער האָט שוין פּראַקטיק — אַז אַפילו פון אונטער דער ערד
 אַרויסצושלעפּן יידן איז אַלץ דאָס זיעכערסטע און בעסטע מיטל — פייער-
 בראַנד.

אין די ערשטע טעג ווערן די שריפות נאָך ערטערווייז געלאָשן, לאַקאָ-
 ליזירט. דערנאָך שוין זעלטן. עס ווערן בלויז געהיט פאַר פייער די היי-
 זער, וואָס געפונען זיך אין שכנות אויף דער צווייטער זייט פון מויער. עס
 שטייען דאָ פּוילישע פייערלעשער, מיט זייערע מכשירים גרייט. זיי האַלטן

די וואסערשלאנגען מיט וואסער אָנגעפילטע אין די הענט. צו לאָזן ס'וואַסער אויף דער יידישער זייט מויער, האָבן זיי אַ שטרענגן פאַרבאָט.

זייער אויפגאַבע איז בלויז צו היטן — ווי די יידן ווערן געהיט — די פלאַמען זאלן זיך נישט אַרויסכאַפן פון זייער תּחום.

אין געטאָ ווערן די פּייערן יעדן טאָג געצונדן אויפּסניי. „סיסטעמאַטיש ווערן איצט די בלאַקן דורך פּייער-בראַנדט פאַר-ניכטעט.“ (געלאַשן ווערט איצט גאַרנישט מער). „און דעמאָלט ערשט — שרייבט סטראָפּ — באַווייזן זיך אַרויס די יידן פון זייערע בונקערס און באַהעלטענישן.“

„נישט זעלטן האָבן זיך די יידן אויפּגעהאַלטן אין די הייזער אַזוי לאַנג, ביז זיי האָבן צוליב דער סכּנה פון פאַרברענט ווערן לעבעדיקערהייט, ערשט אין סאַמע לעצטן מאָמענט — אָנגעהויבן שפּרינגען דורך די פענצטער פון די העכערע שטאַקן, אַרויסוואַרפּנדיק פאַר דעם מאַטראַצן, קישן, כלערליי בעטגעוואָנט.“

אויך אָן מאַטראַצן און אָן בעטגעוואָנט זענען געשפּרונגען יידן פון די פענצטער...

אַבי נישט אָנקומען מער אין די דייטשע הענט. אַט די, וואָס האָבן נישט קיין געווער און נישט קיין סם פאַרמאַגט... פּאַליאַקן זעען צו די סצענעס. זיי דערציילן.

פון הייזער, וואָס געפינען זיך אַנטקעגן הייזער פון דעם געטאָ אין דער נאָענט פון דער געטאָ-מויער. די זעלבסטמאָרדן אין מאַסן. די מענטשן אַין די פענצטער פון די דריטע, פּערטע, פינפטע שטאַקן, געיאַגטע שוין פון פלאַמען. אויך די פון פלאַם אַרומגעכאַפטע... די פרויען מיט די קינדער אויף די הענט... מאַמעס אַרומלויפּנדיקע איבער באַלקאָנען...

ווי זיי שרייען, רופן הילף... ווי זיי האָבן דערויף — חרטה... ווי זיי וויקלען די קינדער איין אין ווייכע קאָלדערעס, עס זאל זיי גרינגער זיין דער טויט... ווי זיי וואַרפן זיי אַראָפּ... ווי זיי שפּרינגען דאָן אַליין אַראָפּ... דאָס קוקן מענטשן צו...

און מענטשן שוידערן פון גרויל...

אן עפיזאָד פון יענע טעג, אַ מעשה, וואָס איז דערציילט געוואָרן דורך פּאַליאַקן.

אַ פּייערלעשער מיטן שלויך הינטער דער מויער, וואָס טיילט אָפּ די גראַדע זייט גאַס פון דער אומגראַדער. די שרפה פלאַקערט. ער זעט אַ

מאמע מיט א קינד אויף א באַלקאָן פון 4 טון שטאַק, הינטער איר די פלאַ-
מען. זי לויפט אַרום איבער דעם באַלקאָן — פון איין עק באַלוסטראַדע צו
דעם צווייטן. זי קאָן זיך נישט אַנטשליסן. זי קאָן נישט שפּרינגען. דאָס
קינד שרייט און שטרעקט די הענטלעך. זי קאָן עס נישט אַראָפּוואַרפן. דער
פלאַם קומט וואָס אַמאָל אַליץ נענטער צו. אַ רגע דאַכט זיך און ס'וועלן
זיך אַנציינדן די האָר אַרום דעם יונגן קאָפּ. אַ רגע נאָך און ס'וועלן נעמען
ברענען אירע קליידער... זי הויבט איר לאַסט, זי ווייזט דאָס קינד די
מענטשן אויף דער צווייטער זייט מויער. אפשר הויבט זי עס צו גאָט אין
הימל.

דער פייערלעשער קאָן נישט איינשטיין. ער קאָן נישט איינהאַלטן זיין
האַנט. ער הויבט דעם וואַסער-שלויד, ער לאַזט דעם שטראָם — אַרויף —
ער צילט אין יענער וואַנט, וואָס הינטער דער פיגור פון דער מאַדאַנע
מיטן קינד צווישן די פלאַמען...

דער וואַסער-שטראַל דערנענטערט זיך. מענטשן קוקן. דאָס וואַסער
האַט דעם יונגן פרויען-קאָפּ דערלאַנגען נישט געקענט.
אַ קויל אין קאַרק. אַ דייטשע קויל. דער וואַסער-שטראַל האָט אַראָפּ-
געטראָפּט אויף דער ערה, ווי אַן אומזיסטע טרער.
אַ טראָפּן פון דערבאַרמונג.

א ון דער פּרילינג איז אין דעם יאָר געווען אַ שיינער און אַ וואַרעמער.
קיינמאָל וויל נישט האַגלען און נישט רעגענען. קיין דונער טוט
נישט דונערן, צו לאָזן הערן גאַטס שטים, קעגן דער עוולת פון אַ
מענטש צו זיינס גלייכן.

דער געשריי פון די געמאַרדעטע און געברענטע איז געשטיגן ביז
דעם הימל. דער צער און פחד פון די מאַמעס און די קינדער האָט געקאָנט
דחמנות וועקן נישט נאָר ביי אַ גאַט, אָדער אַ מלאַך — אַפילו ביי אַ טייוול.
אַבער דער הימל האָט געגאַסן מיט שטראַלן, ווי כדי נאָך גרעסער צו
מאָכן די חימה אין דער ברענענדיקער שטאַט. ער האָט זיי אין קיין שטראַ-
מען רעגן נישט פאַרוואַנדלט.

און דער טייוול — דער טייוול האָט אַליין געקאַמאַנדעוועט מיט די
דייטשע און אוקראַינישע עס-עס-לייט.

די סטיכע האָט געבושעוועט.

די שריפות, די רציחה...

XIII.

אמאל האָט זיך געפונען דאָ דער פּאַסטאָמט פון דער ייִדישער געגנט.
הינטער דעם לאַנגן בנין פון דעם יודנראַט אויף זאַמענהאַף-גאַס 19
איז פאַראַן אַ גרויסער הויף אַרומגענומען מיט אַן אַלטער מויער. אין
דער מויער אַ טירל, וואָס פירט אויף נאָך אַ גרעסערן נישט פאַרבוטן
פּלאַץ. עטלעכע אַלטע ביימער באַשאַטענען דעם הויף.
פאַר סטראָפּן איז דאָס אַ אידעאַל אַרט אויף דורכצופירן אַרטיקע עק-
זעקוציעס.

איינער פון זיינע ערשטע באַפעלן, דעם ערשטן טאָג פון דער אַקציע,
איז געוועזן: „נידערמאַכען! וווּ מען האָט אַרויסגעשלעפט אַ גרופע מענטשן
פון אַ בונקער, געפירט זיי צום אומשלאַג-פּלאַץ, אויב נאָר אויף זייער וועג
איז אויסגעוואַקסן סטראָפּ, האָט ער גלייך אַראַפּגענומען פאַר זיך „מעשר“.
דער אַפּעראַציע-פּלאַץ פאַרן יודנראַט איז גלייכצייטיק אַ סעלעקציע-פּלאַץ.
סטראָפּ הייסט זיינע אַדיוטאַנטן אַדורכפירן סעלעקציעס, ער מאַכט עס אויך
אַליין. פאַראַנען טעג, אין וועלכע ער קלייבט אויס יידן מיט רויטע האַר.
אין אַנדערע טעג מענער מיט שיינע טשופּרינעס, מיט ייִדישע נעז, מיט
„ראַסן-סמנים“...

פון דעם הויף אויף זאַמענהאַף 19 הערן זיך כסדר סאַלוועס, דורך דעם
טויער רינט אַרויס אויפן ברוק אַ שטראַמל בלוט. ווערט פאַרגליווערט אין
ברוין-שוואַרצע הויפּנס, ווי פּלאַטן לעבער...

סטראָפּ מוז צושטעלן געכאַפטע יידן אין די אַרבעטסלאַגערן קיין
טראַוויניק און פּאַניאַטאָוו, פון צייט צו צייט שיקט ער אַ טראַנספּאָרט אַוועק
אויך קיין T II — אין טויטן-לאַגער פון טרעבלינקע. זינט דעם 12טן
מאַי וועט ער אַהין אַוועקשיקן אַלע טראַנספּאָרטן. אָבער דאָס שיקן מענטשן
אויף טויט, קאָן נישט פאַרטרעטן קיין טויטן מענטשן בפּועל ממש.

די „פּונקציאָנאַרן“ פון דער היטלעריסטישער פאַרניכטונגס-מאַשין
האַבן שטענדיק אויסגעפירט די פּונקציעס זייערע מיט אַן עוודף, מיט אַ
פּרוואַטן פאַרענעגן. סטראָפּ איז איינער פון די בלוטיקסטע. איינער פון די
וויטיקסטע.

מיט דער צייט וועט ער ווערן איינער פון די גרעסטע ספעציאליסטן אין אקופירטן אייראפע אויף דורכצופירן פאציפיקאציעס, פארברענען ישובים אינאיינעם מיט די מענטשן.

...די שפע טויט אויף טריט און שריט, די מאסן מתים — די לעבע-דיקעהייט פארשיטע אונטער די אויפגעריסענע הייזער. דאס אויססמען טויזנטער מענטשן אין די בונקערס און קאנאלן מיט דער הילף פון גאז. דאס צוקוקן ווי מענטשן הרגענען זיך אליין אראפשפרינגענדיק פון הויכע שטאקן; דער אנבליק פון הויפנס גושים פארקוילטע אין די שריפות. דאס בילד, ווי מתים ליגן, ווי זיי „זיצן“ אין די טויערן און אויף די הייף דער-הרגעטע אין שלאף דורך א פארבלאנדזשעטער קויל, דורך עפעס א שפלי-טער.

ווען זיי זענען פארמאטערטע ביז איבער אלע גרענעצן, אוועקגעפאלן אויפן ערשטן בעסטן ארט זיך אפרוען אויף א וויילע, א מאמע מיט א קינד אן אינגעטוליעטן אין אירע ארעמס, פארפעלקער אנגעלעגטע איינס אין אנדערן — אין לעצטן אַנלען...

ער האט אליין אזעלכע בילדער פאטאגראפירט. אבער דער אנבליק זעטיקט נישט זיין הארץ. דאס אלץ געניגט נישט סטראפן. ער מוז גורם זיין דעם טויט אוממיטלבאר, פון דער נאענט אריינ-קוקן דעם קרבן אין די אויגן. ווי נאר ער טרעפט אדורכפירן א „פארטיע“ יידן, מוז ער זיי אפ-שטעלן און אפקלויבן א פאר צום שיסן. פון צייט צו צייט הייסט ער א פארטיע יידן אינגאנצן נישט סעלעקציאנירן — „נידערמאכען“...

סטראפ טאר קיין יידיש פנים נישט אַנקוקן מער ווי איין מאל. צוויי יידן זענען אים א דארן אין אויג — פון די סאמע „נוצלעכסטע“ און „וויכטיקסטע“ — פון די קברנים. ער האט א פאר מאל געזען זייערע פנימער, ער הויבט זיי אן דערקענען, ער קען דאס נישט פאר-ליידן...

ווען מען האט די צוויי דערשאסן, זענען די רעשט מתים אויפקלויבער, די 25 מאן באגרעבער אויף צומארגנס אלע נעלם געווארן. עיקר געווען אויף דער ארישער זייט דורך דעם בית-עולם. ארטיקע דייטשן טוען דאס באדויערן; די דאזיקע יידן האט מען דאך געדארפט צו האבן לענגער ווי אלע אנדערע — די מתים-אפרוימער. זיי האבן געזאלט די לעצטע זיין...

איצט האָט נישט ווער די מתים אָפצורוימען. עס הויפן זיך אָן בערג
מיט מתים אויפן הויף פון יודנראַט, אין גאַנצן געטאָ. זיי פאַרעפּושן די
לופט. מען מוז תיכף עפעס טון מיט זיי.
און סטראָפּן פּאַלט איין אַ געדאַנק.
ער וויל ברענגען אַ וואַלץ צום פרעסן שטיינער אויף שאַסייען.
הייסן פאַרן איבער די מתים, כדי זיי אויף
דעם אופן אַריינצופרעסן אין דער דערד!
ער איז שוין וואַנזיניק פאַר מאַרד...
סוף כל סוף הייסט ער די מתים אַריינואַרפן אין ברענענדיקע הייזער,
זיי זאָלן פאַרברענט ווערן.
דער דייטשער עדות, וואָס דערציילט די מעשה, קאָן איין זאך דערביי
נישט ליידן:
די מתים זענען פאַר דער פּראָצעדור נישט באַזוכט געוואָרן, צי האָבן
זיי נישט געהאַט ביי זיך קיין געלט און צירינג...

 פּעטער וועט שוין אזוינס נישט פאַרקומען. שפעטער וועט מען יעדן גע-
כאַפטן ייד פאַרן טראַנספּאָרט אַדער דערשיסן אַזש צופיל גענוי באַ-
זוכן. מען וועט די יידן אויסטון נאַקעט, מען וועט זיי אויסטאַפן די
הינטנס, מען וועט גינעקאַלאַגיש אונטערזוכן די פרויען...
צונעמען די „ווערטן“.
דאָס איז אוחדאי דאָס פאַרדינסט פון עדות, וואָס דערציילט דעם
פאַקט. ער האָט די אויפגאַבע צו זאָרגן, אַז די רייכששאַצקאַמער זאָל נישט
באַעוולהט ווערן.
ער — און אַנדערע דייטשן פאַרגעסן נישט דערביי צו זאָרגן אויך פאַר
זייער קעשענע...
פּראַנץ קאַנראַד, דער שעף פון „ווערטעפּאַסונג“ אין וואַרשע. דער
צווייטער רעפּאָרטער און פּאַטאַרעפּאָרטער פון יידישן אויפשטאַנד. (13)

 ז עפּיזאָד פון קאַנראַדן:
די יידן, וואָס זענען באַשטימט געווען צום שיסן, האָבן געמוזט זיצן
אויף דער ערד און וואַרטן אויף זייער ריי. צווישן אַ גרופע יידן איז
געזעסן אַ יינגעלע און אַ מיידעלע.

עס איז שוין געוועזן שפעט. עס האָבן זיך באַוויזן שטערן אויפן הימל.
די קינדער זענען געווען אינגאַנצן רואיק, רעזיגנירט. זיי האָבן גע-
וואָסט, וואָס עס דערוואָרט זיי. פון דעם הויף ביים יודנראַט האָט מען כסדר
געהערט די סאַלוועס.

זאָגט דאָס מיידעלע צום יינגעלע:

— דו זעסט די שטערן אין דער הייד. אינגיכן וועלן מיר שוין זיין
דאָרט אויבן און קיינער וועט אונדז נישט קאָנען מער קיין שלעכטס טון.
אַזאַ פראַגמענט פון בילד. אַ קליינער פּרט...

אָס גהינם אויפן אומשלאַג־פּלאַץ איז געווען נישט קלענער און נישט
אַנדערש, ווי בשעת די פריערדיקע אַקציעס אין וואַרשע. דאָס
קלעקט פאַר אַ באַשרייבונג.

XIV.

7 ריי מאָל האָט די שטאַט וואַרשע געקעמפט אין משך פֿון דער צווייטער וועלט־מלחמה. דאָס צווייטע מאָל הינטער די מויערן פֿון געטאָ. די יידן גיבן זיך נישט אונטער. ווי געטאָ וואָלט היינט איבערגענומען דעם קאַמף, וואָס וואַרשע האָט פֿאַרשפּילט — איבערגעריסן — אין יאָר 1939. נאָך דער מוראדיקער באַמבאַרדירונג פֿון דעם 25טן סעפטעמבער און נאָך דער הוראָגאַן־באַשיסונג אויף צומאַרגנס. נאָך דער אונטערצינדונג פֿון דער גאַנצער שטאַט, וואָס האָט קיין וואַסער שוין צו לעשן שריפות נישט געהאַט. וואָס האָט קיין אויסזיכט נישט געהאַט שוין אויף קיין הילף פֿון דרויסן. אַ שטאַט אָן אַרומגערינגלטע פֿון אַלע זייטן דורך דעם שונא. ווי וואַרשעווער יידן וואָלטן רעווידירט היינט דעם באַשלוס דעם וואַר־שעווער פֿון דעמל־ט; זיך אונטערצוגעבן, אויפצוגעבן דעם פֿאַרשפּילטן קאַמף. איצטער, פֿונקט ווי דעמל־ט, אַ ציוויל־באַפֿעקערונג, וואָס שטערט — און העלפט — אין קאַמף די זעלנער. אַ ציוויל־באַפֿעלקערונג אַ געשליידערטע פֿון סכנות און בהלה. פֿון איין בונקער אין אַנדערן. פֿון פּלאַמען אַרויס און אַריין אין פּלאַ־מען. מחנות, וואָס לויפֿן פֿון איין זייט, זוכנדיק אַ רעטונג — און שטויסן זיך צוזאַמען מיט מחנות, וואָס לויפֿן פֿון דער צווייטער זייט, אין אַ פֿונקט פֿאַרקערטער ריכטונג. מיינען אַז דאָרט קאָן מען זיך ראַטעווען — פֿון וואַנען יענע זענען אַנטלאָפֿן... אין אַלייען צווישן ברענענדיקע הייזער... און נאָך ערגער ווי אין יאָר 1939. ווייל נישט בלויז דורך צינד־באַמבעס און מיט דער הילף פֿון פּלאַמען־וואַרפֿער ווערן הייזער אונטער־געצונדן. פֿון דער נאָענט ווערט אונטערגעלייגט פייער. נאָך די אונטערצינדער, זעלנער גרופֿן, וואָס שיסן אַריין אין פייער סעריעס קוילן. שליידערן גראַנאַטן. כדי מענטשן זאָלן נישט קאָנען זיך באַנצן מיטן פּלאַם אַלס צודעק צום אַנטלויפֿן.

איצט, ווי דעמלט, ווערן הייזער דורך באַמבעס איינגעוואַרפן, דורך קאַמאַנען-קוילן. מענטשן פאַרשאַטן אין די מחנות אונטער חורבות... און נאָך ערגער.

ווייל נישט בלויז פון אויבן פאַלן לאַדונגען. עס ווערן נאָך געשלידערט מינעס און פעטאַרדעס פון דער נאַענט. סאַפערן-איינהייטן, אונטער דער אַנפירונג פון אינזשיניערן, פירן אויפרייסן אַדורך. לאָזן הייזער, קעלערס, בונקערס — פאַכמעניש — אַרויספליען אין לופטן.

מענטשן זיצן אינעווייניק, (זיי וואַלטן וועלן לעבן) מענער, פרויען, קינדער, ערטערווייז אַלטע לייט. נאָך נישט דערהרגעטע ביז איצט...

און די דאָ — די אינזשיניערן — איר קענט זיי זען אויף דייטשע פאַ-טאַגראַפיעס. זיי האָבן די פאַקונגען זייערע אַריינגעלייגט לויט פאַרשריפט. עלהי צום אויפרייסן אַ בריק אַדער אַ שטיינברוך. זיי לויפן אָפּ פאַר דער עקספּלאַזיע. שטעלן זיך אַוועק אַנטקעגנאיבער, וואַרטן, אַבסערווירן.

נאָכן אויפרייס — קולות. געשרייען פון פאַרווונדעטע, פון משוגענע פאַר שרעק. זיי לויפן נענטער צו — די דייטשע זעלנער. אפשר האָבן זיי בדעה הילף צו ברענגען די מענטשן, די קרבנות פון דער קאַטאַסטראַפּע? ווי קאָן גאָר וועמען איינפאַלן אַזוינס?! — ס'איז בלויז אַ צייכן, וווּ מען האָט צו זוכן די „אַרויסגעזעצטע“ און די „אַרויסגערויכערטע“, כדי קיינעם פון זיי זיך נישט צו לאָזן ראַטעווען.

וואָס שנעלער אַריינדרינגען צו זיי, אַרויסשלעפּן. אַלס „קעפלעך“ צו-שטעלן צום מספר פונם טאַג. אַרויסשלעפּן פון זייער לאַך די „ווערטן“. די מלבושים פון זיי אַראַפּרייסן, פון אַלץ באַרייסן און באַהוילן. טיילווייז אויס-שיסן, אַמאָל אינגאַנצן.

„רייניקונג פון געטאַ-שטח“ רופט די אַרבעט זיך אין דייטשן לשון. און אַט די שטאַט הינטער די מויערן, אין אַט דעם מצב — זי קאַפּי-טולירט נאָך נישט. אַפילו דעמאָלט נישט, ווען ס'האַט קאַפיטולירט די שטאַט וואַרשע אין 1939 און אין 1944.

אַפילו דעמלט נישט, ווען דער טויט פון דייטשע קוילן זעט אויס צו זיין אַן אויסלייזונג אין פאַרגלייך מיט אַט דער פּיין און גרויל... ווען ס'טראַכט נישט איינער אין די בונקערס, אַז אַפילו אין גאַז-קאַ-מער צו שטאַרבן וואַלט גרינגער זיין, ווען מען קאָן נאָך פאַר דעם איינמאַל איינאַטעמען פּרישע לופט... איינמאַל... אַפעטעמען...

א, אכזריותדיק, נאך מער אכזריותדיק ווי דייטשן זענען זיי צו זיך אליין איצט — די יידישע קדושים — פון אפרייל און מאי אין ווארשע 1943.

אנגעשטאפטע ווייט איבער די ברעגעס — מען מוז אריינעמען נשרפים — זיצן זיי פארשטיקטע אין די בונקערס. מען קאן קיין שוועבעלע, קיין ליכט מער נישט אנצינדן פאר לופטמאנגל. ביי 40 גראד נאך און ביי 50 האלטן מענטשן אויס אין די באהעלטענישן אונטער די ברענענדיקע הייזער. אין רויך און טשאד, אן לופט-צוטריט. אלע וויילע חלשט, אלע וויילע שטארבט א מענטש פון זיי. די אנדערע האבן שוין קיין כוח נישט אפילו צום אפשארן די מתים.

מענטשן סאפען, ליידין, גוססן — אן א קול, אן א ווארט. און זיי גיבן זיך נישט אונטער.

אין אונטן נאר פויזען זיי ארויס פון אויבן — נאך לופט, נאך עסן, נאך ידיעות. — שרעקלעכער אלץ איינע פון דער אנדערער. זיי האבן שוין קיין כוח נישט די שפורן צו פארווישן. אבער זיי גייען נאך צוריק אראפ. זיי זיצן ווייטער.

זיי פארלאזן זעלטן ווען דעם בונקער — איידער עס דערשיינט דער ערשטער דייטש. אויך דעמאלט געפינט זיך טיילמאל עמיצער, וואס פרוווט נאך שיסן. מקים זיין דעם דין פון ווידערשטאנד.

עס טרעפט ווו, עס געפינען מענטשן אין לעצטן מאמענט א ביסל כוח נאך. דעמאלט, ווען זיי הערן, אז מען קלאפט, מען גראבט, מען דערנענטערט זיך צו זיי. און זיי נעמען לויפן, לויפן — אונטער דער ערד. ווען זיי האבן קיין מכשירים שוין נישט, נוצן זיי די נעגל... גראבן, גראבן, קריכן...

און מען ווייסט אפילו נישט וואס עס איז שרעקלעכער ביי אט די מענטשן — מוט צי פחד — אין דער הגע. דער לעבנסווילן, צי דעה בא-שלוס צי שטארבן מיט אן אייגענעם טויט...

נאקעט אויסגעטוענע שלענגלען זיי זיך אויף די בייכער אין דער רויער ערד. ווי די קרעטן, ווי די ווערים — גאט!
א, עם קשי עורף, עם קשי עורף, ווי האסטו זיך דאסמאל איינגע-שפארט!

נאר פיזיש ווערן זיי באזיגט. דורך טרערן-גאזן, „נעבעל-קרעצען“ — ווערן זיי צום סוף ארויסגעטריבן פון די אנטדעקטע בונקערס. מוראדיק צענאסענע, צעהיסטע, די תלינים לאכן...

און נאך אויך נישט אלע. כמעט שטענדיק האָט זיך נאָך באַהאַלטן עמיצער, געבליבן וווּ נישט איז פאַרטייעט, „געמאַכט זיך“ פאַר אַ מת. עס טרעפט נאָר זעלטן איצט אַ פאַל פון רעזיגנאַציע. פון אונטערגעבן זיך אליין דעם אומפאַרמיידלעכן.

עס טרעפן נאָר... נאָך... זעלבסטמאָרדן...

עס טרעפן אַקטן פון ווידערשטאַנד מיט הוילע הענט — מיט אַ מע-טער, מיט אַ ציגל. מיט וואָס נישט איז, אַבי זיך נישט צו לאָזן נעמען לעבעדיק.

אויסרופן ווערן געמאַכט. ווירדע און נקמה-מאַניפעסטן אין אַנבליק פונם טויט.

פיזיש ווערן זיי באַזיגט, נאָר זעלטן גייסטיק...

מיט אברים געבראַכענע, אַנטלאַפּענע פון פייער, אַראַפּגעשפרונגענע פון הויכע שטאַקן — פרוזן זיי נאָך שאַרן זיך איבער די גאַסן. אַרייַן-קריכן אין הייזער, וווּ עס זענען נאָך קיין דייטשן נישט פאַראַן.

„מיר האָבן כסדר אַבסערווירט — שרייבט שפּעטער סטראַפּ — ווי יידן זענען אַרויסגעלאָפּן פון ברענענדיקע הייזער און ווען זיי האָבן אונדז דערזען זענען זיי צוריקגעלאָפּן אין די פּלאַצען.

„איר וועט אַלע גיין אויף אַרבעט“ — שרייען צו זיי דייטשע זעלנער. אַבער יידן האַרכן נישט. זיי פּאַלגן נישט. ליבער פּלאַמען איידער דייטשן! ...און זיי זענען צוריקגעגאַנגען אין פייער, ווי די אבות אונדזערע, וואָס האָבן כוח געהאַט אויף שייטערהויפּנס צו לאָזן זיך פאַרברענען און נישט בויגן זיך פאַר איבערמאַכט. נישט בוקן זיך פאַר דעם פּאַר אַ ס ט ו...

מ ען דאַרף איבערלייענען דעם ביולעטין פון אַט דעם קאַמף פאַר דעם פּראָנט פון דער קעמפּנדיקער מענטשהייט, כדי דער סאַלדאַט זאָל קאָנען שטאַלץ זיין אויף זיין וואַפּערווערשאַפּט מיט די, וואָס פּאַלן אין די הייזער און אויף די גאַסן פון דעם קעמפּנדיקן געטאַ...“

ווערטער פון אַ פּוילישן אונטערערדישן אַרגאַן.

...פאַר אונדז אַבער, וואָס מיר באַלאַנגען צו דעם פּאַלק, וואָס האָט אַט דעם קעמפּער-דור אַרויסגעגעבן, פאַר אונדז איז ליב די התקרבות אונדזערע. נישט בלויז מיט די, וואָס האָבן געקעמפּט. מיר זענען שטאַלץ

אויך מיט די, וואָס האָבן קיין געווער און קיין מעגלעכקייט צום קעמפן
נישט געהאַט, און דאָך מיט זייער האַלטונג אין דער פאַרטיידיקונג באַוויזן
די גבורה.

וואָרום ווער עס וויל פאַרשטיין דעם קאַמף, דער מוז פאַרשטיין דעם
גרויל. עס וועט נישט פאַרשטיין דעם יידישן אַקטיוון ווידערשטאַנד, ווער
ס'וועט נישט פריער האָבן פאַרשטאַנען דעם — פאַסיוון.

XV.

א ויף דריי טעג האָבן די דייטשן אין אָנהויב אויסגע־רעכנט די ליקווי־
 דאַציע־אַקציע. אויף צוויי וואָכן האָט פּוילישע אונטערערד געשאַצט
 דעם ייִדישן ווידערשטאַנד. די צוויי וואָכן האָבן זיך געענדיקט דעם 2טן
 מאַי. סטראַפּ האָט זיך שוין דעם טערמין אַ פאַר מאָל פאַרלענגערט, פאַר־
 זיכערט „קראַקע“, אַז אַט נאָך אַ פאַר טעג און ער וועט ווערן פאַרטיק.
 אָבער עס האָט זיך אָנגעהויבן די דריטע וואָך פון דער אַקציע און דערמיט
 בלויז אַ נייע תקופה פון דעם ווידערשטאַנד.

געוויסע גאַסן זענען שוין געווען אינגאַנצן אָפּגעברענט. די פּלאַמען
 האָבן זיך גענומען איינלעשן, דער רויך האָט זיך געזעצט צוביסלעך. צו־
 זאַמען מיט די שריפּה־חורבות טויכן ווידער בולטער אויף די ליניעס פון
 די געשעענישן, די שטריכן פון די נייע קאַמפּן. עס פאַרמערן זיך ידיעות.
 דעם 1טן מאַי איז סטראַפּ מודיע, אַז ער וועט אָנהויבן אַרויסשיקן ביי־
 נאַכטיקע פּאַטרולן, דער קאַמענדאַנט פון דער ייִדישער קאַמפּס־אַרגאַניזאַ־
 ציע האָט געמאַלדן וועגן דעם זעלבן נאָך דעם 23טן אַפּריל.

ענדלעך האָט די אַרגאַניזאַציע ווידער אַ מעגלעכקייט אָנצוקנופּן מיטן
 שונא אַן אַפּטערן קאַנטאַקט. אַזוי לאַנג ווי די שרפּות דויערן, זענען די
 ייִדישע ביינאַכטיקע אויסשפּיר־אַפּטיילונגען, באַלויכטענע דורך פּלאַמען, אַ
 באַקוועמער ציל צום באַשיסן. דערנאָך, ווען די שריפּות נעמען צוגעלאַשן
 ווערן, ווען געוויסע געגנטן ווערן ווידער פינסטער — גלייכן זיך אַביסל
 אויס די שאַנסן. בייִדע צדדים גייען די שטיוול אַרומגעבונדן מיט שמאַ־
 טעס — עס געווינט ס'רוב דער, וואָס שפּירט פּריער אויס דעם שונא,
 הויבט פּריער אַן צו שיסן. עס טרעפט, אַז די דייטשן דערקענען נישט אין
 דער פינסטער וועמען זיי האָבן פאַר זיך. די יידן זענען אָנגעטאָן אין דייטשע
 מונדירן. ווען עס געלינגט אַוועקצולייגן אַ דייטש צווישן די חורבות, איז אַ
 געווינס צוריקצוברענגען פון אַ נאַכט־פּאַטראָל אַ דייטשן העלם, צי אַ פאַר
 שטיוול. אָבער קודם־כל — געווער — אַ מאַשינ־פיסטול און אַמוניציע.
 עס הויבט שטאַרק אַן אויסצופּעלן אַמוניציע. יידן מוזן ציטערן איבער
 איעדער קויל. די לעצטע פאַר ווערן פאַר זיך אליין באַהאַלטן...

ד ע ם 2 ט ן מ א י קומט אַראַפּ אויף אַן אינספעקציע דער העכער רער עס־עס און פּאַליציי־פירער פון קראַקע — קריגער. סטראַפּ מוז אים פרעזענטירן עפעס אַ גרעסער און מער עפעקטפול שטיקל אַרבעט. ער קלויבט אויס דעם נאָך נישט אינגאַנצן אויסגעברענטן, נאָך נישט אינגאַנצן ליקוידירטן בלאַק פון די צוויי „ריסטונגס־פירמעס“ טראַנזאַוויאַ און וויש־ניעווסקי, וואָס אַרבעטן אויס טיילן צו אַעראַפּלאַנען. דער בלאַק געפינט זיך ביי די געטאַראַנדן, נישט ווייט פון אומשלאַג־פּלאַץ.

אין זיינע דערקלערונגען פאַרן אַמעריקאַנער אויספאַרשונגס־אַמט אין עסטרייך דערציילט פּראַנץ קאַנראַד:

„אויף דעם געביט איז אונטערגעצונדן געוואָרן די גאַנצע שורה היי־זער. עס איז געבליבן אַ הויז, וואָס איז געשטאַנען פריי פון אַלע 4 זייטן. ווען דער אַבערגרופּפירער קריגער מיט זיינע באַגלייטער און סטראַפּ מיט זיין שטאַב זענען געגאַנגען לענגאויס דער ברענענדיקער גאַס, איז אונטער־געקומען אַ מאַן מיט דער מעלדונג, אַז אין הינטערשטן טייל פונם הויז פרווון זיך יידן ראַטעווען פון פייער דורך די בוידעם־פענצטערלעך אויפן דאַך אַרויף... די גאַנצע קליקע איז אַריין אין דעם אַריינפאַר־טויער און האָט אין די אַונט־שעהן אַבסערווירט פון פייער באַלויכטענע מענטשן און זייערע אַקטן פון פאַרצווייפלונג. אַ טייל מענטשן האָבן זיך שוין אַרויס־באַקומען אויפן דאַך, די ווייטערע האָבן געפרוּווט פון די פענצטערלעך דורכן שמאַלן גוימס אַהין אַרויפצוקלעטערן... מען באַפעלט צו שיסן צו די מענטשן, וואָס האָבן זיך געפונען אויף די גוימסן. ווער עס האָט זיך נישט תיכף צוריקגעצויגן פון פענצטערל, דער איז געוואָרן געהרגעט דורך די קוילן... אַמשרעקלעכסטן איז דאָן געווען דער אַנבליק פון קינדער איבער 3 יאָר, וואָס האָבן אויך געהאַט דעם מוט זיך צו ראַטעווען דורך די גוימסן אויפן דאַך אַרויף פון די דריי־ און פיר־שטאַקיקע הייזער. אויך זיי זענען אַבער געוואָרן אַראַפּגעשאָסן. אַ טייל פאַרווונדעטע האָבן זיך ביים אַראַפּפאַלן פון די גוימסן פאַרטשעפעט אין די אַפענע פענצטער אַדער באַלקאַנען. שטעלט אייך פאַר: פאַרווונדעטע, אונטער זיי די טיפעניש, אַרום דאָס פּלאַקערנדיקע פייער, וואָס דערנענטערט זיך צו זיי... כדי צו פאַרלענגערן זייער פיין, האָט מען די מענטשן פאַרטשעפעטע און הענגענדיקע אין דער לופט נישט געשאַנקען קיין קויל... אויף די מענטשן, וואָס האָבן זיך געפונען אויפן דאַך, האָט מען איינגעאַרדנט אַן אמתן געיעג. טייל האָבן געפרוּווט זיך ראַ־

טעווען דורך א דרייטן שפרונג אין דער טיפעניש. דאָס איז אָבער געווען אַ טויטן־שפרונג. צוליב דער פּאַניק און האַבנדיק הינטער זיך אוממיטלבאַר די פּלאַמען, האָבן זיך מענטשן צונויפגעשטופט ביים פענצטערל פון דער פייער־וואַנט. מען האָט געשאָסן אין פייער אַריין און צו די מענטשן, וואָס האָבן זיך אין אים באַוווּזן. ווער עס איז נישט געפּאַלן פון די קוילן, איז געפּאַלן אַ קרבן פון די פּלאַמען. די פּאַרצווייפלטע מענטשן האָבן אַרויסגע־וואַרפן דורך די פענצטער די דערהרגעטע, כדי צו האָבן מער פּלאַץ דאָרט אויבן..."

אַט איז אַ בילדל געזען פון דער נאָענט. אַ דייטשער רעפּאָרטאָזש.

ד ע ר 3 ט ע ר מ א י ביי סטראָפּן:

„געכאַפט 1392, אין קאַמף געשאָסן 95, אויפגעריסן 19 בונקערס, גענומען געווער, פיסטוילן, אַליין אויסגעפּאַרטיקטע גראַנאַטן. אין רוב פּאַלן האָבן די יידן פּאַרן פּאַרלאָזן די בונקערס מיט געווער אין האַנט געשטעלט אַ ווידערשטאַנד. פּאַראַן קרבנות... די יידן און באַנדיטן האָבן ער־טערווייז געשאָסן מיט ביידע הענט פון פיסטאַלעטן. יידישע פרויען האָבן געהאַלטן פּאַרבאַרגן וואָפּן אין די הייזלעך... ערשט נאָכן אָפּברענען אַ גרע־סערע צאַל „געבעלקערצען“ לאָזן זיך די יידן באַוועגן צום פּאַרלאָזן זייערע בונקערס...“

מיר ווייסן גאַנץ גענוי, ווער עס זענען געווען די איינגעשפּאַרטע יידן. עס איז אַנטפּלעקט געוואָרן אין דעם טאָג דער גרויסער בונקער אויף פּראַנצישקאַנער 30 אין בלאַק פון אַפּראַוויזאַציע־אַנשטאַלט. דאָ זיצן גע־זעלשאַפטלעכע און פּאַליטישע טוער, פּאַראַנען אויך צוויי שרייבער צווישן זיי. 14) דער בונקער איז איינער פון די אַמבעסטן באַוואַרנטע געווען אין געטאָ...“

און די וואָס שיסן, פּאַרווונדן דייטשן? מיר קענען זיי. עס זענען די רעשטן פון די קאַמפּס־גרופן פון שוויענטאַיערסקע גאַס, פון בערשטער־שאַפּ. די וואָס זענען איבערגעגאַנגען אַהער אין דריטן טאָג פון אויפשטאַנד. דאָ איז איצט געוועזן זייער באַזע. פּאַראַנען עדות לעבעדיקע פון אַט דעם קאַמף, פּאַראַנען מענטשן, וואָס האָבן גענומען ידיעות ביי זיינע אַנטויל־נעמער, וואָס זענען נאָכדעם אומגעקומען... די שלאַכט איז איינע פון די העלדישסטע בשעת דעם אויפשטאַנד. צוויי טעג האָט זי גע־

דויערט אין די חורבות. אַ גרויסער טייל פון דעם אַקטיוו איז דאָ מיט אַ
קעמפער-טויט געפאלן. דער רעשט האָט נאָך אַ באַזע איינע באַזעצט. אויף
פראַנצישקאַנער 20 און אויף 22, אין בונקער פון די מיסטפירער.

די לעצטע באַזעס פון דער קאַמפס-אַרגאַניזאַציע — ביים רעשט פון
יידישן פּאַלקסטימלעכן עלעמענט אין וואַרשע. ביי טרעגער, פּורמאַנעס, ביי
„שמאַרקע“ — אַפילו ביי אַמאַליקע גנבים.

אין בונקער פון ישראל איסר, דעם מלך פון די שלעפער, דעם קעניג
פון דער אונטערוועלט. דאַרטן איז די לעצטע באַזע פון דער יידישער קאַ-
מענדע, אויף מילע 18. עס דערנענטערן זיך אירע לעצטע טעג...

XVI.

ד י אַקציע איז געגאַנגען ווייטער.
געטאָ איז שוין געווען פאַרוואַנדלט אין אַ הויפּן רויכערדיקע חור-
בות. די קעמפּער, וואָס האָבן פאַרטיידיקט אַ בונקער נאָך אַ בונקער,
זענען געבליבן וואָס אַמאָל אַלץ ווייניקער.

ד ע ם 4 ט ן מ א י אַ נייע אַקציע אויף לעשנאָ.
„ערשט ווען דער הייזער בלאַק האָט אָנגעהויבן ברענען, זענען ווי אַלע
מאָל, אין אַ גרעסערער צאָל דערשינען יידן אַרויסגעטריבענע דורך רויך
און פּלאַמען... אַפילו איבער ברענענדיקע הייזער האָבן זיי געפרוּווט אַנט-
לויפּן. אומגעציילטע יידן, וואָס האָבן זיך בשעת דער שריפה געוויזן אויף
די דעכער, זענען אומגעקומען אין דעם פייערבראַנדט. אַנדערע האָבן זיך
ערשט אין דער סאַמע לעצטער רגע באַוויזן אויף די העכסטע שטאַקן און
האַבן זיך נאָר דורך דעם אַראַפּשרינגען געקאַנט ראַטעווען פון דעם פאַר-
ברענונגס-טויט...”

„188 יידן דערשאַסענע אין קאַמף... ביינאַכטיקע צוזאַמענשטויסן מיט
ידישע פּאַטרוילן...”

ד ע ם 5 ט ן מ א י :
„יידן האָבן אויף פאַרשידענע ערטער געשטעלט אַ ווידער-
שטאַנד... נאָר דורך שטאַרקע אויפרייסן האָט זיך איינגעגעבן צו דערצווייג-
לען אַן אַריינגאַנג אין די בונקערס. אַ פאַרניכטונג פון די מענטשן אינע-
רווייניק...”

ד ע ם 6 ט ן מ א י — סטראַפּ ווונדערט זיך:
אונטער די הייזער לעשנאָ-נאַוואַליפיע אין טעבענס-בלאַק, וואָס ער האָט
אונטערגעצונדן מיט צוויי טעג צוריק — הגם ס'איז שווער געווען דאָס
צו דערוואַרטן — האָבן זיך מענטשן לעבעדיקע נאָך געפונען, וואָס האָבן
אויסגעהאַלטן די מוראדיקע, גליענדיקע היץ.
און אויך דעם טאָג באַשרייבט סטראַפּ אַ געפעכט מיט יידן. זיי האָבן
פאַרווונדעט דייטשן, געשאַסן פון גרויס-קאָליבערדיקע פיסטילן, געוואַרפן
האַנט-גראַנאַטן. ער נאָמירט: „356 יידן דערשאַסענע אין קאַמף...”
יא, ס'איז מאַדע — נישט בלויז פאַר סטראַפּן.

רינדיקער, א סודותפולער עפיוואָד.

א

אזא מין שטעלע אין סטראָפּס באַריכט, דעם 6טן מאַי.

„עס זעט אויס, אַז יידן, וואָס האָבן זיך אַרויסגעריסן פון געטאָ, קו-
מען איצט צוריק מיט דער כוונה צו ברענגען הילף די געטאָ-יידן, אָדער
זיי באַפרייען. אַ ייד, וואָס איז אַנטלאָפן פון לובלין, איז היינט געכאַפּט
געוואָרן האַרט נעבן דער געטאָ-מויער. ער האָט געהאַט ביי זיך 1 פּיסטאַלעט
קאַליבער 08, 2 פּוילישע האַנטגראַנאַטן, אַ גרעסערע צאַל קוילן...“
ווער איז ער געווען, אַט דער געטרייער, וואָס האָט געריסן זיך צוריק
אין געטאָ?

צי וועלן מיר אַמאָל זיך נאָך דערוויסן עפעס נענטערט וועגן אים?

טראָפּ מוז ווידער אַפלייגן דעם טערמין פון פאַרענדיקן די אַקציע.

ס

ער שרייבט כסדר און ווומדערט זיך אַליין — נאָך איז דער ווידער-
שטאַנד נישט גאַנץ געבראַכן.

אַלע פאַר טעג, נאָך אַ שווערן געפעכט צווישן די חורבות, דאַכט זיך
אים אויס, אַז ענדלעך האָט ער שוין אַנגעטראָפּן אויף די וויכטיקסטע
אַקטיוויסטן — דאָ אויף חלוצים און חלוצות (ער באַנוצט בפירוש אַט די
נעמען) דאָ אויפן שטאַב פון פפ"ר, דאָ אויף עפעס אַ בלוז אין זיין מוח פאַר-
ראַנענער „ידיש-פּוילישער טעראַריסטן-אַרגאַניזאַציע“.
„דאָס מוזן שוין זיין — שרייבט ער — אַט די, וואָס האָבן אויסגעטראָגן
די קאַמפן פון די ערשטע טעג. זייער אויסזען ווייזט אַן דערויף, זייער באַ-
וואַפּונג, זייער האַלטונג...“ און ווען דער ווידערשטאַנד הערט אַלץ נישט
אויף, שרייבט ער מיט אַ פאַר טעג שפעטער דאָס זעלבע וועגן אַ צווייטער
גרופע קעמפער, וואָס קעמפן ביז צו זייער טויט, וואָס דערשיסן און פאַר-
וונדן דייטשע זעלנער. וואָס לאָזן זיך אין קיין שום פאַל לעבעדיקערהייט
נישט פאַנגען.

ון דאָס איז סטראָפּס כאַראַקטעריסטיק פון דער קאַמפּס-אַרגאַניזאַציע:

א

„עס זענען געווען גרופן — שרייבט ער אין אַלגעמיינעם באַריכט —
זיי האָבן אַרומגענומען צו 20-30 יונגע בחורים אין עלטער פון 18
ביז 25 יאָר. זיי האָבן געהאַט געוויינלעך מיט זיך אויך אַ געוויסע צאַל
פּרויען. די דאָזיקע גרופן האָבן אַ וואָס אַמאָל אַלץ נייעם ווידערשטאַנד
אַנטפאַכט.“

זיי האבן געהאט א באפעל זיך ביז אין לעצטן מאמענט מיט וואפן צו פארטידיקן און אין געגעבענעם פאל, דורך זעלבסטמארד דאס געפאנגענע-
נעמען אויסצומיידן..."

אין דעם "בילדבאריכט" ביי סטראפן זעט מען פאטאגראפיעס מיט דער אונטערשריפט:

"די באנדיטן אנטציען זיך דורך אראפשפרינגען פאר דעם געפאנגענע-
נעמען."

עס איז געוועזן אמת.

קיין לעבעדיקע האבן זיך די מיטגלידער פון דער קאמפס-ארגאניזאציע נעמען נישט געלאזט.

ס טראפן גייט אין לעבן אויסצושפירן און צו פארניכטן די אנפירער פון ווידערשטאנד. שוין עטלעכע מאל האט ער זיין ווונטש גענומען פאר א דערפילונג. שוין עטלעכע מאל געמאלדן, אז ער ווייסט ווו זיי געפינען זיך, אט כאפט ער זיי. אט האט ער וועמען פון זיי געפאקט. עס האט זיך יעדעס מאל ארויסגעוויזן, אז ער האט געהאט א טעות. אבער דאס מאל איז ער שוין דווקא זיך נישט טועה...

ד ע ם 7 ט ן מ א י לייענען מיר אין סטראפס באריכט די ווערטער: "די לאגע פון דעם בונקער פון דער ענגערער פארטיילייטונג איז שוין באקאנט. מארגן וועט ער ווערן מיט געוואלד געעפנט." וויפל מאל מיר וועלן אט די ווערטער לייענען, וועט זיך ביי אונדז אלץ ווידער צונויפפרעסן דאס הארץ. ווי קאנען מיר זיי ווארענען? מיר קאנען זיי נישט ווארענען!
ליידער איז זיך סטראפ דאס מאל נישט טועה.
עס דערנענטערט זיך דאס טרויעריקסטע. דאס אומפארמיידלעכע.

XVII.

ד י אַנפירונג פון דער קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע האָט אַ סך פּאַרויסגעזען. אַ גרויסער טייל פון איר פּראָגראַם איז אויך געוואָרן אויסגעפירט. די גאַסן־אַגריפּן פון גרעסערע קאַנצענטרירטע כּוחות אויפן שוואַס הויפּט־קרעפּטן. דער פּאַרטיזאַנען־קאַמף פון איינצולע גרופן מיט קלענערע דייטשע גרופן, ווען זיי טרעטן אויף אַפּגעזונדערטע אין דער טיפעניש פון הויפּן, צווישן הייזער, צווישן חורבות. דאָס באַשיצן פון אויפדעקונג די בונקערס. די קאַמפּס־גרופן האָבן געהיט די אַרדנונג, באַמיט זיך בעת די שריפות אָפּהאַלטן פון פּאַניק די מענטשנמאַסן, אין געוויסע פּאַלן אָנ־געפירט מיט דער עוואַקואַציע פון באַדראַטע בונקערס. ווי ווייט מעגלעך געפרווט כאַטש אַ קליין ביסל לינדערן די שרעקלעכע בהלה. מיט יעדן טאַג איז די לאַגע אַלץ געוואָרן שווערער און די מעגלעכ־קייטן פון קאַמף — וואָס אַמאָל קלענערע. קודם כל צוליב דעם, וואָס עס האָט זיך גענומען אויסלאָזן די אַמוניציע.

נאָך אין זיין בריוו פון 23טן אַפּריל האָט דער קאַמענדאַנט פון דער אַרגאַניזאַציע פּאַרלאַנגט פּרישע געווער־ליפּערונגען. „שיקט אונדז לאַנג געווער — האָט ער געשריבן, — פון קורצן האָבן מיר קיין נויץ נישט...“ די יידישע פּאַרטערטערשאַפט אויף דער אַרישער זייט האָט טאַקע, נאָך גרויסע באַמינונגען, אַרויסבאַקומען אַ טראַנספּאָרט געווער, גראַנאַטן, אַמור־ניציע פון „גוואַרדיאַ לודאַוואַ“. ביי דער אַרומשטעלונג פון די מויערן און די קאַנאַלן איז אָבער שוין איצט נישט געוועזן קיין שום מעגלעכקייט דעם טראַנספּאָרט אין געטאָ אַריינצוברענגען. אַמוניציע־זאַפּאַסן פּאַרמאַגן איצט סיידן נאָר פּריוואַטע בונקער־וואַכן, וואָס האָבן זיך ביז איצט אין קאַמפּן נישט באַטייליקט.

פאַר דער קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע הויבט אָן דער ווייטערדיקער קאַמף ביים אַמוניציע־מאַנגל פּאַרלירן זיין ממשות. עס קומט דער פּאַרויסגעזע־ענער מאַמענט, ווען מען דאַרף אַרויסציען דעם רעשט אַקטיוו פון געטאָ

אויף דער אַרישער זייט. עס איז אַזוי געוועזן אָפּגעשמועסט: ווען דער וויי-
טערהדיקער קאַמף וועט שוין אוממעגלעך זיין, וועט מען אַרגאַניזירן דעם
ריקצוג פון דעם רעשט כוחות — אַרויס פון געטאַ. מען וועט אַרויסנעמען
די געבליבענע ביים לעבן און זיי אָפּשיקן אין וואַלד אַריין צו די פּאַרטי-
זאַנען-גרופּן. דאָרט וועלן זיי ווייטער קאַנען פירן דעם קאַמף קעגן דעם
שותפּותדיקן שונא.

די וואָס זענען געבליבן לעבן ביז אַהער, קאַנען זיך שוין זאָגן,
אַז זייער אויפגאַבע איז געוואָרן אויסגעפּולט. עס איז געוועזן אָפּגערעדט,
צו באַקומען הילף פון די פּוילישע אונטערערדישע פּאַקטאַרן.

די ערשטע עקספעדיציע, וואָס איז אַוועק וועגן דעם ענין אויף דער
אַרישער זייט, האָט גאַרנישט נישט דערגרייכט. געאַנאַנען זענען פיר — דורך
די קאַנאַלן — זיי זענען נישט אַדורך. עס איז צוריקגעקומען — איינער.

די אַנדערע צוויי שליחים זענען אַרויסגעאַנגען מיט אַ פּאַר טעג
שפּעטער דורך דעם זעלבן וועג. זיי האָט זיך איינגעגעבן אַרויסצובאַקומען
אויף דער פּוילישער זייט.

זיי האָבן אַנגעטראָפּן אויף שוועריקייטן. זיי האָבן זיך אָפּגעזוימט הע-
כער אַ וואָך, ביז זיי האָבן אַלץ באַוויזן צוצוגרייטן און זענען מיט דעם
זעלבן וועג אַוועק צוריק — דורך די קאַנאַלן.

ווען זיי זענען אַבער ענדלעך, מיט שווערער מי אַנגעקומען צוריק אין
געטאַ, איז געוועזן — סך הכל מיט איין טאָג צו שפּעט.

פון 8טן אויפן 9טן מאַי זענען זיי אַרויסגעאַנגען, דעם 9טן אַנגעקומען
אויפן אַרט. דעם 8טן מאַי האָט זיך אָפּגעשפּילט די דראַמע אויף מילע 18.

נ אַך מילע 29, מילע 7, מילע 9 איז די לעצטע באַזע פון דער אַנפּיי-
רונג געוועזן מילע 18.

אין ריזיק-גרױסן, רייך מיט אַלץ פּאַרזאָרגטן און באַוואַפּנטן, גוט
אַרגאַניזירטן בונקער, וואָס האָט געהערט צו אַ באַנדע פון יידישע אונטער-
וועלט-מענטשן.

דער אופּן ווי אַזוי די קעמפּער זענען געוואָרן אויפגענומען אין דעם
בונקער, רעדט וועגן דער ליבשאַפּט צו דער קאַמפּס-אַרגאַניזאַציע ביים
פּאַלק. וועגן דער פּאַפּולאַריטעט אירער, וואָס האָט דערגרייכט ביז צו די
גידריקסטע שיכטן — אַפּילו צו דער אונטערוועלט.

און דאָס דערציילט אַ פירערין, וואָס איז געבליבן לעבן:
"אַ גרופע פון דער קאָמפּס־אַרגאַניזאַציע איז דאָ אַריינגעפאלן צופעליק.
דערנאָך זענען אַנגעקומען אין בונקער נאָך קאָמפּס־גרופּן, צוזאַמען אַן ערך
300 קעמפער. דער פירער פון דער באַנדע האָט די קעמפער האַרציק באַ־
גריסט. מיר שטייען צו אייער דינסט — האָט געזאָגט ישראל איסר... מיר
וועלן אייך צונוצקומען..."

...און זיי זענען אונדז באמת געווען בייהילפיק, זיי זענען געוועזן אונ־
דזערע וועג־ווייזער אין די נעכט און בייטאָג האָבן זיי אונדז געהאַלפן אָב־
טערווירן די דייטשע פּאַזיציעס. דערנאָך ווען געטאָ איז אינגאַנצן געוואָרן
אַפגעברענט און עס איז כמעט אוממעגלעך געווען צו דערקענען די גאַסן,
האָבן שוין נאָר זיי געקאָנט זיך אַריענטירן אין געביטן..."

עס זענען שוין אַוועק 3 וואָכן זינט דעם טאָג, ווען עס האָט זיך אָנ־
געהויבן דער קאַמף. עס איז שוין כמעט נישט געווען מיט וואָס צו קעמפן.
עס האָט זיך אויסגעשעפט די אַמוניציע. עס האָט אונדז געפייניקט דער
הונגער. מיר זענען געשטעלט געוואָרן פאַר דער פּערספעקטיוו פון אַ פּאַ־
מעלעכדיקער גסיסה. נאָר דאָס געפיל פון געוויסנהאַפטיק דערפולטער
פליכט האָט אונדז באַרואיקט. מיר האָבן שוין נישט געטראַכט וועגן דעם,
וואָס דאָרף קומען, ווייל קומען האָט געקאָנט בלויז דער טויט. אָבער ווען
און ווי אַזוי?"

די פאַרבנדונג מיט דער אַרישער זייט איז געווען כמעט ווי איבער־
געריסן. די אַרויסגעשיקטע שליחים האָט מען נישט געזען צוריק. אַ חבר
איז געקומען מיט דער ידיעה, אַז אויף פּראַנטשישקאַנער 20 איז פאַראַן אַן
אוממיטלבאַרער אַריינגאַנג אין די קאַנאַלן. דאָרט איז אויך פאַראַן אַ מענטש,
וואָס קען דעם וועג. די מחברטע פון די זכרונות פירט אַרויס אַ גרופע
מענטשן, וואָס דאַרפן זיך לאָזן אין וועג אַריין. זי קומט אויף פּראַנטשישקאַ־
נער, טרעפט די חברים, רעדט אָפּ וועגן דער עקספּעדיציע און די צווייטע
נאַכט קערט זי זיך אום מיט נאָך אַ פאַר חברים אויף מילע 18.

"מיר קומען צו נאָענט — שרייבט זי ווייטער — און מיר דערקענען
נישט דאָס אָרט... עפעס איז דאָ געשען... נישטאָ קיין וואָכן ביי דעם איינ־
גאַנג... דער בונקער האָט אָבער 6 אַריינגאַנגן. מיר גייען צו אַ צווייטן
איינגאַנג, צום דריטן, צום פּערטן — אָבער קיין וואָך איז אין ערגעץ נישט
פאַראַן. עס חלשט אונדז דאָס האַרץ פון אומרו. פּלוצים דערזעען מיר אויפן
שכנותדיקן הויף עפעס שאַטנעס פון געשטאַלטן. וואָס באַוועגן זיך אין דער

פינסטער. עס דאכט זיך אונדז, אז דאס זענען אונדזערע, וואס גייען ארויס
ביינאכט אויף קאמפס־אויפגאבן. מיר טרעטן צו נענטער. יא, מיר דער-
קענען די חברים, זייער אויסזען איז א שרעקלעכער. עפעס מאַדנע באַשע-
פענישן, אויסגעשמירטע מיט בלאַטע, ציטערנדיקע, שוואַכע. איינער
חלשט, איינער אַטעמט שווער, אַ חבר כאַרכלט, אַ חברטע איז פאַרווונדעט
אין קאָפּ און אין פּוס. — זיי רינגלען אומדז אַרום. דערציילן.

און עס קומט די דערציילונג וועגן לעצטן אַקט.

נאכמיטאָג — דעם 8טן מאַי — ווען זיי זענען געלעגן אויף זייערע
געלעגערס האָט די וואַך געמאַלדן, אז עס דערנענטערן זיך דייטשן. מען
הערט זייערע טריט. אין אַזאַ פּאַל האָבן יידישע קעמפּער אָנגעווענדעט
איינע פּון די צוויי מעטאָדן: אַדער זיי זענען אַרויס מיט באַהאַלטענעם גע-
ווער און פּלוצים געעפּנט אַ פייער, כדי צו דערמעגלעכן אַ טייל מענטשן צו
אַנטלויפּן. אַדער זיי האָבן נישט געענטפּערט אויף דער דייטשער פּאַדע-
רונג אַרויסצוגיין און זענען געבליבן אינעווייניק. ווען דער שונא האָט גע-
פרווט אַריינגדרינגען אין בונקער, פּלעגט זיך אָנהויבן דער קאמף. אין
משך פּון אַ טאָג האָט מען אַמאָל געקענט אינהאַלטן די פּאַזיציע... ביינאכט
ציען די דייטשן אַרויס פּון געטאָ די הויפּט־כוחות און עס איז פאַראַן אַ
שאַנס זיך דורכצורייסן.

די קעמפּער אויף מילע 18 האָבן געוואוסט, אז דייטשן נוצן גאָז, אָבער
זיי האָבן נישט געוואַלט וועגן דעם קלערן... זיי האָבן באַשלאָסן צו בלייבן.
ווען די דייטשן האָבן אויפגעבראַכן דעם אַריינגאַנג און גענומען רופן
די יידן אַרויסצוגיין, זענען די קעמפּער געבליבן.

אַלע אויסגאַנג פּון בונקער זענען געווען אַרומגעשטעלט.

„די דייטשן האָבן איבערגעחזרט דעם באַפעל. זיי האָבן צוגעזאָגט די
וואָס וועלן אַרויסגיין — אַרויסשיקן אויף אַרבעט, די איינגעעקשנטע גע-
דראַט מיט טויט. אַלס ענטפּער דערויף האָבן די קעמפּער באַפעסטיקט דעם
אַריינגאַנג און האָבן זיך געגרייט באַגעגענען די דייטשן. די דייטשן האָבן
אַ צווייט מאַל צוגעזאָגט, אז זיי וועלן די אַרויסגייענדיקע קיין שלעכטס
נישט טון. די קעמפּער האָבן נישט געענטפּערט.

די דייטשן האָבן אָנגעהויבן אַריינצולאַזן גאָז. דער שרעקלעכער טויט
פּון 120 קעמפּער האָט זיך דערנענטערט. עס איז נישט געווען קיין אויס-
וועג.

„די דייטשן האָבן אַריינגעלאָזט אַ קליין ביסל גאָז און האָבן באַלד

אויפגעהערט. עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן דעם, צו ברעכן דעם גייסט פון די קעמפער, דורכפירנדיק אַ פאַמעלעכדיקע עקזעקוציע...“
דעמאָלט האָט אַ חבר אויסגערופן: מיר וועלן באַגיין זעלבסטמאָרד! מיר וועלן זיך נישט לאָזן פאַנגען לעבעדיקערהייט.

און די חברים האָבן אים געפאַלגט. איינער נאָכן אַנדערן. „עס האָט געטראָפן, אַז אַ רעוואָלוצער האָט זיך פאַרהאַקט און אַ חבר האָט געבעטן ביי אַ חבר צו געבן אים די קויל...“

איינער אַ יונגער חבר האָט מיט פיר קוילן דערהרגעט זיין געליבטע מוטער, איידער ער האָט זיך אליין גענומען דאָס לעבן. אַ צווייטער אַ פאַר-וונדעטער מיט אַ פאַר טעג פריער, האָט זיך געווענדעט צו אַ קאַלעגע, געבעטן אים דערשיסן...

דער רעשט, די וואָס האָבן זיך נישט דערשאָסן — אפשר איז נישט געווען גענוג קיין קוילן — זענען דערשטיקט געוואָרן פון גאַז... בלויז די עטלעכע, וואָס די חברים פון פראַנטישישקאַנער האָבן געטראָפן אויף די חורבות, זענען שפּעטער צו זיך געקומען פון דער ווירקונג פון דער גאַז-באַמבע. — פון סטראָפּס „נעבעלקערצן“...

איינגעבראַכן זיך, אַרויסגעגאַנגען צו די דייטשן איז קיין איינער נישט פון זיי.

צי פילט איר אָט די קראַפט פון אָט די יונגע? די גרויסע גייסטיקע גבורה, וואָס איז בכוח געווען באַהערשן דעם ווילן צום לעבן, דעם פחד פאַרן טויט?!

אין קעלער אין דער פינסטערקייט איז געווען דער שטיקנדיקער גאַז, דער טויט. אינדרויסן לופט צום אָטעמען, אַ שאַנס צו לעבן. און זיי זענען געטריי געבליבן זייער אידעאַל. זיי זענען צו דעם שונא נישט אַרויס...

צוזאַמען מיט זיין מיליטער איז אומגעקומען מרדכאי אַניעלעוויטש — דער קאַמענדאַנט פון אויפשטאַנד.

דער גורל האָט אַזוי געפירט. פדי אַרום דעם יוגן העלדן-קאַפּ זאָל אויפשיינען דאָס סאַמע העלסטע ליכט.

דער אַרעאַל פון טויט.

XVIII.

ד' י נאכט פון 8טן אויפן 9טן מאי איז די גורל-נאכט פון די געבליבענע ביים לעבן.

פונקט אזא דערשיטערונג, ווי די גרופע, וואס איז געקומען פון פראנטישקאנער, האט אויף די חורבות פון דעם בונקער מילע 18 איבער-געלעבט א צווייטע גרופע. די קעמפער, וואס זענען מיט א נאכט פריער געהאט געגאנגען זוכן אן ארויסגאנג דורך דער סמאטשע-גאס. געווארן בא-שאסן דורך א נאכט-פאטראל. זיך פאנאנדערגעשיט איבער די חורבות און ערשט איצטער, געמינערט אין צאל, זיך דערשלאגן צו דער באזע.

די באזע איז שוין מער קיין באזע נישט געווען...

ארום 2 אויגער אין דער נאכט שטייגט אויס פון דער קאנאל-עפנונג אויפן ראג פון זאמענהאף און סטאווקי דער חבר פון דער עקספעדיציע, וואס איז מיט א צייט צוריק ארויס אויף דער פוילישער זייט ארגאניזירן דאס ארויסציען פון דעם געבליבענעם אקטיוו. א צווייטער חבר בלייבט אינעווייניק מיט צוויי פוילישע קאנאל-אר-בעטער — די וועגווייזערס.

פראנטישקאנער 30, פראנטישקאנער 22, א ריי הייזער אויף נא-לעווקעס, מילע, זאמענהאף, אומעטום חורבות, אומעטום פארוויסטונג — קיין מענטש, קיין שפור. א פארצווייפלטער קומט צוריק דער חבר אין קא-נאל מיט דער ידיעה, אז עס איז שוין קיינער נישט פאראן. ערשט אויפן וועג צוריק, באגעגענען זיי א טייל פון די אפגעראטעוועטע אונטער דער ערד. זיי קערן זיך אום נאכאמאל אין געטא.

צונויפגעזוכט א גרופע מענטשן. א נייע סעריע שווערע און לאנגע שעה פארבראכטע אין די קאנאלן. ערשט אויף צומארגנס, דעם 10טן מאי, אינמיטן העלן טאג קומט פאר דאס בארימטע אויסשטייגן פון דעם קאנאל אויפן ראג פון ווראניע און פראסטע.

נישט אלץ איז דורכגעגאנגען, ווי ס'איז געווען אפגעערדט. א צומע-גרייטער לאסט-וואגן האט פונדעסטוועגן געווארט. א גרופע יידישע און פוילישע חברים האט געהיט די גאס.

טויט פאַרמאָטערטע, איינגעשמירטע, אָפגעריסענע, נאַר מיט גע-
ווער אײן האַנט, קומען זיי איינער נאָכן אנדערן אַרויס פון דעם
קאַנאַל. אַן ערך 40 מאָן גרייטע אַ יעדע רגע צו פאַרטיידיקונג, שפּרינגען
זיי אַרויף אויפן וואַגן. נישט געקוקט אויף דעם אַלאַרם, נישט געקוקט אויף
דער פאַרפּאַלגונג, פאַרן זיי אַדורך די בריק איבער דער ווייסל, באַקומען
זיך אַרויס פון שטאַט אויף דעם שאַסיי. דעם זעלבן אָונט קומען זיי אַן
אין וואַלד אַריין ביי ווישקאַז. פאַרייניקן זיך מיט אַ פאַרטיזאַנער-אַפטייל
פון דער גוואַרדיאַ-לודאַוואַ.

אַ צווייטע גרופע קעמפער, וואָס האָט זיך אַרויסבאַקומען דורך אַן אַנ-
דערן וועג, האָט ווינציקער מזל. זיי ווערן דערווישט אין דאַרף פּלודי נעבן
וואַרשע. זיי פאַרטיידיקן זיך און פאַלן ביז איין מאָן אוועק, צוזאַמען מיט
דעם העלדישן באַגלייטער.

דעם 10 מאַי ביינאַכט איז פון דער קאַנאַל-עפּנונג אויפן ראַג פון לוצ-
קיע און פּראָסטע אַרויס אַ גרופע פון 12 קעמפער פון צענטראַלן געטאַ. אויף
גזיבאַווסקיע איז פאַרגעקומען זייערער אַ צוזאַמענשטויס מיט דייטשן.

די קעמפער, וואָס זענען אַרויסגעגאַנגען אין אַ פּריערדיקן טערמין
פון די שאַפּ-געביטן, האָבן זיך אויך נאַר טיילווייז אָפגעראַטעוועט.

פון אַלע גרופן פון דער קאַמפּס-אַרגאַניזאַציע האָבן זיך געהאַט אַרויס-
געראַטעוועט אויף דער פּוילישער זייט בסך הכל 80 קעמפער.

אַ טייל פון זיי האָבן געקעמפט אַלס פאַרטיזאַנטן אין די פּוילישע
פאַרמאַציעס, אַ טייל האָבן זיך אין יאָר 1944 באַטייליקט אַלס באַזונדערער
אַפטייל אין אַלגעמיינעם אויפשטאַנד פון וואַרשע אין די רייען פון „אַרמיאַ
לודאַוואַ“.

עס זענען געפאַלן אַלץ נייע און נייע קרבנות — פון קאַמף, פון מסירה,
פון קראַנקייטן, איבערגעלעבט די אַקופאַציע און מלחמה, דערלעבט דעם
טאַג פון דער באַפרייאונג האָט גאָר אַ קליינע גרופע.

ביים היינטיקן טאַג לעבן אין ארץ ישראל און אין פּוילן נישט מער זיי
אַן ערך 10 מיטגלידער פון דער יידישער קאַמפּס-אַרגאַניזאַציע אין וואַרשע.
אַזאַ פּראָצענט, ווי ס'איז דער אַלגעמיינער פּראָצענט פון געראַטע-
וועטע יידן ביי אונדז אין פּוילן.

XIX

ד י הילף פון „גווארדיא לודאווא“ ביים ראטעווען די לעבנגעבליבענע קעמפער. איז נישט געווען דער איינציקער אַקט פון ברידערלעכער סאלידארישקייט מצד די פוילישע אונטערערדישע אַרגאַניזאַציעס. די קאַנטאַקטן האָבן זיך אַנגעהויבן אַ סך פריער. די אַנטרער פון דער יידישער קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע האָבן געמאַכט די גרעסטע באַמיונגען, כדי צו געווינען די אונטערשטיצונג פון דער פּוילישער איינזעצער באַוועגונג פאַר די יידישע צוגרייטונגען צום קאַמף.

קודם כל האָט זיך געהאַנדלט וועגן געווער.

זיי האָבן זיך געווענדעט צו די פאַרשטייער פון דער עמיגראַנטישער רעגירונג, זיי האָבן אויך געזוכט קאַנטאַקטן מיט די פוילישע מיליטערישע אַרגאַניזאַציעס.

אין געוויסע קרייזן האָבן די יידישע באַמיונגען אַנגעטראָפּן אויף אַ טויבער וואַנט.

נישט געקוקט אויף גענעראַל שיקאַרסקיס שטעלונג צו דער יידן־פּראַגע און צו די אינטערנאַציאָנאַלע פּאָליטישע פּראָבלעמען, האָבן נישט געפּעלט אין דער פוילישער פּאָליטיק קיין פּאַשיסטיש־רעאַקציאָנערע און אַנטיסע־מיטישע עלעמענטן, וואָס זענען געווען צופּרידן מיט דער „שוואַרצער אַר־בעט“, וואָס די דייטשן טוען לטובת די פּאַלאַקן — „באַפּרייענדיק פוילן פון דער יידן־פּראַגע“.

צוליב דער דירעקטער און אומדירעקטער השפּעה פון אַט די עלע־מענטן, איז די הילף מצד דער דעלעגאַטור, הגם זי איז פאַראַן געווען, — געטון געוואָרן מיט אַ האַלב האַרץ. עס איז געוועזן אַפּטמאַל צו פּאַרדאָנקען מער דער פּערזענלעכער איידלקייט פון אַ פוילישן אונטערערדישן רעגירונגס־פאַרשטייער, אויב עס איז אויף געוויסע סעקטאָרן געוועזן בעסער. צו אַזעלכע האָט געהערט צוואַ דער סעקטאָר פון קאַנטאַקטירן די יידן מיט אויסלאַנד.

בשעת דעם אויפשטאנד, האָט זיך די האַלבקייט פון דער שטעלונג צו די יידן מצד אַ טייל „לאַנדאַנער“ פאַרטרעטער אויפן פּאַטאַלסטן אופן אָפּגע- שלאָגן אויף דעם יידישן גורל.

נישט אין פּרט פון ליפּערן געווער, נישט אין קיין אַנדערע פּרטים, זע- נען קיין שטאַרק עפעקטיווע מעשים נישט געוואָרן אויפגעטון. מען איז אָפּגע- קומען מיט קאַמפּלימענטן און אַנערקענונג פאַר דעם יידישן העלדנמוט. מיט אַרטיקלען אין דער אונטערערדישער פרעסע.

אַפילו קעגן די דעק-עלעמענטן, וואָס האָבן זיך געמאַכט אַ פּרנסה פון מסרן, באַזולהנען און רודפן די יידן, וואָס פרווון זיך ראַטעווען אויף דער אַרישער זייט — האָט מען קיין ענערגישע מיטל נישט געפונען.

נאָך לאַנגע און שווערע באַמיונגען מצד יידישע פאַרשטייער, האָט מען אַרויסגעלאָזט אַן אויפרוף מיט דראָונגען פון סאַנקציעס קעגן אַט די מנבליים.

דער אויפרוף איז געקומען אַ היפש ביטל צו שפעט. און דווקא אין דער ריכטונג האָט די פּוילישע אונטערערדישע רעגירונג געקאַנט אַ סך העלפן. איר אויטאָריטעט אין לאַנד איז שוין אין יאָר 1943 געווען גענוג שטאַרק, כדי זי זאָל קענען שטערן די רדיפות קעגן יידן אויף דער אַרישער זייט מצד די שאַנטאַזשיסטן-באַנדעט.

אויך די פּראַגע האָבן אָבער די נעכטיקע סאַנאַטאַרן געלאָזט אויף גאַטס באַראַט.

נישט קיין סך בעסער איז געווען די שטעלונג צו די יידן, מצד די רעכטע מיליטערישע פאַרמאַציעס, וואָס האָבן זיך קאַנצענטרירט, אַדער בעסער געזאַגט אַנגעפירט מיט דער „אַקאַ“ (20) זיי האָבן דערווייל גע- האַלטן פון פּרינציפ פון שטיין „מיט געווער ביי פּוס“. און די יידישע אַנטשלאַסנקייט צום קאַמף, פּונקט ווי דער אויסברוך פון אויפשטאַנד, האָט ביי זיי אַרויסגערופן אַ קנאַפן ענטזיאַזם. ווען דער אויפשטאַנד האָט זיך אַנגעהויבן, האָבן זיי געפרוווט משפיע זיין, ער זאָל דויערן וואָס קירצער. זיי האָבן זיך געשראַקן, און דער „פּונק זאָל נישט אַריבערשפּרינגען“ — פאַר דער צייט.

ד י פולע חברישע באַציונג און אונטערשטיצונג האָט די יידישע אַרגאַני-
זאַציע געפונען נאָר ביי די לינקע אונטערער דיישע
אַרגאַניזאַציעס און ביי זייערע מיליטערישע פאַרמאַציעס.
די דאָזיקע אַרגאַניזאַציעס האָבן קיין גרעסערע באַוואַפנונגס-מעגלעכ-
קייטן נישט געהאַט. פונדעסטוועגן האָבן זיי געטון וואָס זיי האָבן נאָר גע-
קענט און סיי פאַרן אויפשטאַנד, סיי בשעת דעם אויפשטאַנד, האָבן זיי גע-
שטעלט די יידן צו פאַרפּיגונג אַ סכּום געווער און אַמוניציע.

דער אַנפירער פון פפ"ר האָט אין דער צייט פון אויפשטאַנד
איבערגעגעבן דעם פאַרשטייער פון דער קאַמפּס-אַרגאַניזאַציע 25 ביקסן.
דאָס איז פאַר די מעגלעכקייטן פון יענער צייט געוועזן זייער אַ סך.

מצד דער „גוואַרדיאַ לודאַוואַ" זענען אויך אַרגאַניזירט געוואָרן אַ ריי
אַנפאַלן אויף פּאָליציעס, פון וועלכע די דייטשן האָבן געשאַסן אויפן געטאָ.
אויף ראַג נאָוויניאַרסקע און פּראַנטשישקאַנער איז דעם 21 אַפּריל
אויסגעפירט געוואָרן אַן אויסערגעוויינלעך דריסטער אַטאַק אויף דער מאַנ-
שאַפט פון דעם מאַשין-געווער, וואָס האָט געהאַלט מיט קוילן אויפן געטאָ.
אין שפיץ פון דער גרופּע, וואָס האָט אויסגעפירט דעם אַטאַק איז גע-
שטאַנען אַ מאַלער מיטן פּסעוודאַנים „יאַצעק“.

סטראַפּ נאָטירט דעם טאָג — „די מאַנשאַפט ביי די מויערן פון געטאָ
האַט געהאַט צוויי טויטע.“

אויך אין אַנדערע טעג געפינען מיר ביי סטראַפּן פאַרצייכענונגען וועגן
צוזאַמענשטויסן מיט באַוואַפנטע פּאָליאַקן, וועגן אַן עקזעקוציע פון 35 פּאָר-
לאַקן געכאַפטע מיט געווער אין האַנט ביים ראַנד פון געטאָ. די פּאָלאַקן
זאָלן האָבן פאַרן טויט געמאַכט אויסרופן „זאָל לעבן פוילן, זאָל לעבן
מאַסקוועזי“ אויך דאָס וואָלט אַגעוויזן אויף זייער אידעישער אַפּשטאַמונג.
עס זענען פאַרגעקומען נאָך אַנדערע פּאַלן פון פוילישער וואַפּנהילף
פאַר יידן — אין יענע און אויך אין שפּעטערדיקע טעג. נישט אַלע זענען
נאָך באַקאַנט און אויפגעקלערט — פונקט ווי וועגן די יידישע קאַמף-אַקטן
ווייסן מיר נאָך נישט אַלץ.

ד י רעכטע עלעמענטן אין דער פוילישער אונטערערד האָבן געציטערט, דער „ידישער פונק“ זאל נישט אַריבערשפרינגען. אויך די דייטשן האָבן זיך געשראַקן פאַר דעם „פונק“. האָבן אָבער געבעלסעס משר-תים באַצייטנס וואָס צוגעגרייט און צוגעטראַכט. קודם כל די מעשה מיט קאַטין.

די נבלה איז פונקט רייף געוואָרן דעמאָלט. די פראַוואַקאָציע פון אונ-טערוואָרפן דער ראַטן-מאַכט דאָס דייטשע פאַרברעכן איבער די געפאַנגענע פוילישע אַפיצירן. די קברים געזען שוין געהאַט „געפונען“ געוואָרן זינט אַ צייט. מיטן אויפהייבן דעם קוויטש האָט מען געוואַרט.

דעם ערשטן, אָדער צווייטן טאָג פון דער אַקציע אין געטאָ, זענען זיי מיט אַט דעם קוויטש אַרויס. דורך די צייטונגען און ראַדיאָ-מעגאַפאָנען. די מעשה איז ממש מייסטערליש געוואָרן אויסגענוצט, כדי אַפצווענדן די אויפ-מערקזאַמקייט פון די פּאָלאַקן צו דעם, וואָס ווערט געטון אין געטאָ.

כדי פאַרצושטעלן די אַקציע קעגן די יידן שיר נישט, ווי אַ נקמה-אַקט פאַרן „אויסמאַרדן די פוילישע אַפיצירן אין קאַטין“.

מיטן קאַקעטירן די פּאָלאַקן און שטעלן זיך אין דער ראַל פון זייערע פאַרטיידיקער, האָבן די דייטשן אין וואַרשע קיין דערפאַלג קיינמאַל נישט געהאַט. די שנאה צום דייטש אין אַלע קרייזן איז געווען גרויס. ווען מען האָט אָבער 4 מאָל אַ טאָג גענומען מיט אַלע פּערזאָנאַליען אויסרעכע-נען די נעמען פון די געהרגעטע אַפיצירן, האָבן זיך מאַסן מענטשן גענומען אויפקלויבן אונטער די מעגאַפאָנען. די אויפמערקזאַמקייט פון געטאָ איז טאַקע געוואָרן אַפגעווענדט. דאָס פראַטעסט-געפיל קעגן דער דייטשער רציחה לגבי דער אומגליקלעכער יידישער באַפעלקערונג, דער אינטערעס און די סימפאַטיע צום קאַמף איז געוואָרן אַפגעשוואַכט.

גלייכצייטיק זענען די דייטשן אויסן געווען דורך דער אכזריות קעגן די יידן, צו ווייזן די פּאָלאַקן זייער שטאַרקע פויסט.

אויך וועגן דעם געפינען מיר ביי סטראַפּן אַ קלאַרן אַנווייז. ער נאָ-טירט אַ פאַר מאָל דעם רושם פון דער „האַרטקייט“ קעגן די יידן אויף די שטימונגען פון דער פוילישער באַפעלקערונג.

סיי ער, סיי פישער, דער גובערנאַטאָר, הענגען אַרויס צוגעפאַסטע „אויפקלערונגס“-פּלאַקאַטן, דראָנגען. פאַר איבערהאַלטן יידן — טויט-שטראַף.

סדי אַנצושפּאַרנען די „גראַנאַטענע“ פּוילישע פּאַליציאַנטן, אויסצו-
שפּירן און צו פּאַנגען יידן, זאָגט מען זיי צו אַ דריטל רויב.
דער סם האָט געווירקט.
אינע זענען געוואָרן אונטערגעגעצט פון אַלטן אויסגעפרוּוּטן פּוּמון
„זשידאַקאַמונאַ“. די אַנדערע טעראַריזירט.

ד י פּראַפּאַגאַנדע, די אַפּענע און די פּאַרהוילענע — מיט דער הילף פון
אַנגעשטעלטע אַגענטן — האָט געאַרבעט מעשים.
אין די שוויפענסטער פון די געשעפטן האָט מען ערב־חוגא אַרויסגע-
שטעלט בילדער, וואָס האָבן פּאַרגעשטעלט כלומרשטע אכוריותן פון סאָ-
וויעטישע זעלנער און קאָמיסאַרן מיט יידישע נעז.
אויף די מויערן האָט מען אַרויסגעאַנגען אַ רעפּראָדוקציע פון אַן
אַלטן פּוילישן פּלאַקאַט פון יאָר 1920, וואָס האָט פּאַרגעשטעלט די סאָ-
וויעטישע געפּאַר אין דער געשטאַלט פון אַ רויטן טייוול. אויך דער דאָזי-
קער טייוול האָט געהאַט אַ יידישע נאָז...
דער פּירוש איז געווען אַלץ איינער און דער זעלביקער.
דער ייד הרגעט, ראַבעוועט, שענדט פּרויען, דערטרינקט קינדער —
ער באַהערשט מלוכות, ער וויל איינשלינגען די וועלט.

ע ס איז געוועזן ערב חוגא. אויך ביי די פּאַלאַקן איז געווען דער פּריי-
לינג־יום־טוב. דאָס יאָר האָט וואַרשע אויסטערלישע פּאַסטנאַכט-
שפּילן צוגעקוקט.
איבער דער צפון־געגנט פון דער שטאַט האָט זיך געקנוילט, ווי איי-
בער אַ ווילקאָן — אַ כּמאַרע רויך. אין די נעכט האָט מען געזען דעם פּלאַם,
אין וועלכן עס זענען פּאַרברענט געוואָרן מענטשן לעבעדיקערהייט. דאָרט
האָט מען געמאַרדעט און פּאַרטיליקט מענער, פּרויען, קינדער.
און דאָ האָט מען דעם ייד געמאַכט פאַר דעם מערדער און דעם
אומברענגער פון פּרויען און פון קינדער.
געווען אַזעלכע טיפּשים, וואָס האָבן דאָס געגלויבט. אויך דאָס, אַז
דאָס געווער, מיט וועלכן יידן פּאַרטידיקן זיך, איז געווען באַשטימט צו
מאַרדן די פּאַלאַקן. אַז באַקומען האָבן עס די יידן פון רוסישע דעסאַנטן...

נישט אנדערש — די דייטשן זענען די באשיצער פון דער פוילישער באפעלקערונג, אירע באפרייער פאר דער "יידישער געפאר".
 אזעלכע טיפשים זענען נישט קיין סך געווען, אבער אויף ציען נוצן פון יידישן אומקום, האבן זיך געפונען מער בעלנים.
 יידיש לעבן און פארמעגן איז געוועזן הפקר.
 פון דעם דנאָ פון אונטערזעלט זענען אויפגעשטיגן די נידריקסטע.
 זיי זענען געוואָרן די פוסקים פון דער גאס.

א ויפגעשוידערטע פון פראַטעסט קעגן דעם דייטשן פאַרברעכן, פון גרויל צוליב דעם מאָרד, פון עקל צו די אייגענע מנבלים, האָבן די בעסטע מענטשן פון דער פוילישער געזעלשאַפט צוגעקוקט, וואָס עס קומט פאַר. אַ טייל זענען פאַר גרויל פון שטאַט אַוועק, אַנדערע האָבן גע-
 האָלפן, ווי אזוי זיי האָבן געקאַנט.

דער אינדיפערענטער עולם האָט זיך אין זיינע שטימונגען געביטן פון איין טאָג אויפן אַנדערן, געוועזן נאַכאַנאַנד באַהערשט פון איבעראַשונג, פון צושטימונג צו דער טאַט פון די יידן, פון סאַטיספאַקציע, וואָס דייטשן נעמען קלעפּ. דערנאָך גענומען ספקנען, פאַרמישן דאָס רחמנות מיטן סם, צום סוף צוריקגעגאַנגען צו די אייגענע ענינים, צו די זאַרגן פונם טאַג. דער פּיליסטער האָט זיך אַליין צוריק געפונען אין עגאָיזם, אין גלייכגיל-טיקייט.

א בער די העלפער — האָבן זיך נישט איינגעבראַכן, נישט פון פחד, נישט פון ליגן, נישט פון מענטשנהאַס.
 איינגעשטעלט דאָס לעבן און געראַטעוועט אַן עלנט יידיש קינד, פרעמדע יידן, נאַענטע פריינט.
 איינזאַמע זענען אונדזערע ברידער געווען אין טאַג פון לעצטן משפט — אַבער נישט אַליין.

אַ חוץ די מיטגלידער פון פּאַליטישע פאַרטייען, האָבן דערלאַנגט אַ האַנט די יידן אויך מענטשן, וואָס האָבן צו קיין פאַרטייען נישט געהערט. אַרעמע און רייכע — די העכסטע אינטעלעקטועלע עליטע און דער פשוטער פּאַלקס-מענטש, די הילף, דאָס מענטשלעכע געפיל איז ביי זיי געווען אַ זאך פון האַרץ.

אין די אינטעלעקטועלע קרייזן האָט זיך אַנגענומען אַ וואַרט, אַז עס איז נישטאָ קיין אנשטענדיקער מענטש, וואָס זאָל נישט האָבן זיינע הענט

אין דער ארבעט צו העלפן יידן. אפילו „פרינציפיעלע אַנטיסעמיטן“ האָבן עס געטון.

פראַפעסאָרן, קינסטלער, דאָקטוירים, אינזשיניערן, פּוילישע, האָבן אין אַ סך פּאָלן געראַטעוועט זייערע קאַלעגן.

די לעבנסגעזעצן זענען אַזעלכע, אַז גענאַסן פון דער הילף האָבן אין דער ערשטער ריי יידן אַסימילירטע, מיט פּוילישע פּאַרבינדונגען. אַבער — נישט נאָר זיי.

אַ געזעלשאַפטלעך אַרגאַניזירטע פּאַרם האָט די הילף אָנגענומען אין דער טעטיקייט פון דעם „ראַט צו העלפן יידן“, צוזאַמען מיט די עקספּאַזיטורן פון דער יידישער קאַאַרדינאַציע-קאַמיסיע, פון נאַציאָנאַל-קאַמיטעט, אויך מיט די פּאַרטערשאַפטן פון די באַזונדערע יידישע פּאַרטייען אויף דער אַרישער זייט — טיילווייז לויט זייער אינציאַטיוו — האָט די דאָזיקע אַר-גאַניזאַציע געטראָגן הילף יידן אין פּאַרשידענער געשטאַלט.

אַ געוויסע הילף האָבן יידן, אַנטלאַפענע פון געטאָ, באַקומען אויך מצד גלחים, נאַנעס. מצד מענטשן, וואָס די הילף פאַר די אומגליקלעכסטע איז געווען ביי זיי אַ געבאַט פון — גאַט.

ב יי די ראַנדן פון געטאָ האָט זיך יידיש בלוט אינאיינעם מיט פּוילישן געטון אַ גאַס.

אַזוי איז געווען בשעת דעם אויפשטאַנד. צוזאַמענאַרבעט און צוזאַ-מענקאַמף איז צווישן די בעסטע פּוילישע און יידישע מענטשן פאַרגעקומען אויך שפּעטער — די גאַנצע צייט.

ווען מיר דערמאַנען דעם קאַמף און די פיין פון יידן, דאַרפן מיר דער-מאַנען אויך דעם קאַמף און די הילף פון די פּאַלאַקן פאַר דעם זעלבן מענטשן-אידעאַל.

נ ישט אלע מיטגלידער פון דער קאמפס־ארגאניזאציע, וואָס האָבן דער־
 לעבט דעם 9טן מאַי, זענען אַרויס פון געטאָ.
 עס זענען געבליבן נאָך דריי קאמפס־גרופן, וואָס האָבן געקעמפט
 אין געטאָ ביז צו לעצט. (16)

ביז צום סוף פון סטראָפּס „גרויס־אַקציע“ און אויך נאָך איר פאַרענ־
 דיקן.

געווען זענען אויך דרויסנדיקע מיטקעמפער — די גאַנצע צייט. די
 בונקער־וואַכן, די פאַרטידיקער, וואָס פלעגן ס'רוב אין די מאַמענטן אויפ־
 קומען, ווען דייטשן פלעגן זיך צו זיי דערקלייבן.
 געווען אַזעלכע, וואָס פלעגן אין אַזאַ מאַמענט אָפהענטיק ווערן. נישט
 באַוויזן צו מאַכן קיין געברויך פון דעם געווער. געווען אַבער אויך אַנ־
 דערע, אַזעלכע, וואָס האָבן דעם גאַנצן צאָרן און פראַטעסט פון מענטשן,
 אומשולדיק אויף טויט פאַרמשפטע, אַריינגעלייגט אין לעצטן זשעסט.
 דעם ביישפיל האָבן זיי גענומען פון דעם אַרגאַניזירטן ווידערשטאַנד
 פון דער „פאַרטיי“.

נישט איין מענטש האָט אויך מיט עפעס זיך געוואַלט באַווייזן פאַרן
 טויט.

צי פילט איר, ווי עס גלייכט זיך אויס צוויק דער מענטש — אַזאַ
 געלעסטעטער?

ווי ער געפינט צוריק זיין ווירדע, נאָך אַזוי פיל דערגינדיקונג און
 הפקר זיין.

ער שרייט דעם אמת און ער שעלט.
 ער שפייט דעם תליון גלייך אַריין אין פנים. ער האָט באַוויזן גובר
 זיין דעם פחד פאַרן טויט.

אינדיווידועלעך און קאַלעקטיווער אַפּווער, נקמה־אַקטן — זענען אין
 געטאָ פאַרגעקומען די גאַנצע צייט פון קאַמף.

אין דער לעצטער פּאָזע טרעטן זיי בולטער אַרויס.
 עס גיסן זיך צונויף די ביידע שטראַמען. דער רעשט פון ווידערשטאַנד.

ד

י דריי צוריקגעבליבענע קאמף־גרופן האָבן כסדר נאָך געלאָזט הערן פון זיך דורך אָפהילכן פון אַ דאָפּלטער שיסעריי. דעם 9טן און דעם 10טן מאַי נאָטירט סטראָפּ אַלץ נאָך ווידערשטאַנד ביים אויפדעקן פון בונקערס. דערציילט מיט פּרטים דאָס זעלבע, וואָס די יידן, וועגן אַרויסגאַנג פון דער קאַמפּס־גרופּע דורכן קאַנאַל אויף פּראָסטע־גאַס וועגן דעם אומזיסטן געיעג נאָך איר. 15 באַוואָפּנטע יונגע מענטשן האָט מען געכאַפּט באַלד נאָכדעם אין אַ זייטיקן קאַנאַל, 1 באַוואָפּטן אין גאַס. סטראָפּ מיינט, אַז אויך די מענטשן זענען מיטגלידער פון דער אַרגאַניזאַציע. ער איז פון ליקווידירן די יידישע קאַמענדע אַזוי באַגייסטערט, אַז ער שווערט נישט פּריער צו פּאַרלאָזן וואַרשע, ביז ס'וועט ווערן ליקווידירט דער סאַמע לעצטער ייד.

דעם דאָזיקן ציל וועט ער קיינמאַל נישט דערגרייכן.
ער האָט אויך אַן דעם דערגרייכט אַ סך...

ד

אַס אַרויסגיין פון די קעמפּער פון קאַנאַל ביי דער גרענעץ פון דעם קליינעם געטאָ, האָט ביים תּליון אַרויסגערוּפּן אַ ספּעציעלן כּעס. דעם 12טן מאַי פּאַרברענט ער און רייסט אויף דעם טע־בענס־בלאָק אויף פּראָסטע־גאַס.

עס שטעלט זיך אַרויס, אַז אַפּילו פון דאָרט האָבן די יידן נישט אַלע זיך געלאָזט אַרויספירן קיין פּאַניאַטאַוו. הגם זיי זענען געוועזן אינגאַנצן אָפּגע־ריסן פון די יידן אין צענטראַלן געטאָ, הגם זיי האָבן אויך נישט פּאַרמאַגט קיין גרופן פון דער קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע. איצט איז געקומען אויך זייער ביטערער און גרוילדיקער סוף. (17)

א

דאָטע פון גרויסער וויכטיקייט איז דער 13טער מאַי. די דאָטע געדענקען אַלע, וואָס זענען דעם טאָג געווען אין וואַרשע — אויך אין געטאָ. אַדאַנק דעם קאַן מען אויפקלערן געשעענישן, וואָס ווערן דערמאַנט אין סטראָפּס ראַפּאָרט. אַן עפיזאָד, וואָס האָט געטראָפּן ביים אַרויסשלעפּן די יידן פון אַ בונקער:

„א יונג מיידל, וואָס האָט געזאָלט ווערן רעווידירט, האָט בליצשנעל געטון אַ כאַפּ אַרויס פון אונטער איר קלייד אַ האַנטגראַנאַט. געטון אים אַן

„ענטזיכער“ און אַ שלידער צווישן די מענער, וואָס האָבן די רעוויזיע דורכגעפירט. דערביי איז זי אליין בליצעל אָפגעשפרונגען און באַהאַלטן זיך צווישן די חורבות.

די מעשה שטימט אין אַלע פרטים מיט אַ יידישער גבית עדות וועגן אַ געפעכט אויף די חורבות פון פראַנטשישקאַנער 20 און וועגן דעם מיידל, וואָס האָט געוואָרפן דעם גראַנאַט, געפאַלן מיט אַ העלדן-טויט.

מיר ווייסן איצטער ווער דאָס מיידל איז געווען, דער פאַקט איז פאַר-געקומען אין טאָג פון דעם סאָויעטישן לופט-אַנגריף אויף דייטשע אַביעקטן אין וואַרשע.

דעם טאָג געדענקען גוט די יידן.

דער אַנפלי איז געוועזן פאַר די יידן סיי אין געטאָ, סיי אויף דער „אַרי-שער זייט“ אַ שטאַרקונג און אַ טרייסט.

פונקט ווי בשעת דער גרויסער גירוש-אַקציע אין אויגוסט 1942, האָט אויך איצט דער סאָויעטישער לופט-אַטאַק באַדייט פאַר די געמאַר-דעטע אַ שאַטן פון אַ האַפנונג אין דעם טויט-קלעם.

אַ דערפילונג פון דעם פיבערדיקן חלום פון נקמה.

אַ באַשטעטיקונג פון דער דערוואַרטונג, אַז עס קאָן קומען צו הילף די יידן אַ מעכטיקער באַשיצער. אַז ענדלעך וועט זיך אַפרופן די וועלט אויף דער עוולה און פאַרברעכן, וואָס ווערט מיט זיי געטון.

אַן אַפרוף איז אַבער געקומען בלויז פון מזרח. די מערב-מלוכות, וואָס האָבן שוין געהאַט באַהערשט דעמאָלט דעם לופט-שטח איבער דעם דייטשן רייך, האָבן געהאַט אופנים צום אַננעמען ספעציעלע רעפּרעסיעס פאַר מאַרדן יידן.

זיי האָבן נישט געגעבן זיך די מי. זיי האָבן נישט געוואָלט.

אומזיסט זענען געווען די יידישע באַמיונגען אין יענע לענדער צו דעם זיי צו באַוועגן.

ג עווען געהרגעטע צווישן דער דייטשער מויער-וואַך פון אַנפלי. בשעת דעם אַנפלי האָבן יידן זיך געפרוּווט אַרויסבאַקומען. אַ טייל פון אַט די פרוּוון איז געלונגען.

ד עם 14טן מאי — איז דער ווידערשטאנד נאך אלץ נישט אויסגעלאָשן. ביינאכטיקע צוזאמענשטויסן פון דייטשע פאטרולן מיט „יידן, וואָס שיסן פון פיסטוילן און פון האַנטפיייערוואַרפער.“ אויך פון דער אַרישער זייט ווערן באַשאַסן די דייטשע וואַכן. פאַראַן פאַרווונדעטע. סטראַפּ נאָטירט: „אַ צוזאמענשטויס מיט אַ באַוואַפנטער חברה ביי דער גרענעץ פון געטאַ, אויף דער אַרישער זייט.“

„10 ביו 14 מאָן אויף דעכער פון יענער זייט מויער — ווער זיי זענען, ווייסן מיר דערווייל נאָך נישט. זיי זענען געגאַנגען אָנגעטון אין דייטשע העלמען און מונדירן.“

די יידן האָבן זיך איצט געמאַכט אַ נייע טבע — קלאַגט זיך סטראַפּ. זיי נוצן אויס די חורבות, קלייבן זיך אַרויף אויף הויכע ערטער. באַהאַלטן זיך דאָרט אויס אויף גאַנץ געבליבענע רעשטן פון ביידעמער, פון אַפּגע-ברענטע טרעפּ, צו וועלכע עס פירט שוין קיין שום צוגאַנג נישט. אַנטפלעקט מען זיי דאָרט — טרעפט אַפּט — זיי נעמען שליידערן פון אויבן — ווי אין די אָנהויב־טעג — גראַנאַטן און פלעשער מיטן מאַלאַטאָוו-קאַקטייל. עס שטעלט זיך אַרויס, אַז דאָס אויסברענען די הייזער, איז אַלץ נאָך נישט גענוג. כדי די יידן אינגאַנצן אוממעגלעך צו מאַכן, זיך אויפצוהאַלטן אינם געטאַ.

סטראַפּ נעמט שוין מיד ווערן. ער זעט שוין, אַז ער וועט מוזן מבטר זיין אויף דעם הונדערטפראַצענטיקן דורכפירן זיין אויפגאַבע. ער הויבט אָן רעדן וועגן פאַרענדיקן די אַקציע.

3 אַזיגער נאַכמיטאָג ווערן אין 183 קאַנאַל-עפּנונגען מיט אין מאַל אַריינגעלאָזט „נעבעלקערצען“. די פעולה איז די, אַז אַלע יידן, וואָס האָבן זיך נאָך אויפגעהאַלטן אין די קאַנאַלן, אַנטלויפן אונטער דער ערד אין דער ריכטונג צום הויפטקאַנאַל אין צענטרום פונם געטאַ. זיי ווערן דאָ אַן מי אַרויסגעשלעפט און ליקוידירט, אַדער אַפּגעשיקט אין טויטן־לאַגער טרעבלינקע צוויי.

ביי די אַרעמע, ממילא שוין צום טויט פאַרמאַטערטע מענטשן, ווערט צוגענומען די לעצטע מעגלעכקייט פון דעקן זיך נאָך אַ שטיק צייט.

ד עם 15 טן מאי — סטראפס „גרויסע אקציע“ גייט צו ענדע.
די אויפגעדעקטע 29 בונקערס פון דעם טאג זענען שוין טיילווייז
געוועזן אן איינוווינער. ביינאכטיקע פאטראלן האבן אנגעטראפן נאָר
איינצלנע יידן. געקאנט אוועקלייגן „נישט מער“, ווי 9. און דאָך — נאָטירט
ער אויך היינט נאָך אַ גרופע, וואָס שטעלט זיך צו פאַרטיידיקונג, באַנוצט
זיך מיט מאַלאַטאָוו־קאָקטייל, מיט האַנט־גראַנאַטן. מען האָט געפונען אַ
טייול־מאַשין מיט אַ צינד־קנויל, 10 קילאָ אויפֿרייס־מאַטעריאַלן, אויך אַ
פאַר פּיסטאָלעטן.

אויפן בית־עולם ווערן אויפגעריסן און אונטערגעצונדן דעם טאג אַלע
בנינים.

דעם 16טן מאי — דעם 28טן טאג פון דער „גרויסער אקציע“ — אין
אונט — סטראפ ראפארטירט וועגן איר פארענדיקונג. צום פינאל אין אויפ־
געריסן געוואָרן די סינאָגאָגע אויף טלאָמאַצקע.

סטראפ שטרייכט אונטער, אַז פאַרענדיקט אין בלויז די „גרויסע אַק־
ציע“. ביי דער גאַנצער התמדה, מיט וועלכער ער האָט געטון זיין אַרבעט,
האָט ער די אויפגאַבע אין דער פולער מאָס נישט דורכגעפירט. דעם המשך
מוז ער איבערגעבן דעם פּאָליציי־באַטאַליאָן III/23. ער רופט אַרויס דעם
קאַמענדאַנט, ווי אַ גוטער בעל הבית, גיט ער אים גענויע אַנווייזונגען,
וואָס ער האָט צו טון. אין באַריכט אין פאַראַן אַן אויסבליק אויף דער צו־
קונפטיקער אַרבעט און אויף דער צוקונפט פון געטאָ־געביט.
אויך אַ סך־הכל פון דעם, וואָס איז געוואָרן אָפגעטון אין דער גרויסער
אַקציע.

56.065 יידן געכאַפּטע, אַדער אויף זיכער פאַרניכטעטע. אַ הויך דעם אומ־
געבראַכטע יידן, וואָס מען האָט זיי ציילן נישט געקאָנט. זייער צאַל שאַצט
סטראַפ אָפ אויף אַן ערך 5 ביז 6 טויזנט נפשות.

פ אַרניכטעט בונקערס — 631.

דעראַבערט, וואָפּן:

7 פּוילישע ביקסן, 1 רוסישע און 1 דייטשע ביקס, 59 פּיסטוילן פון
פאַרשידענעם קאָליבער, עטלעכע הונדערט גראַנאַטן, אַ פאַר הונדערט

צינד-פלעשער. אויפרייס-מאטעריאל, דינאמיט-לאדונגען, א גרויסע צאל
אמוניציע, אויך צו מאשיך-געווער.

א סך געווער און אמוניציע איז אין די דייטשע הענט נישט אריינגע-
פאלן צוליב דעם, וואס די מאגאזינען זענען געווארן אויפגעריסן בשעת די
שריפות, אדער עס איז נישט געווען מעגלעך עס ארויסצושלעפן פון די
פארגאזרטע באהעלטענישן. 18)

גענומען רויב:

108 פערד, 1240 דייטשע מונדירן, 600 פאר מיליטערישע הויזן, א צאל
דייטשע העלמען און אנדערע קעגנשטאנדן פון זעלנערישער אויסשטאטונג.
פון געלט: 4.400.000 פוילישע גילדן, 14.300 פאפיר-דאלאר, 9.200 גאלד-
דאלאר, אויך א סכום אנדערע אויסלענדישע וואלוטע. א גרויסע צאל זיי-
גערלעך, רינגלעך, פרויען-צירונג...

נישט אריינגערעכנט איז דא — פארשטייט זיך — דאס געלט און גאלד,
וואס איז אראפגעלאזט געווארן אין די קעשענעס פון די באטייליקטע אין
רויב-מארד.

ס טראפ שטרייכט אונטער זיינע פארדינסטן. ער האט טאקע פאר זיי בא-
קומען אן אייזערנעם קרייץ (אויך זיינע אפיצירן האבן באקומען
אויסצייכנונגען).

„געווען א יידישער קווארטאל — ער איז נישטא.“ אויפן שטח איז קיין
איינציקער בנין נישט פארבליבן גאנץ. בלויז דער גרויסער בנין פון דער
תפיסה דזשעלנע-פאוויע, וועלכן מען האט די גאנצע צייט ספעציעל גע-
שוינט.

ווי כאראקטעריסטיש...

דער פאליציי-באטאליאן נעמט איבער די אויפגאבע. די רעשטן יידן
פארבליבענע צווישן די חורבות און אונטער דער ערד — צו האלטן אונ-
טער א כסדרדיקן דרוק. אכטונג צו געבן. „אז עס זאל זיי אויף כלערליי
אופנים צוגענומען ווערן איעדע מעגלעכקייט פון עקזיסטענץ.“
צום סוף א פארשלאג:

די תפיסה אויף דזשעלנע וואלט געדארפט פארוואנדלט ווערן אויף א
קאנצענטראציע-לאגער. די ארעסטאנטן זאלן זיך פארנעמען מיטן אויפ-
קלויבן פון די מיליאנען ציגל, פון דעם אייזנברודן און אנדערע רוישטאפן.
וואס דארפן „צוגעפירט ווערן פאר דער פארווערטונג.“

א ון דאָס איז דער דייטשער סך הכל:
פון טויזנטער הייזער — בערג מיט אַלטע ציגל.
פון אייזן און אַנדערע קעגנשטאַנדן, וואָס האָבן געדינט דעם מענטש
— הויפּנס בראַכטוואַרג, קופּעס שמעליץ, קופּעס אַש און מיסט.
פון קרוב אַ האַלבן מיליאָן נפשות מענטשלעכע — לעבעדיקע, שאַפּן-
דיקע — אַש.
דאָס איז דער דייטשער תכלית.

א קנאַפן חודש האָט דער ווידערשטאַנד געדויערט לויט סטראָפּס ראַ-
פּאַרט. וואָכן און וואָכן-לאַנג זענען נאָך אַבער נישט געוועזן אויס-
געלאָשן זיינע לעצטע פייער-פּונקטן. לעצטע עכאַס.
דער המשך איז געגאַנגען אויף די חורבות.

די „גרויסע אַקציע“ איז געווען פאַרענדיקט. די קליינע האָט געדויע-
רט. אויף די מויערן אַרום דעם געטאָ האָבן אַלץ נאָך געהאַנגען די פּלאַ-
קאַטן מיט דער אויפּשריפט: „Halt! Stój!“ — „אַ פאַרבאַטן געביט“.
„האַלט, שטיי“ — איז געווען געשריבן אויף די מויערן מיט קרייד, מיט קויל.

ק יינער אַ חוץ די דייטשן מיט די משורתיים זייערע און די אַסיריים,
וואָס האָבן דאָ געאַרבעט — האָט ביז צום סוף אין געטאָ אַרייגיין
נישט געטאַרט.

די חורבות רויכערן זיך און עס טליעט נאָך אַ רעשט פון לעבן, אויך
דער לעצטער, דער סאַמע לעצטער, רעשט פון ווידערשטאַנד.
עס ווערן בונקערס אויפגעדעקט נאָך, עס פרווון די לעצטע יידן פאַר-
בליבענע אין חורבות זיך ראַטעווען פון טויט, זיך אַרויסרייסן פון שונאַס
הענט. פאַראַן נאָך מענטשן, וואָס פאַרטיידיקן זיך מיט געווער אין האַנט.
די לעצטע קעמפער פון די לעצטע קאַמפּס-גרופּן פאַרבליבענע אין
געטאָ. נאָך העכער אַ חודש קומען אָן פון זיי ידיעות.
עס שטייען צו צו זיי נאָך נייע יונגע מענטשן, דער גייסט פון
דער אַרגאַניזאַציע לעבט נאָך — הגם דאָס לעבן גופאַ צאַנקט.
זיי שיסן נאָך — זיי האָבן שוין די סאַמע לעצטע קוילן — מען שיסט
צו זיי, דאָס עכאַ טראַגט זיך איבער חורבות, איבער דער גאַנצער שטאַט.
דאָס עכאַ קלינגט אין אונדזערע אויערן, עס וועט אָפהילכן אין יידישן
זכרון דורות-לאַנג.

ב יז אן אומקום איז געקומען אויך צו זיי — די סאמע לעצטע. ערשט צוזאמען מיט די לעצטע פייער-מיטל איז אויסגעגאנגען זייער קאמף. פון הונגער און פון ווונדן, אין צוזאמענשטויסן מיטן שונא — פאלן זיי אלץ איינער נאָכן אנדערן אוועק.

מיט פיסטאלעטן אַנגעבונדענע אויף שטריקלעך, כדי נישט צו פאַר-לירן זיי ביים קלעטערן, ביים שפּרינגען איבער די חורבות — פאַרוויסטע, הונגעריקע — בלאַנקען זיך ארום די לעצטע קעמפער אין די נעכט. דורך די קאַנאַלן זוכן זיי אַן אויסגאַנג — פונקט ווי יענע, וואָס זענען אַרויס. זיי האָב נישט קיין מזל. מיט גאַרנישט קומען זיי אַיעדעס מאַל צוריק...

ע ס זענען שוין נישטאָ די מענטשן אין די מאַסן, וואָס אַנטלויפן פונם טויט.

די וואָס גייען איצט אַרויס ביינאַכט צו זוכן שפּייז, קאַנען נישט אויסהאַלטן פאַר אימה. מען זעט נישט קיינעם. נאָר אַ בלעך אַן אַפּגעריי-סענע פון דאָך קלינגט אַפּ אומהיימלעך. אַ פענצטער-פליגל קרעכצט — אַ געהוידעטער פון ווינט.

אין אַזאַ נאַכט גייט אַרויס „זאַכאַריאַש“ אויף אַן אויפגאַבע. ער גייט זוכן אַ וועג פאַר זיינע יינגלעך פון געטאָ אַרויסצוגיין. ער לאַזט זיך צו אַ ווייטער גאַס פון קיינעמסלאַנד.

ער גייט און ווערט פאַרשוונדן. אויף אייביק ווערט פאַרשוונדן צווישן חורבות — דער לעצטער געטאָ-קאַמענדאַנט.

ז יי זענען אלע שוין אוועק. נאָר אין לעכער אונטערערדישע, אין שפּאַלטן צווישן ציגל-בערג... אין ווינקלען גאַנץ פאַרבלעבענע צווישן די אַפּגעברענטע הייזער...

נאָר דאָרטן זענען נאָך געוועזן לעבנס-שפורן — וואַקלדיקע שאַטנס. אַבער אויך איצטער ענדיקט זיך נישט די סאַמע לעצטע שפור. אויך איצט איז נישט געקומען נאָך דער סאַמע לעצטער טוף פון אלץ.

ווי פון יענער וועלט קומען עדות אויף — מיט יאָרן שפּעטער — וואָס האָבן אויך דעם עטאַפּ נאָך געלאָזן הינטער זיך. וואָסאַמאַל נייע און נייע עדות — אַזעלכע, וואָס האָבן אויסגעהאַלטן אויף דעם שטח ביז סעפטעמ-בער, ביז נאַוועמבער און דעצעמבער — אַפילו אַזאַ איינער, וואָס איז אַרויס פון געטאָ ערשט אין חודש יאַנואַר אין 15.1944

דאָס וואָס זיי דערציילן איז אויסטערליש בײַן גאָר.
 דער סוף פון לעצטע בונקערס, פון מענטשן, אַרײַנגעפאַלענע שוין אזוי
 שפּעט אין דײַטשע הענט. דאָס אויפקומען פון מוסרי־חברות, מיטן טױט־
 טערראָר געשאַפּענע דורך דײַטשן, פון רױבער־באַנדעס — ײִדישע און פּױ־
 לישע — אַ קאַפּיטל פון ירידה אויפן שטח פון דעם װיסטן לאַנד.
 אָבער אויך אַ לעצט קאַפּיטל נאָך פון ליכטיקײַט. די „חורבות־גרופּע“.
 יונגע מענטשן, וואָס לעבן מיט די אידעאלן פון קאַמף און װידערשטאַנד.
 אויך מענטשן, וואָס האַלטן הויך אין אַט דעם מצב די געבאַטן פון ברידער־
 לעכקײַט און מענטשלעכער מסירת נפש צו אַנאַנד.
 די שילדערונגען פון דער צײַט, די דערפאַרונגען פון יענע לעצטע ײִדן
 אויפן געטאַ־שטח — זענען משונה־דיקער און אומהײמלעכער פון אַלץ, וואָס
 יידן האָבן דורכגעלעבט בײַן דאָן.

און ווען אויך דאָס קאַפּיטל איז שוין געווען פאַרענדיקט — סוף װײַן־
 טער, פּרילינג, זומער 1944 — האָט מען דעטאַנאַציעס פון וואָר־
 שווער געטאָ כּסדר נאָך געהערט.
 ס'איז גאַרנישט — האָבן מענטשן באַרואיקט אײנער דעם אַנדערן —
 דאָס רײסט מען אויף די הײזער אינם געטאָ.
 זײ האָבן זיך געפרוווט באַרואיקן. געמאַכט זיך האַרץ. געװוסט האָט
 מען, אַז אין געטאָ איז פאַראַן אויף גענשע גאַס — אַ קאַנצענטראַציע־
 לאַגער, װואַהין מען פאַרשלעפט פּאַליאַקן... מען האָט געשמועסט, אַז עס
 זענען אויך דאָרט קרעמאַטאָריעס פאַראַן...
 לעגענדעס האָבן אָנגעהויבן אומגײן װעגן געטאָ. מעשיות — סודותפולע
 — װי מעשיות פון אַ װײטן לאַנד.
 אויך יידן האָבן איצט געאַרבעט אין דעם געטאָ — נײע יידן — פון
 בולגאַריע, פון גריכנלאַנד, פון גאַנץ באַלקאַן.
 אַ בערלינער פירמע, מיטן נאָמען מײער, האָט אַרױסגענומען אַ קאַנ־
 צעסיע צו „אױטיליזירן די געטאָ־חורבות“. דאָס געשעפט האָט זיך געלױנט.
 אויפּסניי האָט מען גענומען אויפּרײסן אײעדעס הױז. פּאַנאַדערנעמען
 די ציגל, אַרױספירן דאָס אײזנפּראַכטוואַרג, דעם מעטאַל.
 מען האָט באַרלייגט אַ קלײנעם באַן־צװײג אויפן שטח, װאַגאַנדלעך
 האָבן זיך געשלעפט מיט משא.

העכער א יאָר האָט מען געאַרבעט. „אומיליזירט“ און „ניוועליזירט“.
די רעזולטאַטן קען מען זען נאָך היינט.

ד יי האָבן אַ גרויסן ישוב פאַרוואַנדלט אין אַ מדבר.
לאַמיר שווערן ביי אירע שטיינער הייליקע, אייביק צו זיין מיט די
וואָס פאַרוואַנדלען מדבריות וויסטע אין בליענדע ישובים.
נישט מיט די, וואָס טוען פאַרטיליקן און האַסן — נאָר מיט די וואָס
ליבן. וואָס בויען און וואָס פלאַנצן.

אין אן ערב־פריילינג־טאָג פון 1944 איז מיטן וועג פון באַניפראַטערסקע צו אינפלאַנצקע לענגאויס דער געטאָ־מויער געגאַנגען אַ פרוי. אַ יידישע פרוי, וואָס האָט געלעבט אַלס פּאַלקע. **Halt! Stój! Strefa Zakazana!** האָבן כסדר נאָך געוואָרנט די שוואַרצע אויפֿשריפטן אַרום דער מויער. אַפילו אַריינקוקן איז אַ הייז געווען פאַרבאָטן.

ס'איז אויך געוועזן טרויעריק ביז גאָר. קיין צעפליקטע פיר הענגלעך אין פּוסטע פענצטער האָבן שוין דאָרט נישט געפלאַטערט מער, ווי שפּינוועבס איבער פעלדער אָפגעשניטענע אין האַרבסט.

קיין פענצטער — נאָך דער דריטער אַקציע — זענען שוין אין געטאָ אינגאַנצן נישט געווען.

מענטשן אין געשטריפטע בגדים מיטן צייכן פון אַ מגן דוד אויף די היטלען — יידן בולגאַרישע און גריכישע — האָבן גענישטערט צווישן ציגל אויף די ערטער, וווּ וואַרשעווער יידן האָבן אַמאָל געלעבט. נאָר איין וואַנט האָט נאָך געשטאַרצט אָן איינזאַמע צווישן אַלדאָס ליגנדיקע אַרום — ווי אַ געשפּענסט. די ציגל זענען אַרום איר געלעגן אָנגעשאַטן מעטער־הויך. אין דעם טיר־לאַך פון אַ געוועזענעם באַלקאָן איז געשטאַנען אַ מענטש.

אַנטקעגנאייבער איז געווען אַ האַנדלס־פּלאַץ — די „וואַלווקע“. מאַרק־זיצערינס זענען געזעסן ביי קוישן מערן און קאַרטאָפּל. עס האָבן זיך גע־ווידמעט קויפער און פאַרקויפער מיט כלערליי סחורות — דער רוב מיט מילבושים און מיט וועש גענוצטער אויף די הענט.

אַ נייער פריילינג איז געגאַנגען — אַ נייער זומער. דער זימער פון דעם קריג האָט שוין געהאַלטן שפּעט.

דער מענטש האָט אויסגעזען פאַרטראַכט. ער האָט געקוקט אויף די וואָס האָבן דאָ נישט ווייט געפירט אַ האַנדל; אויף דער פרוי, וואָס איז גע־גאַנגען מיטן טראַטואַר און איז געוועזן פריי. ער איז געוועזן אַ געפאַנגענער ביים טייחול אין די הענט — אין אַ פרעמדן לאַנד, מיט פרעמדער שפּראַך...

אין זיינע אויגן איז געווען דער טרויער פונם געטא. ער איז געוועזן
אזוי יונג און שייך און טראגיש, ווי די יינגלעך און די מיידלעך אונדזערע,
וואס האבן דא געקעמפט.
א יונגער, פרעמדער ייד, צווישן די געטא-חורבות...

היינט זענען שוין אויך די יידן פון בולגאריע און גריכנלאנד נישטא דא
אויפן שטח פון דער געטא-מדינה.
אינגליכן וועט מען דא ציטרעטן צו בויען — א נייע שטאט. דערווייל
איז נאך די לאנדשאפט ווי געווען.
א הויך פון גרעזלעך שיטערע באדעקט די ציגל-בערג. ווי האר פון א
טויטן, וואס וואקסן נאכן טויט.
א ווינטל גייט איבער די גראון.
ס'איז שטיל ארום...
נאר ווער עס גייט אליין דארט אום אין א פארנאכט — דער הערט
אפקלאנגען פון קולות...
אן עדה יידן דאוונט דארטן מנחה-מעריב יעדן אונט. זיי זאגן קדיש
נאכן פאלק.

דער ניגון פון אל מלא רחמים טראגט זיך מיטן ווינט.
אין ניגון איז אריינגעוועבט א נאטע. דער קלאנג פון א שופר און פון
א שלאכט-פוזאן.

מ ר ד כ י ר ו פ ט צ ו נ ו י ף ז י י ן ה י ל צ ו ם א פ ע ל.
זיי לויפן אן פון אלע זייטן, זיי שפאנען אונטער פרייעם הימל. זיי
שפאנען איבער געטא-גאסן, וואס זענען שוין נישטא.
געפאלן איז דער תליון, געפאלן איז דער קרבן.
און אויך דער גואל הדם איז טויט.
אבער ער טוט אויפשטיין נאכאמאל.

XXIV

ד י וואָס מיר זענען געווען דעמאָלט אין וואַרשע...
 אייביק וועט זיך אונדזערע נאָזלעכער חלומען דער גערוך פון שריפה.
 אייביק וועלן מיר זען דעם סלופ פון פייער און פון רויך, וואָס האָט
 געהויבן זיך צום הימל יענעם פּרילינג. אייביק הערן דעטאָנאַציעס.
 די דעטאָנאַציעס האָבן אין וואַרשע שוין נישט אויפגעהערט.
 קודם איז געווען דער המשך פון דעם קאַמף. דערנאָך דאָס אויפרייסן
 די הייזער — עס זאָל קיין שטיין נישט בלייבן אויף אַ שטיין. דאָס
 פאַרוואַנדלען פון דעם געטאַשטח אין אַ לאַנדשאַפט פון אַן אויסגעשטאַר-
 בענעם פּלאַנעט.
 מען האָט זיי יעדן טאָג געהערט — די דעטאָנאַציעס פון דאָרט.
 — דאָס רייסט מען אויף דאָס געטאָ האָבן מענטשן זיך געזאָגט...
 ביז די דעטאָנאַציעס האָבן זיך אויפסניי פאַרמערט, געשטאַרקט. אַרי-
 בער אין דער שיסעריי פון אַלגעמיינעם אויפשטאַנד.
 אין דער שיסעריי פון ווייסל-פּראָנט.
 מיט אַ האַלב יאָר שפעטער — אין דער קאַנאָנאַדע פון דער אַפענסיווע
 — אין דעם באַפרייאונגס־קול.
 פון די וואָס זענען נאָך געהאַט געבליבן לעבן — אַרויסגעגאַנגענע פון
 געטאָ — האָבן נאָר געציילטע דאָס דערלעבט...
 און ווער עס קומט קיין וואַרשע — אַ ייד — זאָל עולה רגל זיין אַ ה' ין
 צוערשט. צום אָרט, וווּ ס'האָבן אויסגעלאָשן זיך די שריפות און די לעבנס.
 עס איז די מדבר, דורך וועלכער מיר זענען אַדורך. געווען איז אויבען
 דער עמוד האש — דער קאַמף.

ד אַס קעמפּערישע וואַרשע האָט אַ מוסטער אויפגעשטעלט — ווי די
 שטאָט לענינגראַד, ווי סטאַלינגראַד.
 אין דער שטאָט איז נאָך אַ שטאָט געוועזן. עס האָט זי שוין ווער
 אַנגערופן — געטאַגראַד.

מיט די מפלות אירע, מיטן חורבן, האָט די שטאַט וואַרשע אַ נצחון
אַפּגעהאַלטן — נישט נאָר איבערן שונא — מיט איר גייסט. אויך איבער
אַזעלכע שטעט, וואָס זענען געבליבן גאַנץ.
דערפאַר, וואָס יענע האָבן מיטן שטאַרקערן קיין קאַמף נישט אָנגע-
הויבן, דערפאַר וואָס יענע האָבן זיך געבוקט פאַר איבערמאַכט.
און אויך די יידן, וואָס האָבן געקעמפט אין וואַרשע, האָבן אַ ביישפּיל
אויפגעשטעלט פאַר זייער פּאָלק.
סיי פאַר דעמאָלט, סיי — פאַר איצט.
די שטעט, וואָס האָבן געקעמפט וועלן ווערן אויפגעבויט צוריק.
אויך אונדזער פּאָלק, וואָס האָט געקעמפט. וואָס קעמפט ווייטער פאַר
זיין רעכט צו זיין אַ פּאָלק.
עס וועט זיך אויפבויען און וועט געבוירן ווערן אויפסניי — אין
קאַמף.
דער קאַמף איז נישט פאַרענדיקט נאָך — דער יידישער און מענטש-
לעכער. ער דויערט.

א מצבה

ייערע נעמען:

אברהם, יצחק, יעקב,

שרה, רבקה, רחל, לאה.

און א ראובן. מיט א שמעון, א יוסף מיט א בנימין.

א משה מיט א אהרן, א יהושוע.

און א מיכאל און א רפאל און א גבריאל.

און א דוד מיט א שלמה, א שאול, צו זיי א שמואל.

און א זכריהו און יחזקאל, אפילו א ירמיהו.

און א ישראל מיט א הנדן, מיט א טוביה, א מנחם מיט א שמחה.

און א מאיר און אליעזר, א חנינה מיט א יוחנן — ווי די תנאים.

און א צבי הערש און א דוב בער, אן אריה לייב, א וואלף...

און א מרים מיט א דבורה, מיט א חנה, א רות.

א שושנה און א פנינה.

און א נעכע, א טעמע א צביה —

ווי מאמעס טייערע, פארצייטנס.

און א פרומע — ווי א פירזאגערין.

און א טייבעלע, א פייגעלע — פון פאלקסליד.

און ווייל זיי זענען אזוי יונג געווען, אזוי נאך נאענט צו מאמעס
צערטלעכקייט, האבן זיי אנאנד מיט נעמען קינדישע גערופן. און ווייל אין
פוילן זענען זיי געוואקסן, האבן זיי צומאל אויף פויליש אויך די רופנעמען
פארצויגן.

און עס איז געווען א לוטעק און אן עדעק.

א יאנעק, א מיעטעק, א סעוועק.

אן אלעק, מיט א טאדעק און אפילו א סטאשעק.

אן אנטעק, א מארעק, א קאזיק.

און א מארישיע און א וואנדזיע.

און א סטעפע מיט א רוזיע.

און די, וואָס האָבן אַן אַלטע קאָנספּיראַטיווע. טראַדיציע געהאַט, האָבן זיך מיט ערנסטע נעמען פון אונטערערד גערופן. און עס איז געווען אַן איניציאַטאָר יוזעף. און אַ קעמפּער איגנאַץ איז געוועזן, אַן אַדאַם — אַ מיט יידישע אותיות געשריבענער. און אַן אַנדזשעי איז געוועזן און אַ פּאַוועל, אַן אַלעקסאַנדער. און אַ מיכאַל איז געוועזן און אַ זיגמונד — פון די סאַמע איבערגע-געבענסטע.

אַ לעאַן מיט אַן — אַדאַלף — פון דייטשלאַנד. און די וואָס האָבן מיט אַרץ־ישׂראל געהאַט אַ שייכות, האָבן זיך מיט נעמען גרויסע און פאַטעטישע גערופן. מיט נעמען פון דער מדבר, פון תנך. און אַ לבן איז געוועזן אין אַ צווייטער שטאַט, פון זעלבן גוטן חדר. און אַ יהודה איז געוועזן צווישן די פירער. ווי אַמאַל צווישן די השמונאים.

אַזש צוויי מרדכיס — פון די סאַמע שטאַרקע און פּלאַמיקע נשמות. לאַמיר זאָגן דעם לויב פון די יונגע. לאַמיר זיי נישט באַוויינען. לאַמיר זיי לייב האָבן, ווי זיי וואַלטן אַלע נאָך געווען צווישן אונדז. לאַמיר זיי דערהאַלטן לעבעדיק אין אונדז ביז אונדזער לעצטן אַטעם.

ד אַס גאַנצע פּאַלק האָט זיך געקאַנט אין זיי באַנייען. און זיי האָבן די ליידנשאַפטן פון אַ הייט און שטורמיש לעבן — אין אַ פּרילינג איינאונאַיינציקן פּאַרלעבט.

די ליבעס און די פּריינטשאַפטן, אין קורצע יאָרן, אין חדשים ווייניקע פאַרוועבט און אויסגעוועבט.

נישטאַ, וואָס זאָל זיך קאַנען צום גלאַנץ פון זייער גורל גלייכן. העראַאיש, טרויעריק, עקסטאַטיש — אַלץ. און פשוט אַזוי, ווי אַ שוואַרץ שטיק ברויט אין האַנט פון פּאַלק.

א ון זיי האָבן יונגע אויגן געהאַט — ווער לעבעדיקע, קלוגע — ווער פאַרחלומטע.

און זיי האָבן העלע האָר געהאַט, ווי דאַרפּס־שגצים, אַדער שוואַר-צע און געקרויזטע, ווי ציגיינער. און וועלכעס מיידל עס האָט בלאַנדע האָר געהאַט, האָט זי זיך לאַנגע צעפּ פּאַרלאַזט און איז אין שליהותן געגאַן אי-בערן לאַנד.

און זיי האבן ליפן ווייכע, אָנגעבלאָזענע, האַלב קינדישע געהאַט נאָך.
אַ הויך פון פרישקייט אויף די באַקן — ווי דער פרימאָרגן־נעפל איבער
פעלדער, אין די טעג פון ערב פּרילינג.

אַ שמייכל אין די מויל־ווינקלען, אַן אומעט אויף די ברעמען — וואָס
איז נאָך אַזוי חנפדיק, ווי יונגע פּנימער? שוין אפילו אין אַנבליק פונם
טויט...

מיט וויעס רויטע פון רויך, פאַריסט, באַוואַקסן, אויסגעמאַטערט —
האַבן זיי געלויערט אויפן שונא. מיט שוואַרצאַפלען פאַרברייטערטע אַרײַג־
געקוקט אין פייערבראַנד.

די 18-20 און די 25־יאַריקע — פאַרשוואַרצט פון קאַמף.
אַ שימער איז פון זיי געגאַנגען, אן אייביקייט האָט אָפּגעהילכט אין
זייער טראַט.

א יבער גזימסן פון די הייזער זענען זיי געלאָפּן, אויף שטריק געצויגן
זיך, אויף רינגעס, אויף ליילעכער — אַראָפּ, אַרויף.
דאָס שווערע האָט שוין איבער זיי קיין שליטה נישט געהאַט.
ווי כּרובים האָבן זיי געשוועבט אין לופטן, איבער די דעכער יידישע.
אין דער האַנט די שווערד.

דאָס גאַנצע פּאַלק האָט זיך געקאַנט אין זיי באַנייען.
זאָל נישט וואַגן קיינער זיי צונעמען צוריק ביים גאַנצן פּאַלק.
זאָל קיינער זיך נישט אָנהענגען אין זייער כּבוד.
נישט קיין משפּחה, קיין פאַרטיי, קיין לאַנד.
זאָל קיינער פון דער הייך נישט פּרוּוון זיי אַראָפּשלעפּן.
זיי זאָלן ווייטער שוועבן איבער דעכער יידישע — אַזוי ווי דעמלט —
זיי האָבן געשוועבט — אין יענע טעג.

ב יי פעלקער אַנדערע ווערן משפּחה־נעמען אויף דענקמעלער, געדענק־
טאָולען געקריצט.

פון מאַרטירער, פון קעמפּער.
מיר זענען נישט אומשטאַנד געדענקען די משפּחה־נעמען פון —
מיליאָנען. אפילו נישט פון די געפּאַלענע אין קאַמף.
פאַראַן באַקאַנטע און פאַראַנען מער נאָך נאָמענלאָזע, אומבאַקאַנטע.
מיר טאַרן נישט מחלק זיין צווישן זיי.

געווען אזעלכע, וואָס האָבן געגרייט, באַוואָפנט זיך צום קעמפן. אומ-
געקומען, נישט דערלעבט דעם קאַמף. מיר טאָרן נישט פאַרגעסן וועגן זיי.
געווען אין וואַרשע, אין קראַקע, אין ווילנע, געווען אין ביאַליסטאָק,
אין טשענסטאָאָוו, אין בראַד — געווען אין שטעט, אין דערפער, לאַגערן,
באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע. אזעלכע, וואָס האָבן באַטייליקט זיך אין וויי-
דערשטאַנד. און אויך אזעלכע, וואָס זענען אומגעבראַכט געוואָרן, נישט
באַוויזן צו דערציען ביי דעם קאַמף.

פאַראַנען מעשים איינצלע, פאַראַנען אויך בציבורדיקע, וואָס ס'איז קיין
עדות נישט פאַרבליבן צו דערציילן וועגן זיי.

מיר דאַרפן ערן די באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע און די ווייניקער
מפורסמע — מיט פונקט דער זעלבער ליבשאַפט — אַלע גלייך.

דער דענקמאַל אונדזערער פאַר די געפאַלענע אין קאַמף, קען נאָר אַ
דענקמאַל זיין — פון אומבאַקאַנטן קעמפער...

די געדענק-טאָולען געקריצט — אין האַרץ פון גאַנצן פּאָלק...

ייערע נעמען:

אברהם, יצחק, יעקב...

שרה, רבקה, רחל, לאה...

באַטערקונגען

- (1) מאלאטאוו־קאָקטיל האָט מען אַ נאָמען געגעבן דער פליסיקייט, פון די אליין פראָדוצירטע צינדפּלעשער. דאָס וואָרט שטאַמט, דאַכט זיך, פון דער פאַרטינאַנער־באַוועגונג.
- (2) נאָך דער ערשטער גירוש־אַקציע איז דאָס געטאָ געוואָרן פאַרקלענערט און איינגעטיילט אין באַזונדערע עטלעכע אַרבעט און ווײַנגעביטן פאַר די יידישע אַרבעטער פון דייטשע פירמעס. אין פירעק צווישן די גאַסן גענשע, פראַנטשישקאַנער, סמאָטשע, סטאַוקי, באַניפראַטערסקע, האָט זיך געפונען דאָס צענטראַלע געטאָ, וווּ עס האָבן זיך אַ חוץ דעם רעשט פון די אינסטיטוציעס פון יודנראַט און געוויסע דייטשע פירמעס געפונען ווײַנגעבן פון די יידן, וואָס פלעגן אַרויסגיין אַרבעטן אויף דער פּוילישער זייט.
- (3) פּאַפּולערער־נאָמען פון דער קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע, בכלל פון אונטערערדישער באַוועגונג, סיי אויף דער יידישער, סיי אויף דער פּוילישער זייט.
- (4) די אַרבעטס־לאַגערן האָבן זיך געפונען אין לובלינער קאַנט.
- (5) בשעת דעם אַלגעמיינעם אויפשטאַנד האָבן זיך די פּוילישע קעמפּער פון אַלטשטאָט באַנוצט מיט די קאַנאַלן פאַר מיליטערישע באַוועגונגען. די הייזער זענען געווען פאַרבונדן צווישן זיך אין געמיינזאַמע קאַמפּלעקסן. די און אַנדערע מעטאָדן זענען צוערשט אויסגעפרוּווט געוואָרן אין געטאָ. אַ יידישער אַפּטייל האָט געקעמפט אויף אַלטשטאָט.
- (6) עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן געווער־הילף. די פּערטראַקטאַציעס אין נאָמען פון דער אַרגאַניזאַציע האָט געפירט מרדכי טענענבוים־טאַמאַראָף — דער שפּעטערדי־קער קאַמענדאַנט פון אויפשטאַנד אין ביאַליסטאַקער געטאָ.
- (7) „אינוורעקציע“ און „מאַניפעסט“ — טערמינען פון ערשטן פּוילישן אויפשטאַנד אין יאָר 1794, אין שפּיץ פון וועלכן עס איז געשטאַנען טאַדעווש קאַשציווקאַ.
- (8) „ווערטערפּאַסונג“ האָט זיך אין וואַרשע גערופן דאָס אַרויסרוימען לטובת די דייטשן דאָס פאַרמעגן פון די אַרויסגעפירטע, אַדער דערהרגעטע יידן.
- (9) זע אונטן זייט 69.
- (10) בשעת דער ליקוידאַציע־אַקציע האָט דער קאַמענדאַנט פון דער אַקציע געניטראָפּ איינמאַל אַדער צוויי מאַל אַ טאַג איבערגעשיקט דורך אַ טעלעסקריפּטאַר באַריכטן צום העכערן עס־עס און פּאַליציי־פירער קריגער אין קראַקע. אַ חוץ דעם האָט ער אָפּגעגעבן אַן אַלגעמיינעם באַריכט פאַר דעם צוזאַמענפאַר פון די עס־עס און פאַליציי־פירער פון אַקופירטן פּוילן, דעם 18טן מאַי. ביידע באַריכטן צוזאַמען מיט אַ „בילד באַריכט“ זענען אויפגעקומען בשעת דעם פּראָצעס אין גירענבערג.

- (11) זע אונטן זייט 40.
- (12) אויף דער פוילישער זייט האָט זיך געפונען אַלס פאַרשטייער פון דער יידישער קאַמפּס־אַרגאַניזאַציע דער פאַרטרעטער פון דעם קאַמענדאַנט מרדכי אַניעלעוויטש — יצחק צוקערמאַן („אַנטעק“).
- (13) דער שעף פון וואַרשעווער ווערטערפּאַסונג פּראָנץ קאַנראַד איז אַרעסטירט געוואָרן אין יאָר 1946 אין עסטרייך. אין זיינע שריפטלעכע דערקלערונגען פאַרן אַמעריקאַנער אויספאַרשונגס־אַמט איז פאַראַן אַ סך מאַטעריאַל וועגן וואַרשעווער געטאָ. צו זיינע אַקטן איז אויך צוגעגעבן אַ זאַמלונג פּאַטאַגראַפיעס פון וואַרשעווער אויפשטאַנד.
- (14) י. י. פּראָפּוס און יוסף קירמאַן.
- (15) יצחק צוקערמאַן גיט אָן, אַז ער האָט נאָך דער באַפרייאונג גערעדט מיט אַ ייד, וואָס האָט אויסגעהאַלטן אין די חורבות פון געטאָ ביז צום דייטשן ריקצוג אין יאָר 1945.
- (16) אין שפיץ פון די דריי גרופן זענען געשטאַנען זכריה אַרצשטיין, יוסף פאַרבער, יצחק בלושטיין.
- (17) דאָס קליינע געטאָ איז געווען אינגאַנצן איזאָלירט פון די אַנדערע געביטן, וואָס האָבן דאָך געהאַט אַ געוויסע מינימאַלע מעגלעכקייט זיך צו קאָנטאַקטירן מיט אַנאַנד.
- (18) די שפייז פלעגט סטראָפּ ספּעציעל הייסן פאַרסמען, כדי די יידן זאָלן זיך אין די געכט גישט קענען „רעפּראָוויאַטירן“.
- (20) די אינציאַלן פון דעם נאָמען פון דער אונטערערדישער אַרמיי Armia Krajowa

ח ק ו ר י ם

Powstanie w getcie warszawskim w 1943 r. Zbiór dokumentów,
Państwowe wydawnictwo literatury politycznej — Warszawa 1945.

Marek Edelman — Getto walczy — Warszawa 1945.

Dr Józef Kermisz — Powstanie w getcie warszawskim —
Łódź 1946.

B. Ajzensztajn — Podziemny ruch w gettach i obozach —
Łódź 1946.

ג. ניישטט — חורבן ומרד יהודי ורשה — תל אביב 1946.

ב. מארק — חורבות דערצייילן — לאָדזש 1947.

די יארטאג־נומערן צום 19טן אפריל פון די צייטונגען „דאָס נייע לעבן“ און
„Nasze Słowo“ לאָדזש 1946, 1947.

די ראפארטן פון גענעראל סטראַפּ וועגן דער ליקווידאַציע פון וואַרשעווער געטאָ
פון יאָר 1943.

די דערקלערונגען פון שטורם־פירער פראַנץ קאַנראַד פאַר דעם אַמעריקאַנער אויס־
פאַרשונגס־אַפטייל אין עסטרייך, זאַלצבורג 1946.

רעפעראַט פון יצחק צוקערמאַן וועגן דער יידישער ווידערשטאַנד־באַוועגונג אין
פּוילן, געהאַלטן אין אײ אין יאָר 1947.

מאַטעריאַלן וועגן דער צייט פון יידישן אויפשטאַנד אין וואַרשע און וועגן לעבן
אויף די חורבות נאָך דער ליקווידאַציע — אין אַרכיוו פון דעם יידישן היסטאָרישן איג־
סטיטוט אין וואַרשע.

באמערקטע דרוקפערערן

צוליב טעכנישע סבות זענען אין טעקסט פאראן טעותים. אַ טייל פון זיי שטעלן מיר דאָ ריכטיק. מיר בעטן דעם ליענער דורכויס פאָרן אַוטרעטן צום ליענען אַדורכ פירן די נויטיקע אויסבעסערונגען.

דאַרף זיין	איז	שורה	זייט
גבורה	גבורה	11	5
אין	און	15	5
געהיים	גיהיים	6	8
צביעתדיקער	צביותדיקער	3	12
עס	ער	17	20
אַפהילך	אַפהילך	3	21
מעשה	משה	24	21
מויער	פייער	3	32
זיכערסטע	זיעכערסטע	25	41
אַן	אַן	16	53
מרדכי	מרדכאי	26	64
מגולים	מגבלים	12	68
מוותר	מבטר	19	77